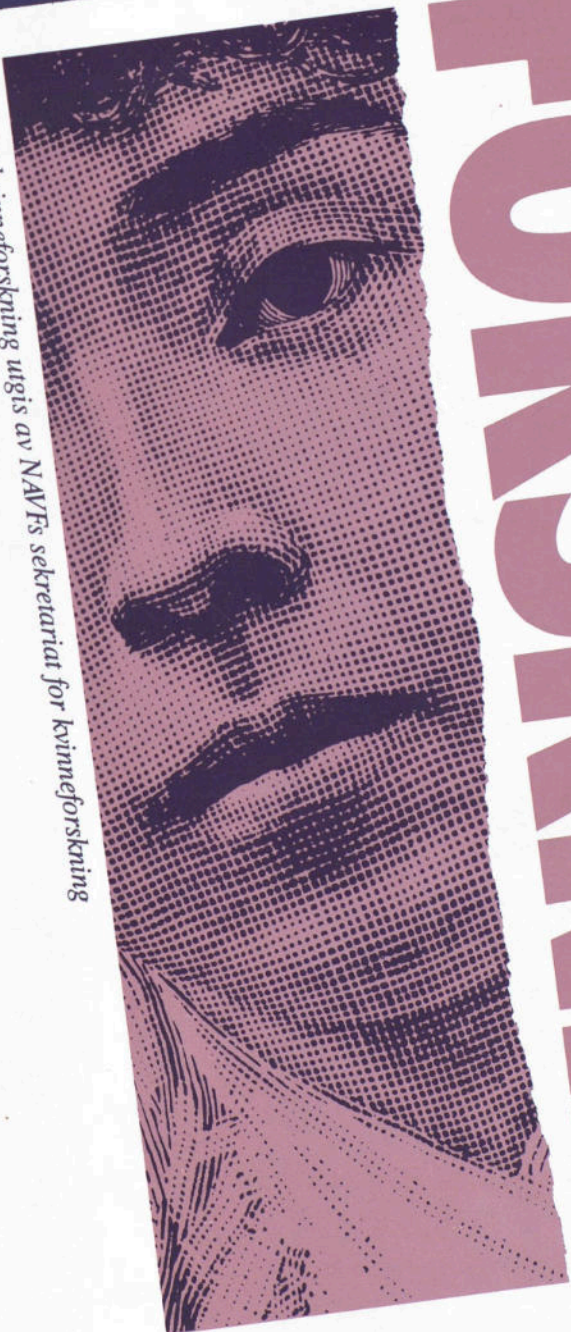

Nytt om

Kvinne- FORSKNING

2/89 Språk,
kjønn og kvinnelighet.
Kvinneforskningens bidrag

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVFs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING
fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Årgang 13, 1989

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz
Omslag: Harald Gulli
Opplegg for layout: Josef Leupi
Sats: Jet-Z
Produksjon: Forlagsproduksjon AS, Oslo
ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.
Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 35,-
Abonnement: kr 125,-
Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:
NYTT OM KVINNEFORSKNING
Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4
Tlf. (02) 15 70 12

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz
Forskningsleder Berit Heløe
Fagkonsulent Inga Stener Olsen
Førstesekretær Evy Haneborg
Førstesekretær Toril Enger
Førstesekretær Siri Tønseth (engasjert i 1/2 stilling)

SEKRETARIATETS STYRE:

Professor Liv Storstein, leder.
(repr. for NAVFs styre)
Professor Karen B. Helle
(repr. for medisin)
Museumsdirektør Magne Velure
(repr. for humaniora)
Professor Tove Stang Dahl
(repr. for samfunnsvitenskap)
Førstemanuensis Berit Riddervold Heimdal
(repr. for naturvitenskap)
Rektor Wenche Barane
(repr. for NORAS)
Førstekonsulent Bente Jansen
(repr. for FAD)

VARAMEDLEMMER:

Professor Gunnar Skirbekk

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førstemanuensis Hildur Ve

Professor Inger Nordal

Utredningsleder Jan Dybfest

Førstekonsulent Erling Strømberg
(repr. for KD)

Kjære leser!

Mannsmakt og kvinnediskriminering innenfor de fleste områder av samfunnslivet er påvist i kvinneforskernes mange studier. Språket er intet unntak. Også i analyser av kjønnsforskjeller i språkbruk viser det seg at det er menns perspektiver som har gjennomslagskraft. Men hvorfor og hvordan oppstår det språkforskjeller mellom kvinner og menn? Hvordan blir kjønnskiller i samfunnet synliggjorte og hvordan avspeiler kjønnsforskjeller og kvinnelighet seg i språket – i det muntlige, det skriftlige, og i tegnene og symbolene –?

Få norske forskere har beskjeftiget seg med slike spørsmål. Men noen er det – språkvitere, litteraturvitere og psykologer. I dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* har vi samlet bidrag fra fire av dem. Vi kan lese om hvordan kvinneforskningen i språkvitenskapen kan bidra til stimulerende og fornyet konfrontasjon med grunnleggende spørsmål innen forskningsfeltet. Videre gis det en kort historikk over studier innen feltet «språk og kjønn», og vi får vite om jenter og gutters språkutvikling. I den siste artikkelen tar forfatteren opp hvordan vi ved hjelp av semiotikken (læren om tegn) kan påvise trekk ved den litterære kommunikasjon som kan kalles «kvinnelig».*

Også denne gang har vi tatt med et bidrag utenom tema. Det er Åse Hiorth Lerviks

gjennomgang av noen av 80-tallets «kvinneromaner» hvor hun ser på dette tiårets kvinnetyper. Hvordan er de forskjellige fra 70-tallets romanskikkelser?

Sekretariatet for kvinneforskning går spennende tider i møte. Sekretariatets levetid skulle etter planen opphøre 31.12.1990. I Regjeringens siste melding om norsk forskning, Stortingsmelding nr. 28, foreslås det at Sekretariatet skal bli permanent. Meldingen skal opp i Stortinget i juni. For tiden er Sekretariatet også under evaluering av en nordisk gruppe. Innstillingen herfra skal foreligge i løpet av sommeren.

Ellers skjer det mye på det internasjonale området. FNs kvinneinstitutt, International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW), utvider stadig sin aktivitet – ikke minst i forhold til kvinner i utviklingsland. Førsteamanuensis Kristin Tornes ved Universitetet i Bergen ble på instituttets siste styremøte i februar valgt til president. I Europarådets regi kommer det en interessant nyskapning. I juni i år skal det opprettes et eget kvinneforskningsnett under rådet. For begge disse organisasjonene står Kvinneforskningssekretariatet som norsk kontaktledd, og vi tar gjerne imot og formidler kontakter for norske forskere som ønsker samarbeid med utenlandske kolleger.

* Andre norske forskere har også arbeidet med spørsmål innen dette området. Det gjelder Rolv Mikkelsen Blakar, Toril Moi, Else Ryen og Tove Beate Pedersen m. fl. Blakars bok *Språk er makt* er nettopp kommet i ny og revidert utgave, Toril Moi har skrevet to innsiktsfulle artikler om «Kvinnenatur og kvinnespråk i Frankrike» og «Kvinnespråk og frigjøring» (*Vinduet* 3/80 og *Edda* 1/81), mens Tove Beate Pedersen har skrevet to aktuelle artikler i *Materialisten* (4/85, 3-4/87) «Fra beundrende tilhører til 'passe aktiv deltaker'» og «Endringer i normer for kvinnelighet og språkbruk».

Innhold

X	<i>Lise Opdahl</i> : Språkvitenskap, kvinnespråk og kvinneforskning	side	3
	<i>Toril Swan</i> : Women's language – fact and fiction? A brief overview of the history and topics	side	9
X	<i>Tove Bull</i> : Ord og kjønn	side	20
	<i>Drude von der Fehr</i> : Hva er relevant kunnskap? Semiotikk og kjønn i tekstanalysen	side	33
X	<i>Åse Hiorth Lervik</i> : Fins det en verden utenfor berget? Kvinnebilder i noen norske romaner fra 1980-årene	side	40
BOKOMTALER			
	<i>Susanne Knudsen</i> : Kroppen i senfirserne Om boka: Den tredje skønhed. Kvindekroppe i forandring	side	48
	<i>Susanne Knudsen</i> : Med de kærligste hilsner Om boka: Hjertets breve. Kvinders brevlitteratur i Danmark, Tyskland og Frankrig 1650–1930	side	52
	LITTERATURKOMMENTARER	side	55
	MØTER, SEMINARER OG KONFERANSER	side	64
	MØTER SOM KOMMER	side	66
	LITT AV HVERT	side	68
	PUBLIKASJONER	side	69
	EGNE PUBLIKASJONER	side	71

Språkvitenskap, kvinne- språk og kvinneforskning

Språkvitenskap som forskningsområde har ikke markert seg som en sentral disiplin innen de siste tiårs kvinneforskning. Men mye har likevel skjedd, både på det empiriske og det teoretiske plan, og språk blir stadig viktigere innen forskning om kvinner. Lise Opdahl viser hvordan moderne språkvitenskapelig kvinneforskning kan gi språkforskere generelt stimulerende og fornyet konfrontasjon med grunnleggende spørsmål innen faget.

Språket er et grunnleggende redskap i alle samfunn og kulturer. Det er derfor ikke merkelig at de utallige forsøk på å studere dette sentrale verktøy har vært gjort fra en rekke ståsteder og innfallsvinkler. Språket som fenomen og som verktøy må derfor oppta enhver forskergenerasjon og vil stå sentralt ved enhver fornyelse av vitenskapen.

Språkvitenskap sjelden i feministisk fokus

Ved den fremvekst av forskning om kvinner som vi har sett i de siste tiår, har derfor naturlig nok diskusjoner om språkets funksjon vært i fokus på mange måter, noe som for eksempel også har gjenspeilt seg i spesialnummer om språk i diverse tidsskrifter om kvinneforskning.¹ Man kunne dermed

tro at språkvitenskap som forskningsområde ville ha markert seg som en meget sentral disiplin innen kvinneforskningen. Dette kan imidlertid ikke sies å ha vært tilfelle. Innen humaniora i vårt land synes hitil historikere og litteraturforskere å ha gjort seg mest gjeldende, mens lingvistene langt sjeldnere har latt seg høre.² Dette er ikke et særnorsk fenomen. Også for eksempel den amerikanske lingvisten Sally McConnell-Ginet hevder i en artikkel (1985) at lingvistisk forskning ikke har stått sentralt i bildet, og i en spissformulering sier hun at språkvitenskap «has links to feminist scholarship that seem obvious to the non-linguist and rather obscure to the linguist.»

Dersom McConnell-Ginet og andre³ har rett i at språkvitenskap har stått lite sentralt i feministisk debatt, må man spørre hva dette kan skyldes. Flere årsaker kan tenkes.

Én viktig grunn – også antydning av McConnell-Ginet – kan være språkvitenskapens metode og teoretiske orientering. Svært mange lingvister har, ut fra tradisjon og legning, i stor utstrekning sett på sitt forskningsobjekt som et tilnærmet autonomt system. Det vil si at språket er blitt studert på sine egne vilkår, uavhengig av mer eller mindre tilfeldig interesse fra forskere med basis i andre disipliner, som for eksempel logikk eller litteraturvitenskap. Men dette har også ført til at forskere fra andre fag kan ha oppfattet språkvitenskap som forskning på et mer eller mindre lukket system.⁴

Nå kan man hevde at autonomien og eventuell lukkethet nok har variert en del, avhengig av den lingvistiske retning som til enhver tid har vært fremherskende. Strukturalistisk lingvistik slik den fremstod i Amerika på 1940-tallet vil av noen nevnes som et eksempel på en «lukket» retning og periode. Denne type strukturalisme var sterkt influert av behaviorismen og prøvde i språkbeskrivelsen enten å utelate betydningsaspektet helt, eller å redusere betydning til hovedsakelig et spørsmål om behavioristisk stimulus-response. Når man kjenner til hvor mye ordenes betydning har vært fremme i diskusjonen om kvinners språk, kan man forstå at dette språkvitenskapelige synet ikke spesielt stimulerte til forskning på en del vesentlige aspekter ved forholdet mellom språk og kjønn. Den lingvistiske retning som overtok etter strukturalismen og som var fremherskende i Amerika på 1960-tallet og tidlig i 70-årene, bygget på Chomskys språksyn. Dette la vekt på kognitive aspekter ved språket, og noen vil derfor hevde at denne retningen var langt mer «åpen». Men Chomskys sterke fokusering på «competence» – et ord brukt om individets innebyggede kunnskap om sitt språk, i motsetning til «performance» – som står for individets konkrete ytringer i språket – resul-

terte i liten grad i praktisk orientert forskning og har knapt gitt impulser til studier av kvinners språk. – Disse to fremherskende språkvitenskapelige retninger i dette århundre har altså på hver sin måte i teori og metode ikke ligget så godt til rette for forskning på kvinners bruk av språket.

Lingvistisk forskning på kvinnespråk

Det som hittil er sagt må imidlertid ikke overskygge det faktum at det har vært drevet mye lingvistisk forskning på kvinners språk.⁵ Siden midten av 70-tallet har aktiviteten vært relativt stor, særlig innen vesteuropeiske språk.

Enkelte forskere⁶ har skilt mellom to hovedtilnærningsmåter innen feministisk lingvistisk teori: en anglo-amerikansk og en såkalt ny fransk. De franske feministene, først og fremst Kristeva, Irigaray og Cixous – som vesentlig har fokusert på det litterære språk, og som er psykoanalytikere og litteraturforskere mer enn lingvister – sies å representere en teoretisk innfallsvinkel, mens forskere i den anglo-amerikanske tradisjon hevdes hovedsakelig å ha vært empirikere. Det bør imidlertid fremheves at i løpet av 1980-årene har også en del anglo-amerikanske forskere på mer teoretisk grunnlag diskutert aspekter av lingvistisk forskning på kvinnespråk i relasjon til kvinneforskning generelt, for eksempel Kramarae, McConnell-Ginet og Cameron.⁷

Når det gjelder engelsk, som er mitt fag, innledet amerikanske publikasjoner som Lakoff (1975), Key (1975), og Thorne og Henley (1975) en æra med empirisk forskning. Thorne og Henley bidro direkte til denne utviklingen ved å utgi en artikkelsamling med vesentlig empirisk innhold,

samt ca 100 siders systematisk og kommentert bibliografi. Lakoffs og Keys publikasjoner – begge på mange måter relativt tradisjonelle,⁸ og i stor grad basert på introspeksjon – fikk mer indirekte betydning: særlig Lakoffs utsagn gav støtet til en god del empirisk forskning, som på mange punkter har gått mot hennes hypoteser. Generelt kan det nok sies at amerikanske forskere på kvinnespråk representerer en relativt praktisk tilnærmingstype, som er opptatt av forskning på sentrale lingvistiske felt som uttale, grammatikk (morfologi og syntaks) og vokabular. Tradisjonelt noe mer lingvistisk perifere områder som stilstudier, konversasjonsstrategier og kroppsspråk hører også med i dette bildet. På 80-tallet oppstod det imidlertid hos mange anglo-amerikanske lingvister et behov for å se språkvitenskapelig kvinneforskning i forhold til kvinneforskning generelt, og flere bøker og artikler med mer teoretisk tilsnitt ble publisert, med titler som *Feminism and Linguistic Theory* (Cameron 1985) og «Feminism in Linguistics» (McConnell-Ginet 1985). Dessuten har nyttige og gode oversiktsverk som Coates (1986) bidratt til å kaste lys over «Stand der Forschung» og gjort det enklere for interesserte å orientere seg på området. Når det gjelder engelsk kan man derfor si at i løpet av de siste 15 år har lingvistisk kvinneforskning etablert seg som en seriøs språkvitenskapelig disiplin. En lignende utvikling kan spores for andre vesteuropeiske språk.⁹

Språkvitenskap og feministisk vitenskapsteori

På denne bakgrunn, og på bakgrunn av at spørsmål om språk blir stadig viktigere innen kvinneforskningen,¹⁰ kan det være

nyttig å se noe nærmere på den vitenskapsteoretiske basis for denne forskningen i lys av enkelte tanker innen feministisk kvinneforskningsdebatt.

Sett under ett har en vesentlig del av den lingvistiske forskningen om kvinnespråk vært empirisk basert, og mye av den vil av feministisk vitenskapsteoretisk debatt kunne karakteriseres som «feministisk empirisme». Dette uttrykket brukes av Harding (1988) om en rettferdiggjøringsstrategi som aksepterer en stor del av vitenskapens og filosofiens tradisjonelle forståelse av prinsippene for adekvat forskning, og som først og fremst utfordrer forskningsmetodenes ufullkomne praksis og ikke normene i seg selv. I denne sammenheng vil jeg ikke ta stilling til Hardings vurdering av feministisk empirisme i forhold til andre vitenskapsteoretiske syn, men peke på hennes utsagn om at denne strategien særlig har vært benyttet av forskere innen biologi og samfunnsfag. Språkvitenskap blir ikke nevnt i denne forbindelse, men dette fagområdet synes klart å høre hjemme her – både som vitenskapstype generelt og ut fra den type kvinneforskning som har vært fremherskende på området. Selv om lingvistikk i stor grad har sin historiske bakgrunn i filologi – opprinnelig en hjelpevitenskap i studiet av tekster – og til tross for at den ofte studerer samme objekt som litteraturvitenskapen, har moderne språkvitenskap som fag mye til felles med naturvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige fagområder.

Blant eksempler på språkvitenskapelige tilnærmingstyper med naturvitenskapelige trekk kan nevnes forrige århundres såkalte Junggrammatikere og deres hovedprinsipp om at «lydlover er uten unntak» – her minner både begrepet «lydlov» og formuleringen om hypoteser innen fag som fysikk og biologi. Et annet eksempel er den innflytelsesrike amerikanske strukturelle lingvisten Bloomfields understrekning i 1930-årene

av språkvitenskapens naturvitenskapelige trekk.¹¹ Utstrakt bruk av samfunnsvitenskapelige innfallsvinkler og metoder i språkvitenskapen finner vi særlig i de siste 10-15 år, gjennom fremveksten av sosiolingvistik som egen disiplin. Men også dialektforskningen, som stod sterkt særlig i første halvdel av vårt århundre, har en del trekk felles med samfunnsvitenskapene.

Om lingvistiske forskere på kvinners språk i mindre grad enn mange andre kvinneforskere har følt behov for å bygge på en mer radikal feministisk teori (jfr. Hardings artikkel), kan noe av årsaken være at mye av kvinnespråkforskningen har kunnet finne en plass innen allerede etablerte fagdisipliner – særlig da innen feltet språklig variasjon. Variasjonsforskning har en lang og solid tradisjon innen språkvitenskap: mens studiet av variasjon i *tid* hadde sitt høydepunkt i forrige århundre gjennom fremveksten av den historiske språkvitenskap, og undersøkelser av variasjon i *rom* (regional variasjon) har vært foretatt gjennom til dels omfattende dialektstudier i mange språk, har forskning på variasjon innen sosiale grupper etablert seg solid i de siste tiår, under betegnelsen sosiolingvistik.

Sosiolingvistik har på mange måter gitt moderne lingvistisk kvinneforskning «et sted å være» ut fra tradisjonell tenkning om oppdeling i fagområder og fagdisipliner. Samtidig har denne symbiosen – hvis det er en symbiose – beriket og styrket sosiolingvistisk forskning: den engelske sosiolingvisten Trudgill hevder for eksempel at kjønnsforskjeller i språket er «the single most consistent finding to emerge from sociolinguistic work in the past two decades» (1983:96).

Ved at kjønn nå blir sett på som en viktig variabel også av fremtredende mannlige forskere, vil det for fremtiden for eksempel være vanskelig å benytte bare mannlige informanter i dialektundersøkelser o.l.¹²

Dermed kan det også sies å gjelde for språkvitenskapen at «mange av hypotesene som vokser ut av feministisk forskning ... viser seg å akkumulere bedre empirisk støtte enn de androsentriske de prøver å erstatte, og at denne forskningen slik møter standardene for *god forskning*» (Harding 1988:71). Men mens Harding ut fra sitt vitenskapsteoretiske grunnsyn ikke er fornøyd med dette, vil andre mene at denne utviklingen har vært til fordel for lingvistisk kvinneforskning, og at den gir et godt og solid ståsted for videre arbeid.

Mer fruktbar refleksjon og debatt

Uansett vitenskapsteoretisk syn og syn på strategier i feministisk forskning vil imidlertid de fleste lingvister finne det nyttig å sette seg inn i moderne språkvitenskapelig kvinneforskning. En slik orientering kan føre til stimulerende fornyet konfrontasjon med grunnleggende spørsmål innen eget fag, for eksempel hva språk egentlig er, og hva som er velegnede teoretiske og metodiske tilnærmingsmåter. En slik innsikt vil også for mange blant annet føre til fornyet refleksjon over i hvor stor grad viktig materiale for eget fag må hentes fra andre vitenskapelige disipliner, for eksempel litteraturvitenskap, sosiologi, sosialantropologi, psykologi og etnografi. Den kan derfor fungere som en stadig påminnelse om språkforskningens tverrvitenskapelige karakter.¹³

Fra den annen side vil forskere fra andre fagområder ved å sette seg nærmere inn i teorier, metoder og konkrete resultater innen språkvitenskapelige studier kunne

bidra til en mer kunnskapsbasert, nyansert, og fruktbar forskningsdebatt om kvinner og språk.

Lise Opdahl
amanuensis
Engelsk institutt
Universitetet i Bergen

Noter

1. For eksempel *Women's Studies International Quarterly* 1980 5(2/3).
2. Jfr. for eksempel innstillingen *NAVFs støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen. Oppgaver og organisering etter 1986*.
3. For eksempel Miller og Swift (1977:xii).
4. Den bulgarsk-franske litteraturforskeren Julia Kristeva går så langt som til å hevde at den ideologiske og filosofiske basis for moderne lingvistikkk fundamentalt er autoritær og undertrykkende, og at den eneste vei ut av denne blindgaten ligger i et skifte av lingvistikkens studieobjekt: bort fra Saussures begrep *langue* og over til *det talende subjekt* (se Moi 1985:152). – Det finnes også lingvister som har argumentert for et bredere forskningsfelt for språkvitenskapen (for eksempel Hymes 1985), men ingen har fremmet forslag om skifte av studieobjekt.
5. I Amerika har denne forskningen kunnet knytte an til den mer sosialantropologisk pregete lingvistiske tradisjonen over Boas- Sapir-Whorf. Europeisk lingvistikkk har stort sett ikke vært så dominert av enkelte spesielle retninger, og har derfor gitt rom for språkvitenskapelig forskning over et bredere spekter.
6. For eksempel Gilbert og Gubar (1985).
7. Kristevas/Mois utsagn (Moi 1985:151) om at lingvistiske kvinneforskere i den anglo-amerikanske tradisjon ser på sitt forskningsfelt eller studieobjekt som uproblematisk, bygger særlig på en oversiktsartikkel fra 1978 (Kramer et al.) og synes ikke å gjelde for utviklingen i 80-årene.
8. Den engelske lingvisten Coates hevder (1986:19) for eksempel at det er mange paralleller mellom Lakoffs (1975) og Jespersens (1922) arbeider om kvinners språk, noe hun finner

overraskende på bakgrunn av at feministene ønsket Lakoffs bok velkommen, mens de har stilt seg meget kritisk til Jespersens.

9. Når det gjelder skandinaviske språk gir for eksempel Heibergs (1986) annoterte bibliografi et inntrykk av mangfold og bredde.
10. Se for eksempel Treichler et al. (1985:65).
11. Se for eksempel følgende utsagn i siste avsnitt av hans bok *Language*: «The methods and results of linguistics ... resemble those of natural science».
12. Se for eksempel Coates' tabell (1986:44) som viser at det overveiende antall informanter ved større dialektforskningsprosjekt i mange land har vært menn.
13. Skjellsettende amerikanske lingvister som Boas og Sapir hadde for eksempel bakgrunn i sosialantropologi.

Litteratur

- Bloomfield, L. 1935. *Language*. London: Allen and Unwin.
- Cameron, D. 1985. *Feminism and Linguistic Theory*. London: Macmillan.
- Coates, J. 1986. *Women, Men and Language*. London: Longman.
- Gilbert, S.M. og S. Gubar. 1985. «Sexual Linguistics: Gender, Language, Sexuality», *New Literary History*, 16(3): 515-543.
- Harding, S. 1988. «Feminisme, vitenskap og Opplysnings-kritikk», *Sosiologi i dag* 2: 63-87.
- Heiberg, B. 1986. *Kønnsforskelle i sproget. Den nyeste debat. Annoteret bibliografi over skandinavisk litteratur 1979-1984*. Kvinfo bibliografiserie nr. 5. København: KVINFO.
- Hymes, D. 1985. «Toward Linguistic Competence», *AILA Review* 2.
- Jespersen, O. 1922. *Language. Its Nature, Development and Origin*. London: Allen and Unwin.
- Key, M.R. 1975. *Male/Female Language*. Methuen, N.J.: Scarecrow Press.
- Kramarae, C. 1981. *Women and Men Speaking. Framework for Analysis*. Rowley, Mass.: Newbury House.

- Kramer, C., B. Thorne og N. Henley. 1978. «Perspectives on Language and Communication», *Signs* 3(3): 638-51.
- Lakoff, R. 1975. *Language and Women's Place*. New York: Harper.
- McConnell-Ginet, S. 1985. «Feminism in Linguistics». I Treichler et al.
- Miller, C. og K. Swift. 1977. *Words and Women*. London: Penguin.
- Moi, T. 1985. *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*. London: Methuen.
- NAVFs støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen. Oppgaver og organisering etter 1986. Arbeidsnotat 5/85. Oslo: NAVFs sekretariat for kvinneforskning.
- Thorne, B. og N. Henley (red). 1975. *Language and Sex: Difference and Dominance*. Rowley, Mass.: Newbury.
- Treichler, P.A., C. Kramarae og B. Stafford (red). 1985. *For Alma Mater: Theory and Practice in Feminist Scholarship*. Urbana og Chicago: University of Illinois Press.
- Trudgill, P. 1983. *Sociolinguistics. An Introduction to Language and Society*. London: Penguin.
- Women's Studies International Quarterly* 1980 3(2/3).

Women's language – fact or fiction? A brief overview of the history and topics

In this article Toril Swan provides a brief historical overview of some of the forerunners of the development and *raison d'être* of the discipline women's language studies. In the second part of the article she reviews some of the research done in the field.*

Perhaps needless to say, women's language studies could equally well be called women's and men's language studies, since obviously women's language is not, nor could be, studied in a vacuum. All too often, however, there has been an underlying assumption that men's language is the norm, women's the exceptional and deviant language of a minority group.

It is an extremely young discipline (as is sociolinguistics, which is the direct ancestor of women's language studies, or one of them), and has often been denigrated for being too trivial, too political, too interdisciplinary, etc. However, it also has become popular, even fashionable (as many say, derogatively) precisely because it is so political, so interdisciplinary – and well yes, in some respects perhaps even so trivial! The fact that it has flourished in more or less popularized versions even among

the general public, reflects – I believe – the fascination language has for people, and especially when it is put in context with their experience and lives.

The fact that the discipline is new, *qua* scholarly discipline, does not mean that people have not considered there to be differences between the sexes with respect to language earlier. Indeed, one might have – with some lack of originality – started with the old Greeks, who occasionally commented on women and language as did the Romans, the ancient Hebrews and the Chinese.

Even old sayings from many countries retain for us the legacy of what men, through the centuries, have noticed or imagined that they noticed about sexual language differences. Mainly these old sayings deal with the assumed verbosity of women; such folk-linguistic beliefs, I may add, are

* Artikkelen er en forkortet versjon av T.S.' prøveforelesning til dr.philos.-graden.

maintained happily to this very day. Also throughout the centuries many writers have commented on various assumed features of women's language, long before any scientific studies were made. I will – somewhat haphazardly – choose a few of these, mostly English ones, commenting on English women.

In the 16th century, Elyot, who in 1531 wrote the famous *The Governour* (which resembles our *Kongespeilet*), suggests that foolish women often omit letters and syllables – this, of course, should not be allowed in the nurseries of gentle and noble families. Indeed, almost a century later the sounds and speech of women are linked directly to those of low-status men by Gill (1619-21) (quoted in Coates 1985). This is a comparison not infrequently encountered, by the way.

Syntax was commented on as well. Steele (in 1713) (quoted in Coates 1986) recognizes a poem as having been written by a woman because of a «certain negligence in grammar». Lord Chesterfield, also in the early 18th century (quoted in Jespersen 1922) links women – or most women – with «ordinary people» in that all of them, i.e. most women and the ordinary people, (presumably men) are in «open defiance of grammar». He also notes that women use hyperbolic language, inappropriate intensifiers – thus, presumably typically, a woman describes a snuff-box as *vastly pretty* because it is so *vastly little*.

Finally, Swift (quoted in Jespersen 1922) ascribes extreme fluency and scarcity of ideas and vocabulary to «many men and most women». The elite (i.e. the few men) are less fluent since their many ideas and large vocabularies cause them to have so many choices.

In general, in any given period of time women are said to do and are blamed for whatever seems wrong about language. If for instance innovations are considered vul-

gar and bad, it is reported that women are innovative. In another century innovations may be considered creditable, but then will not be seen as a feature of women's language. Coates (1985) observing this phenomenon calls it *the Androcentric Principle*.

Before I turn to our own century, however, I want to note that while descriptions of sex differences in English were not so plentiful, and usually of the type considered earlier, there were many early, and rather extensive reports on distant and exotic languages by missionaries, ethnographers and explorers. Perhaps the most famous one, is that of Breton who in 1664 published his *Dictionnaire Caraïbe – français*; Rochefort – a year later describes the women's and men's languages of these Carib Indians more fully. It was in fact long believed that the Carib language had completely sex-exclusive vocabularies and phonology – though Rochefort himself apparently did not claim that.

In our own century, the anthropologist Sapir and others analyze sex differences in American Indian languages (cf. Sapir 1929). Another early 20th century scholar, Frazer (1900), represents what Bodine (1975:130) calls a ground-breaking early discussion of sex-differentiation in language. According to Bodine, Frazer stands out because he discusses together – as possibly related phenomena – both gender and speech differences between men and women.

Several women, too – though this is not generally as well-known – contribute to various women's language-related areas. Stopes (1908) writes on the use of *man* in British law and how it is taken to include *woman* only when penalties are to be incurred. Stopes claims that this has been the case only since the 19th century. The anthropologist Elsa Clews Parsons (1913) has a chapter on sex dialects in her book on American women, while closer to our own

time the historian Mary Beard (1946) discusses the generic masculine. I must mention one Scandinavian woman here, too. As early as in 1912 the Danish woman Lis Jakobsen, published a book on names for women in medieval Denmark.

However, as an Anglist it is perhaps natural for me to turn to Jespersen who wrote about sex differences in language as he did on so many things. Indeed, in his 1922 book *Language: Its Nature, Development, and Origin*, he has a chapter called *The Woman*. While he certainly is bound by the cultural preconceptions of his time – as who isn't? – and even heedlessly says some very strange and silly things, the chapter nevertheless is an attempt at a scholarly and systematic account of a linguistic phenomenon. He discusses the accounts of the Carib language mentioned earlier, and the respective use of Sanskrit/Prakrit in old Indian drama by men and women, concluding that the essential factor is rank, not sex «for Sanskrit is the language of gods, kings, princes, brahmans, ministers, chamberlains, dancing-masters and other men in superior position ... though a few women of special religious importance may use it» (1922:242). The idea that rank or power, not sex per se, is essential with respect to language differences is one encountered in later women's language studies. Otherwise Jespersen discusses concepts that are still being investigated in sociolinguistics and women's language studies – such as conservatism and innovation and choice of words. Concerning the latter women are said to use more intensifiers (in many languages) and – because of their «instinctive shrinking from coarse and gross expressions» (1922:246), they use more euphemisms and fewer taboo-forms. Syntax too – Jespersen claims – is clearly sex-differentiated. Thus exclamations like *Well, I never!* and *Did you ever!* are the «linguistic symptoms of a peculiarity of feminine psychology» which

has not – he adds ominously – escaped observation in literature («women think in blanks», says one 19th century author). Not only that, while men typically use «many more instances of intricate and involute structures with clause within clause ... the typical form of long feminine periods is that of coordination, one sentence or clause being added to another on the same plane and the gradation between the respective ideas being marked not grammatically, but emotionally, by stress and intonation, and in writing by underlining» (1922:251).

I have already mentioned Sapir and the early ethnographers, and it must also be mentioned that many other anthropologists and dialectologists in the 20th century noted and wrote about sex differences in language. In the 60's, however, sociolinguistics emerged as an important and interdisciplinary field of interest, and this meant that language now was being systematically studied as a social phenomenon. At first, however, sex as a variable was not especially a focus of interest – social class, mainly, and then later ethnicity, race, etc. were. However, women's language studies can certainly be seen as a true child of this discipline; it was the sociolinguists who first studied linguistic behavior where sex became an important variable. Nevertheless, equally it may be said that the feminist movement of the 60's was of utmost importance. According to Thorne and Henley, both prominent women's language scholars (1975:x) «it was the women's liberation movement that pushed this field of study into prominence, and created the atmosphere for its acceptance and legitimation».

One article by the linguist Robin Lakoff must be mentioned here before I conclude this section. It was published in 1973 (later republished as a book in 1975). The article, *Language and Woman's Place* has proved so seminal in fact that it even now is used as a vital reference in almost anything written

on the subject – usually, however, nowadays it is less of a Gospel; normally – as in Cameron 1985 and an article by a Norwegian wirthier (Pedersen 1986) – Lakoff is castigated for actually promoting or at least reinforcing folklinguistic, stereotyped images of women's language. In brief, Lakoff describes a woman's language – a style which avoids strong statement and sounds submissive, uncertain, and trivial. Frequent hedges (such as *I guess*), use of intensifiers (as in *so pretty*) and empty adjectives (*charming*, *divine*) are typical ingredients of this women's language – as are tag questions and question intonation. Because of her woman's language, a woman is in a doublebind, Lakoff suggests. If she uses it, she sounds trivial and will not be taken seriously – if she does not use it, her womanhood will be cast doubt on.

So what are women's language studies? It is perhaps a field that differs from many or most other academic fields of language study in that many or most of the scholars working in it explicitly assume its political importance (cf. e.g. Cameron 1985). Thorne, Kramarae and Henley (1983:7) state: «The research continues to be deeply political, seeking not only to illuminate, but also to change relations between men, women, and language.»

What do women's language scholars study?

Needless to say, this section can hardly do justice to all the work done in the field, and will simply provide a very basic outline.

In effect, all women's language studies address themselves to two questions:

- (i) Do men and women speak and use language differently, and if so, why?
- (ii) Are men and women referred to differently?

Both these questions, of course, are crucially related to a great many social and cultural factors. As McConnell-Ginet (1980: 12) puts it: «Linguistic structures do not exist in grammars and dictionaries but in the minds of the women and men who give them significance through their socially and culturally situated acts of language production and interpretation».

Do, then, women and men speak differently, do they have different genderlects (as it has been called? Several sociolinguistic studies in the 60's and early 70's in fact show sex-preferential differences with respect to phonological variants, i.e. to sounds and sound production. Additionally some of these studies addressed themselves to questions relating to language change/innovations and choice of prestige forms; many showing sex differences there, too. For reasons of space I'll only mention in passing that the sociolinguists Trudgill and Labov were among the first to study sex differences in language, and then in terms of phonology (cf. Labov 1966 and Trudgill 1972), and have become classics.

In general, they linked prestige forms to women's language, while men's language could include more non-standard, non-prestigious forms. Since then, many other studies in different countries have tended to agree with these findings.

With respect to intonation very little has been done, though the general consensus appears to be that in English (American English) women tend to have a wider range of intonation patterns (cf. e.g. McConnell-Ginet 1983, Brend 1972). Bennet & Weinberg (1979:183) found that when judges evaluated children's speech with respect to sex «monotonicity had a deleterious effect on the perception of maleness». Needless to say, women's intonation patterns are often associated with emotional expression, men's with being «cool», reserved, etc.

Turning now to syntax I'll deal mainly

with questions, though were, of the assumed and alleged differences between men's and women's language is the tag question, such as in (1).

(1) Paula is coming today, isn't she?

The tag was singled out by Lakoff as a typically female device which essentially signals uncertainty and lack of assertiveness. It has been investigated widely, some studies in fact concluding that men use tags more, though these are certainly in the minority (cf. e.g. Dubois and Crouch 1975). Most studies, however, suggest that tags are used more by women, but very often the explanations offered differ from those of Lakoff. Holmes (1984) classifies tags according to pragmatic function, as modal or affective. Modal tags (as the one in (1)) signal degrees of uncertainty, while the affective type is used to support the addressee, as in (2) a, or to soften negative impact, as in (2) b (said for example by a teacher).

- (2) a. This is a nice party, isn't it?
b. That was pretty silly, wasn't it?

Holmes found that the women in her study used almost twice as many affective tags as modal ones, while the men used more modal than affective tags. However, both men and women used more affective tags if they had «conversational responsibility», e.g. as talk-show hosts or as hosts. One of Holmes' conclusions is that in general, women are more other-directed in language interaction – a view supported by other findings as well, e.g. by Fishman (1983), which I will discuss below.

There have been some studies of imperatives and other forms of directives as well. Directives are utterances such as in (3) which are used to get someone to do something.

- (3) a. Close that door!
b. Would you (please) close that door?
c. What is that coat doing on the floor?
d. Get that coat up off the floor!

It has often been assumed that men use more imperatives (3 a and 3 d) than women, who use indirect forms (3 b and 3 c). A few studies tend to support this general assumption, e.g. Goodwin (1980) and Gleason and Greif (1983). The latter study shows some evidence that men when speaking to children use more imperatives as well as general indirect directives than do women, who ask questions such as *should we perhaps put the truck here?* when speaking to children. It depends very much, however, on *what* men – (fathers use more, male teachers fewer) and on the sex of the child addressed.

Indeed it may as well be openly admitted that many of the syntactic studies have not perhaps been fine-grained enough with respect to analysis or methodological approach. To the extent this is the case women's language studies may well be open to the complaint that they promote «incantations» and/or trivia, instead of addressing themselves to finding explanatory models.

With respect to vocabulary differences which have been studied, the results vary. Both Jespersen and Lakoff assumed that women used more intensifiers (She is *so* tall) and hedges (It's hot, *I guess/It's sort of* hot), but some later studies (notably O'Barr and Atkins 1980) ascribe such usage to powerlessness, lack of status and education, etc., not to women's language. There have also been studies that show various differences with respect to male/female use of color adjectives, spatial terms, «hostile» verb, etc.

Finally we may mention taboo language and swearing. Most studies confirm that

women use such vocabulary less than men. Both sexes use more dirty words in same sex groups, one study shows. However, it appears that women may be gaining on the men with respect to using obscenities and the like (cf. e.g. Johnson & Fine 1985).

I would like to conclude this sub-section by affirming that while to some extent the syntactic evidence is incomplete as of yet, there seems to be some reason to believe that there are a few sex differences with respect to syntax. Additionally, concerning vocabulary choice, intonation, various phonological variants, and tendency to choose prestige forms, there is considerable evidence that men and women differ in many respects. Also, as Romaine (1982) states: «Virtually every sociolinguistic study since Labov (1966) as well as a number of studies prior to it [conclude] that women are typically the leaders of in furthering linguistic change in Western society.» (Romaine 1982:264.)

When we now turn to the *use* of language, I must admit that the picture emerging from several studies of conversational interaction is the pathetic and pitiful one of the women heroically, desperately and constantly throwing out conversational tidbits and responses – the men, however, staunchly rejecting most of the topics offered up, uncooperatively not responding with items like *really*, *uh huh* etc. and on top of it interrupting and talking incessantly about whatever strikes their fancy, preferably one of their own competitive topics.

This, of course, was a somewhat exaggerated image; nevertheless, a great many studies do in fact support the existence of similar conditions. Men have been shown to interrupt more (in cross-sex conversations), they do not work as hard at conversational interaction – while women tend to follow the rules of turn-taking and support. Furthermore, it has been suggested that in same-sex conversational interaction

women tend to be cooperative, men competitive (cf. Coates 1986:151).

All the studies Coates mentions in this connection (e.g. Kalcik 1975, Aries 1976, Jones 1980) are based on white, middle-class speakers, but other studies on e.g. black working class children (cf. Goodwin 1980) confirm this general tendency. However, I must mention that e.g. Cameron (1985) questions the soundness of tests investigating such concepts as competitiveness and cooperation on methodological grounds, and rightly so.

While many studies, notably Eakins and Eakins (1978), Zimmerman and West (1975) and West and Zimmerman (1983), show that men interrupt more than women, and suggest that this has something to do with power and status relations, other studies (e.g. Beattie 1981 and Nordenstam lecture, Tromsø 1988 to appear) suggest that this is not invariably the case: women in some situations interrupt more than men.

Other things studied with respect to conversation strategies and management are the dynamics of verbal interaction itself and verbosity. Fishman (1983) studied 3 heterosexual couples in their homes, altogether 52 hours of taperecorded conversation. The subjects were educated young people. I have already mentioned that the women asked most of the questions in this study. As Fishman observes (1983:94) «By asking questions women strengthen the possibility of a response to what they have to say». Additionally, the women used twice as many attention beginnings (e.g. «This is really interesting» «you know what», etc.). In Fishman's study, women initiated topics much more than the men did, or rather they tried to do so.

Thus while women initiated 47 topics, most of them (28) were failures, i.e. the men chose not to respond or take them up. The men's topics (29), on the other hand, were successful in all but one case. Fish-

man assures us that this was not because of the inherent interest or lack of interest of the topics themselves since the topics were quite similar – newspaper articles, friends, work, etc. Topics introduced by women failed because the men did not respond, while the women *did* do their conversational work and responded to the men's topics. Her conclusion is that in conversations, there is an unequal distribution of work – women being more actively engaged in ensuring interaction. Not to play this role, but to successfully take control in such interactions, is to risk being derided as aggressive, domineering, etc. and have one's femininity doubted.

While I would have liked to include a more extensive section on various extralinguistic factors such as body language/non-verbal communication, the space allotted unfortunately will allow only a brief mention. These are areas which have been investigated a great deal, and on the whole there is conclusive evidence that men and women differ rather extensively with regard to body language and non-verbal communication.

According to Hall (1984) – who summarizes and discusses more than 500 studies – and Henley (1977) who discusses body language in terms of power and dominance relations, women 1) generally are more adept at interpreting non-verbal cues 2) they generally have less territory and body space than men, and – perhaps relatedly – have postures and a bodily demeanour which are restricted compared to those of men. Parenthetically I hasten to add that all such features of course are highly culture specific – an example might be that Americans and Norwegians apparently require more space than do British people (according to Francis Peters, personal communication). One example of female «shrink-ing» vs. male expansion is arm position, which in women generally is close to the

body while men can fling them wide – and similarly with legs. Such restrictive vs. expansive body movements have been associated with tense vs. relaxed demeanour; in any case, it appears that men are allowed more freedom of space.

The features mentioned here have been explained in various ways, but different versions of Henley's power/dominance hypotheses figure prominently. Henley states (1977:188): «There are no gesture differences I am ready at this time to dismiss... We cannot know what differences are «natural», either instinctual or based on non-power relations, until the power difference is removed.»

Are men and women referred to and addressed differently?

Firstly, it appears that there are quantitative differences with respect to reference. Graham (1975) contains a description of what happened when some dictionary editors – in 1969 – attempted to look at the dictionary in terms of male/female reference. According to Graham *The American Heritage School Dictionary* was the first to define sexism. It contains 35,000 entries chosen from among 5 million words encountered by American school children in their school-books. When the lexicographers began their work they noticed that whatever the subject, girls and women were always in the minority (the ratio being 4:1) – even in homeeconomics, a typical girl's subject, the ratio was 2:1. More than numbers were revealed, however. Boys and girls apparently, and to us not surprisingly, were taught separate values in the school-books – boys running races, traveling to Mars in spaceships – in short *doing*, while the girls

were concerned more with *being*. Similarly, Nilsen (1977) found 385 terms marked for masculinity, 132 for femininity in her dictionary project.

Men are not just referred to more often, they are also referred to more positively. The Nilsen study referred to above found that negative feminine words outnumbered masculine ones, though perhaps not extensively (25:20) – the prestige words, on the other hand, were predominantly masculine (6:1). Every study investigating the phenomenon of «bad names» – and there are a great many!! – appears to conclude that there are many times more derogatory, especially sexually derogatory, words for women than for men. Stanley (1972) and numerous others have compiled lists of this nature. Schultz (1975), however, goes further than simply compiling lists of bad names for women. She claims that: «An analysis of the language used by men to discuss and describe women reveals something about male attitudes, fears, and prejudices concerning the female sex. Again and again in the history of the language one finds that a perfectly innocent term designating a girl or women may begin with totally neutral or even positive connotations, but that gradually it acquires negative implications, at first perhaps only slightly disparaging, but after a time becoming abusive and ending up as a sexual slur» (Schultz 1975:65). To support this claim she examines various pairs of words including those in (4).

- (4) a. master/mistress
b. bachelor/spinster
c. governor/governess

The pair in (4) a, of course, does show such semantic derogation: *mistress*, though perhaps not so very bad, clearly is essentially a sexual term, while *master* denotes excellence in performance. In (4) b, *bachelor*

and *spinster* differ more with respect to desirable connotations; *spinster* definitely sounding less desirable. Indeed, a new term – *bachelor girl* – was coined, evidently to capture the supposed free and happy connotations of *bachelor*. Finally, the male and female terms in (4) c differ with respect to status – a *governor* denoting a high status person (though cf. Cockney *governor*) – a *governess* being low-status. Similarly *queen*, *dame* and *madam* have all acquired additional derogatory connotations which are without counterparts in *king*, *lord* and *sir*.

While I do not think Schultz has given enough evidence to show that *all* words denoting women become sexually abusive, there certainly may be a semantic derogation principle at work. Additionally, there is the question of lack of prestige words for women – together this is evidence that women tend to be referred to differently than men.

There are also several studies that confirm that women are addressed less respectfully and/or differently than men. In the article *Don't Dear Me* (Wolfson & Manes 1980) the authors claim that men are routinely addressed by the respect form *sir*, while women are called *honey*, *hon*, *dear*, etc. While the female address form may be seen as friendly, the authors say that such non-reciprocal friendliness is parallel to that of adults to children and implies subordination on the part of the addressee.

Part of or related to address forms are the forms of titles and honorifics. As everyone knows, the terms *Ms* was coined to correspond to *Mr*, which is not marked for marital status. It met with ridicule, of course, but is rather frequently used nowadays. Norwegian has no similar honorific for women – but then we rarely use them for either sex.

Finally in this section on reference I'm going to mention the pronoun or generic

problem, i.e. the problem of so-called generic *he/him* as well as generic *man*. The feminist interest in the generic pronoun has been dubbed – wittily if somewhat obnoxiously – «pronoun envy» by a distinguished group of Harvard professors.

The so-called generic use of *he/his*, i.e. the use that is supposed to be unmarked for sex and thus to include women, as in *Everyone took off his hat*, has been the topic of dozens of articles and studies.

It has been quite conclusively shown, however (cf. e.g. MacKay 1983 and Martyna 1978) that generic *he* as well as generic *man* are not really generic or unmarked as sentences like those in (5) suggest; note that (5) c starts with generic *man* (as opposed to *the animal*), but soon it becomes evident that male men only are meant.

(5) a. Man, being a mammal, breastfeeds his young.

b. In feminist circles everyone took off his bra in the 60's.

c. Man can do several things the animal cannot do ... his vital interests are not only life, food, access to females, etc. (Fromm 1972:80).

Also, contrary to claims, *he* has been shown to not be interpreted readily as «she» or even «she or he» on the basis of situation or sentence context. On the contrary – *he* or *man* are usually interpreted as referring to males – thus women are necessarily excluded in a great many contexts. Not only that, even words that are supposed to be sex neutral (e.g. *people*) are – as has been shown in many studies – apt to be interpreted as referring to males. Sentences like (6), therefore, abound in any newspaper.

(6) People are much more likely to be influenced by their wives than by opinion polls. (Quoted in Cameron 1985)

There are innumerable interesting works on gender and gender distinctions, which I unfortunately cannot discuss here in the time allotted me. I would like to conclude this section, however, by noting that with respect to male/female reference we have already seen a great many changes in language. From the very early 70's there have been editorial guidelines for newspapers and publishers in an attempt to root out sexist language. The US Dept. of Labor – also in the 70's – issued lists of job titles in order that sex-stereotyped job titles should not continue to promote the idea that the masculine is the norm, the feminine the exception.

While there has been resistance to many changes, there has also been created greater awareness of linguistic inequality, and it is becoming natural for more people to use non-sexist words and forms. That some of the changes (cf. e.g. *spokesperson/chairperson*) have been accompanied by amusement and/or hostility is perhaps only another aspect of such awareness.

Conclusion

I have provided a brief glimpse of the history as well as some of the topics of women's language studies. As has become obvious, the question posed in the title of the article has not, in all respects, been completely answered. While differences between men's and women's language or use of language have been assumed to exist and have been commented on throughout the centuries, there are as of yet only bits and pieces of empirical evidence of such differences. To sum up: there is evidence of differences between the sexes with respect to

1. phonology and intonation, less certainly with respect to syntactic features,

2. conversation management and strategies, as well as non-verbal behavior,
3. vocabularies referring to men and women, respectively,
4. preference for and choice of prestige variants,
5. language innovation.

However, both the results and the explanations tend to be somewhat ambiguous, and it is quite clear that we need more studies concentrating on the causes of such differences as have been documented as well as more thorough analyses of factors involved other than sex that may be highly important. And needless to say, it is also essential that such analyses are liberated from myths of women and women's roles with respect to language – a liberation, it would appear, equally necessary for feminists and anti-feminists alike!

Toril Swan
førsteamanuensis
Institutt for språk og litteratur
Universitetet i Tromsø

References

- Argyle, M. et al. 1970. The communication of inferior and superior attitudes by verbal and non-verbal signals. *British Journal of Social and Clinical Psychology* 9.222-231.
- Aries, E. 1976. Interaction patterns and themes of male, female and mixed groups. *Small Group Behaviour* 7.1.7-18.
- Beard, M. 1946. *Women as force in history*, New York.
- Beattie, G. 1981. Interruption in conversational interaction and its relation to the sex and status of the interactants. *Linguistics* 19.15-35.
- Bennett, S. & Weinberg, B. 1979. Sexual characteristics of pre-adolescent children's voices. *Journal of the Acoustical Society of America* 65.179-189.
- Bodine, A. 1975. Sex differentiation in language. In Thorne & Henley, 130-151.
- Brend, R. 1972. Male-female intonation patterns in American English. *Proceedings of the Seventh International Congress of Phonetic Sciences*. 1971. The Hague.
- Cameron, D. 1985. *Feminism and linguistic theory*. London.
- Coates, J. 1986. *Women, men and language*. London & New York.
- Dubois, B. & Crouch, I. 1975. The question of tag questions in women's speech: They don't really use them, do they? *Language in Society* 4.289-294.
- Eakins, B. & Eakins, R. 1978. *Sex differences in human communication*. Boston.
- Elyot, T. 1531. *The Governor*. Reprinted Menston, Yorkshire 1970.
- Fishman, P. 1983. Interaction: The work women do. In Thorne et al., 89-102.
- Frazer, J. 1900. A suggestion as to the origin of gender in language. *Fortnightly Review* 73.79-90.
- Fromm, E. 1972. The Erich Fromm theory of aggression. *New York Times Magazine*, February 27.
- Graham, A. 1975. The making of a non-sexist dictionary. In Thorne & Henley 57-63.
- Hall, J. 1980. *Nonverbal sex differences*. Baltimore & London.
- Henley, N. 1977. *Body politics: Power, sex and non-verbal communication*. Englewood Cliffs, N.J.
- Holmes, J. 1984. Hedging your bets and sitting on the fence: Some evidence for support structures. *Te Reo* 27.47-62.
- Jakobsen, L. 1912. *Kvinde og mand*. Copenhagen & Kristiania (Oslo).
- Jespersen, O. 1922. *Language: Its nature, development and origin*. London.
- Johnson, F. & Fine, M. 1985. Sex differences in uses and perceptions of obscenity. *Women's Studies in Communication* 8.11-25.
- Jones, D. 1980. Gossip: Notes on women's oral culture. In Kramarae, 193-198.
- Kalcik, S. 1975. ...like Ann's gynaecologist or the time I was almost raped. *Journal of American Folklore* 88.3-11.
- Key, M.R. 1975. *Male/female language*. Metuchen, N.J.
- Kramarae, C. (ed.) 1980. *The voices of words of women and men*. Oxford.
- Labov, W. 1966. *The social stratification of English in New York City*. Washington D.C.
- Lakoff, R. 1975. *Language and women's place*, New York.
- MacKay, D. 1983. Prescriptive grammar and the pronoun problem. In Thorne et al. 38-53.
- Mandelbaum, D. (ed.) 1949. *Selected writings of*

- Edward Sapir. Berkeley, Los Angeles & London.
- Martyna, W. 1978. What does «he» mean? Use of the generic masculine. *Journal of Communication* 28.131-138.
- McConnell-Ginet, S. 1980. Linguistics and the feminist challenge. In McConnell-Ginet et al., 3-25.
- McConnell-Ginet, S. 1983. Intonation in a man's world. In Thorne et al. 69-87.
- McConnell-Ginet, S. et al. (eds.) 1980. *Women and language in literature and society*. New York.
- Nilsen, A.P. et al. (eds.) 1977. *Sexism and language*. Urbana, Ill.
- O'Barr, W. & Atkins, B. 1980. «Women's language» or «powerless language». In McConnell-Ginet et al., 93-110.
- Parsons, E.C. 1913. *The old-fashioned women: Primitive fancies about the sex*. New York.
- Pedersen, T.B. 1986. Kvinner og menn snakker forskjellig, ikke sant? *Materialisten* 4.71-83.
- Romaine, S. 1982. *Sociohistorical linguistics: Its status and methodology*. Cambridge.
- Rosenthal, R. et al. 1974. Body Talk and tone of voice: The language without words. *Psychology Today* 8.64-68.
- Sapir, E. 1929. Male and female forms of speech in Yana. Reprinted in Mandelbaum, 206-212.
- Schultz, M. 1975. The semantic derogation of women. In Thorne & Henley, 64-75.
- Silveira, J. 1980. Generic masculine words and thinking. In Kramarae, 165-178.
- Spender, D. 1980. *Man made language*. London.
- Stanely, J. 1977. Gender marking in American English. In Nilsen et al., 43-74.
- Stopes, C. 1908. *The sphere of «man»: In relation to that of «woman» in the Constitution*. London.
- Swacker, M. 1975. The sex of the speaker as a sociolinguistic variable. In Thorne & Henley, 76-83.
- Thorne, B. & Henley, N. (eds.) 1975. *Language and sex: Difference and dominance*. Rowley, Mass.
- Thorne, B., Kramarae, C. and Henley, N. (eds.) 1983. *Language, gender and society*. Rowley, Mass., New York & London.
- Trudgill, P. 1972. Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society* 1.179-195.
- Vetterling-Bruggin, M. (ed.) 1981. *Sexist language: A modern philosophical analysis*. Totowa, N.J.
- West, C. & Zimmerman, D. 1983. Small insults: A study of interruption in cross-sex conversations between unacquainted persons. In Thorne et al., 103-118.
- Wolfson, N. & Manes, J. 1980. Don't «dear» me. In McConnell-Ginet et al., 79-92.
- Zimmerman, D. & West, C. 1975. Sex roles, interruptions and silences in conversations. In Thorne & Henley, 105-129.

Ord og kjønn

- Korleis kan ulike ord gje assosiasjonar om kjønn – ord som vi normalt ser på som nøytrale?
- Korleis kan det ha seg at små jenter og gutar svært tidleg identifiserar seg med sitt eige kjønn, og korleis utviklar kjønnsidentitet seg?
- Kan utviklinga av kjønnsidentitet ha noko å gjere med den generelle språkutviklinga som barnet går igjennom?

Språkforskaren Tove Bull går her inn på desse spørsmåla. Med utgangspunkt i ei undersøking viser ho at *kjønn* må vere ein sentral faktor når vi studerer barns utvikling frå ein språklig synsstad.

Ideen til dette eksperimentet fekk eg frå ein svensk forskingsrapport, Jan Einarsson: *Bekönade ord i förskolan*, 1981. Dette arbeidet skal eg komme attende til. I tillegg hadde eg sjølv gjeve meg noko å tenke på da eg i ein lærarskoleklasse ville illustrere korleis ord og omgrep kan gje assosiasjonar til heilt andre ting enn det konkrete innhaldet i orda eller omgrepa. Eg let studentane skrive ned det første ordet dei kom på da dei fekk høre ordet «grantre». Det slående var at assosiasjonsorda jamt over anten var positive eller negative. Da vi gjekk nærmare inn på dette, viste det seg at studentar med bakgrunn og oppvekst på Austlandet og i Trøndelag hadde positive

assosiasjonar, mens studentar frå Vestlandet og Nord-Noreg assosierte med ord som «mørk», «dyster», «tung», «tett», «angst» osv. Dette viste mykje tydeligare enn eg hadde venta kor sterkt sosialt og kulturelt betinga slike ordassosiasjonar er. Og tanken på at kjønnsstereotypiar kan spegle seg av språklig sameleis, låg snublande nær.

Denne artikkelen er delt i tre delar:

- Først vil eg fortelje om eksperimentet og gjennomføringa av det.
- Så vil eg presentere og drøfte resultata.
- Til slutt vil eg seie litt om kva dette har med språkforskning å gjøre, om kva vi kan lære om språk gjennom eit eksperiment som det eg har gjennomført.

Foto: Morten Løberg, Samfoto

Forsøket

Forsøket blei gjennomført våren 1983 i barnehagar i heile Nord-Noreg. Forsøkspersonane var 169 barn mellom 4 og 7 år, 77 gutar og 92 jenter. Når ein deler barna inn etter alder, blir samansetninga slik:

4-5 år: 30 (11 gutar og 19 jenter)

5-6 år: 52 (26 gutar og 26 jenter)

6-7 år: 87 (26 gutar og 47 jenter)

Barna blei bedne om å svare på ei rad opplesne enkeltord og -uttrykk med anten HO eller HAN. Orda og uttrykka hadde eg valt ut. (Sjå *Tekstformular* bakerst i artikkelen.)

Intervjuarane var førskolelærarstudentar (andre året i den toårige utdanninga) som var ute i praksis i dei aktuelle barnehagane. Det dreia seg om studentar som tok desen-

tralisert utdanning. Dei kom frå heile landsdelen og hadde praksisen sin på heimstaden, stort sett. Eg underviste desse studentane i norsk, og intervjuet dei gjorde i barnehagane, var ei praksisoppgåve i norsk. (Nokre få av barna er intervjuet heime hos seg sjølve eller hos studenten, da somme av studentane ikkje fekk praksis denne perioden på grunn av ein boikottaksjon frå øvingslærarane.) Kva instruks studentane fekk og kva for ord som var valde ut, går fram av *Tekstformular*. Studentane var bedne om å halde seg nøye til formuleringane i instruksene dei fekk, og ikkje akseptere andre svar enn HO og HAN. Dersom eit barn etter mildt «press» likevel insisterte på eit anna svar, hadde spørjeskjemaet markeringsalternativa «begge» og «ikkje svart» i tillegg til «ho» og «han». I

rubrikken for «ikkje svart» blei og heilt meiningslause eller «ville» svar plasserte. Vidare var det sjølvsagt at studentane brukte sitt eige naturlige talemål når dei intervjuar barna. I regelen svarte dette til dialekten på staden. I dei få tilfella der studenten uttalte eit av testorda annleis enn barna, blei dessutan uttalen på staden brukt.

Ideen til denne vesle undersøkinga fann eg som sagt i det svenske prosjektet «Språk och kön i skolan» frå universitetet i Lund, der eit delprosjekt er kalla «Bekönade ord i förskolan». Prosjektleiar her var Jan Einarsson. Resultata er publiserte i rapport 7: 1982 og har tittelen *Bekönade ord i förskolan*. Stort sett er undersøkinga mi ein kopi av Einarssons. Eg har m.a. valt å bruke dei same testorda som han, på eit par tilfelle nær. Dette har eg gjort for å kunne jamføre mine resultat med hans.

Ein av variablane til Einarsson er sosial bakgrunn. Denne variabelen har ikkje eg tatt med i mi undersøking, som dermed bare tar for seg alders- og kjønsskilnader. Når det gjeld variabelen «sosial bakgrunn», fann Einarsson at middelklassebarna i større grad enn arbeidarklassebarna svarte i samsvar med tradisjonell kjønnsrolleoppfatning (Einarsson 1981: 36).

Etter det studentane sjølve rapporterte, blei intervjuar gjennomførte utan problem av noko slag. Barna viste stor interesse for å vere med og ville gjerne halde fram etter at lista med ord og uttrykk var gjennomgått.

Orda og uttrykka

Som vi ser av lista med ord i Vedlegg I, er det med somme «lette» ord eller «sikre» ord, som *dokke*, *gevær*, *leppestift* og *lastebil*. Poenget med desse orda var å få barna til å føle at oppgåva var lett, at det ikkje var vanskeleg å løyse ho. Av same grunn, og for å få barna til å forstå kva oppgåva gjekk ut på, introduserte studentane testen med å la

ungane seie HO eller HAN til vanlige gute- og jentenamn. Føremålet med dei lette orda var dessutan å ha dei som kontroll etterpå. Svara her ville kunne gje oss eit signal om det var nokon som totalt hadde misforstått oppgåva, eller nokon som hadde ei uvanlig innstilling til ho. Eg kan nemne at det ser ut til at eit par av barna har hatt hugnad av å «svare tvert imot», dei har rett og slett snudd det rollemønsteret ein kunne vente på hovudet, meir eller mindre systematisk. Men det er bare snakk om eit par av 6-7-åringane, så noko å seie for det samla resultatet får dette ikkje.

Dei andre orda som inngår i testen, kan delas inn i fire grupper:

1. Ord og uttrykk som har med måte å snakke på å gjøre: snakkar høgt, banneord, snakke fint.
2. Ord og uttrykk med meir eller mindre klar skoletilknytning: kart, sit stille på skolen, rekne, hjelper frøken på skolen, kan vente på tur. Det kan kanskje verke rart at eg valde å la studentane spørje førskolebarn om slike «skoleord». Men eg var interessert i å finne ut om vi kunne avlese noko om dei forventningane barna hadde til skolen og til jente- og gutterolla der, ut frå dei svara dei gav.
3. Ord som uttrykker makt og dominans eller det motsette: over, liten, bestemme.
4. Meir uspesifiserte allmennord: bråker, skitten, inne, sutrar, møte, slåss, syng, liker småungar, ertar, er snill, plystrar. (Orda er lista opp i den rekkefølga dei har på spørjelista.)

Grensene mellom ordgruppene er sjølvsagt ikkje så skarpe som denne framstillinga gjev inntrykk av. Heller ikkje har vi nokon kontroll på at ungane alltid oppfatta orda i den tydinga eg hadde meint. I ord- og uttrykkslista fins minst to homografer, *kart* og *møte*. På nordnorsk, som på anna norsk, er desse homonym og. *Kart* kan tyde t.d.

«kart over Noreg», men og «umogen frukt eller umoge bær». Spesialtydinga «dagsorden» i uttrykk som «saka kom ikkje på kartet», er det vel meir tvilsamt at ordet *kart* har aktualisert hos desse førskolebarna. *Møte* kan anten vere substantiv eller verb i infinitiv eller presens. Ordet *rekne* må og kommenteras. Medan somme målføre i landsdelen skil mellom /rækne/ og /ræŋne/, kan /ræŋne/ somme stader tyde både rekne og regne. Sameleis kan /dokke/ oppfattas som anten substantivet *dokke* eller verbet *dukke* i e-målsområda i Troms og Finnmark.

Resultat

Resultata av testen, for den samla gruppa, for jentene for seg og for gutane for seg, for dei tre aldersgruppa samla og fordelte på kjønn, går fram av tabell 1-7.

I presentasjonen nedafor vil eg først gjøre greie for resultata for barnegruppa sett under eitt, så for kjønnskilnadene og alderskilnadene.

Signifikansutrekninga for fordelinga av svara HO, HAN, BEGGE og VEIT IKKJE, er gjort på dette grunnlaget: Problemstillinga har vore denne: Finst det ord som vik av frå den svarfordelinga ein kunne vente for eit fullstendig eller ideelt (kjønns)nøytralt ord? For å kunne måle signifikans på svarfordelinga måtte eg først ta stilling til kva for svarfordeling ein kan vente for eit fullstendig kjønnsnøytralt ord. Minstekravet her må vere at svara HO og HAN er om lag jamt fordelte mellom informantane. Men svara BEGGE og VEIT IKKJE skaper problem. Det enklaste ville sjølvsagt vere å sjå bort frå dei. Men gjør ein det, vil svarfordelinga elles gje meir signifikante utslag enn om desse svara er med, og sluttinntrykket ville derfor kunne bli noko skeivt. Det er rimelig å oppfatte svara BEGGE og VEIT IKKJE som teikn på at informantane ikkje klarer å velje

mellom HO og HAN; det vil seie at dei oppfattar det aktuelle ordet som temmelig kjønnsnøytralt. Derfor vil det vere gale å sjå bort frå BEGGE- og VEIT IKKJE-svara. Men kor stor vekt skal ein tillegge denne gruppa? Det ordet som får jamnast fordeling mellom svara, er *over*. Her har 37,9% svart HO, 35,5% HAN, 2,4% BEGGE og 24,3% VEIT IKKJE. Her er altså om lag ein firedel BEGGE- eller VEIT IKKJE-svar. På bakgrunn av dette har signifikanstesten slikt utgangspunkt:

- a) Eit fullstendig kjønnsnøytralt ord har om lag 25% BEGGE/VEIT IKKJE-svar og resten av svara jamt fordelte på HO og HAN.
- b) Orda i testen blir målte mot dette idealiserte fordelingsmønsteret.
- c) Høgare andel enn 25% BEGGE/VEIT IKKJE-svar for det idealiserte mønsteret ville gje enda sterkare signifikans, så 25% skulle vere eit sikkert tal å gå ut frå.

Foto: David Skoog, Mira/Samfoto

Testmaterialet er behandla datamaskinelt ved Universitetet i Tromsø ved hjelp av systemet «SPSS – Statistical package for the social sciences – Version 8.3 (Nos) – May 04.1982». Eg reknar grensa for signifikans til 5 %-nivået, på vanlig vis. Sterkare signifikans enn 1 %-nivået er ikkje rekna ut for

ordgruppa totalt. Så i dei tilfelle der $p < 0.001$, som han nok vil vere for ein god del ord, vil det bare gå fram at svarfordelinga er signifikant på 1 %-nivået eller at $p > 0.01$. Eg har altså ikkje sett nokon grunn til å skilje sterkt mellom signifikansnivå.

Tabell 1

«Lette» ord

	HO	HAN	BEGGE	VEIT IKKJE
dokke	143 (84,6%)	20 (11,8%)	5 (3,0%)	1 (0,6%)
gevær	32 (18,9%)	135 (79,9%)	0	2 (1,2%)
leppestift	155 (91,7%)	11 (6,5%)	0	3 (1,8%)
lastebil	22 (13,0%)	146 (86,4%)	0	1 (0,6%)

Som venta gjev fordelinga for dei «lette» orda utvitydige utslag. Alle orda er signifikant kjønnsmarkerte på 1 %-nivået eller under det. Klarast skeiv svarfordeling fekk *leppestift* som 91,7 % rekna som ho-ord. Merkelig nok er det *gevær* som er det ordet det synest vere lettast å assosiere med det

underrepresenterte kjønnet (18,9 % ho-svar); deretter kjem *lastebil* med 13 %.

Desse resultatata fell vent saman med dei Einarsson kom fram til (Einarsson 1981:19), men hos han var det *dokke* som lettast blei tilskrive det andre kjønnet.

Tabell 2

Ord om å snakke

	HO	HAN	BEGGE	VEIT IKKJE
snakkar høgt	58 (34,3%)	104 (61,5%)	4 (2,4%)	3 (1,8%)
banneord	29 (17,2%)	134 (79,3%)	3 (1,8%)	3 (1,8%)
snakke fint	128 (75,7%)	32 (18,9%)	5 (3,0%)	4 (2,4%)

Også for desse orda er svarfordelinga signifikant «kjønnsvridd», på 1 %-nivået eller under det. I den svenske undersøkinga var det og klart signifikant utslag for at «pratar

fint» var eit ho-ord eller eit ho-uttrykk, «svarord» og «talar høgt» han-ord (Einarsson 1981: 20 og 22).

Ovafor var vi inne på at språkteikn kan

vere identiske på uttrykkssida, men skilje seg frå kvarandre på innhaldssida, som t.d. *kart*. Eit hypotagme som *snakke fint* kan og tenkas ha ulik tyding for ulike barn. Det kan t.d. assosierast med «fin, lys stemme» eller

«fint, vennlig tonefall», men helst tyder vel «fint» «korrekt, rett, pent, fritt for bannskap og andre 'stygge' ord». Slike atterhald om tydingsdifferensiering må vi kanskje ta for alle orda og uttrykka i undersøkinga.

Tabell 3

Skoleord

	HO	HAN	BEGGE	VEIT IKKJE
kart	19 (11,2%)	119 (70,4%)	4 (2,4%)	27 (16,0%)
sit stille på skolen	95 (56,2%)	58 (34,3%)	7 (4,1%)	9 (5,3%)
rekne	49 (29,0%)	104 (61,5%)	8 (4,7%)	8 (4,7%)
hjelper frøken				
på skolen	93 (55,0%)	65 (38,5%)	4 (2,4%)	7 (4,1%)
kan vente på tur	85 (50,3%)	68 (40,2%)	10 (5,9%)	6 (3,6%)

Når det gjeld «skoleorda», er det signifikans på 1%-nivået for at *kart* og *rekne* er han-ord, på 2%-nivået for at «sit stille på skolen» er ho-ord. For dei to siste orda/uttrykka er svarfordelinga ikkje statistisk signifikant med omsyn til preferanse for ho eller han.

Resultata i tabellen er svært interessante. Det er vanskeleg å forstå kvifor førskolebarn assosierer ord som *rekne* og *kart* med HAN heller enn med HO, om det ikkje har samanheng med at dei knyter skoleaktivitetar der *kart* og *rekning* inngår, til manns- eller guterolla. Personlege røynsler med *kart* eller *rekning* har knapt barn under skolealderen. Dersom det er slik at småbarn

oppfattar guterolla i skolen som noko som har med *kart* og *rekning* å gjøre, medan jenterolla går ut på å sitte stille, seier det litt om prognosar for skolekarriere for dei to kjønna.

Einarssons resultat er mykje godt samanfalle med mine: *sitter tyst i skolan* er jenteord ($p < 0.001$) og *karta* er guteord ($p < 0.001$) (Einarsson 1981: 20 og 22). Ordet «räknar» oppfattar dei svenske jentene som ho-ord (53 mot 30 for han-ord), medan gutane ser det som han-ord (40 mot 29 for ho-ord) (s. 30f). Dei svenske jentene, men ikkje gutane, oppfattar «hjälper fröken» og «kan vänta på sin tur» som ho-ord (s. 26).

Tabell 4

Maktord

	HO	HAN	BEGGE	VEIT IKKJE
over	64 (37,9%)	60 (35,5%)	4 (2,4%)	41 (24,3%)
liten	87 (51,5%)	65 (38,5%)	7 (4,1%)	10 (5,9%)
bestemmer	53 (31,4%)	104 (61,5%)	9 (5,3%)	3 (1,9%)

Det einaste ordet her med signifikant svarfordeling, er *bestemmer*. Det er eit han-ord ($p < 0.01$). Dette inneber trulig at førskolebarn meiner at det er menn som bestemmer her i verda – og over dei. Det har dei jo rett i! Likevel kan dette resultatet verke merkeleg. I verda til førskolebarn dominerer kvinnene; i normale kvardagssituasjonar er det helst dei som «bestemmer over» barna, både i heim og barnehage. Ut frå dette skulle ein ha venta ein større prosent ho-svar. Men kanskje det er slik at alt i førskolealderen har barna oppfatta at det er menn som tar dei viktige og fatale avgjerdene, medan det kvinner avgjer på vegner av barna, helst er for omsorg og service å rekne.

I motsetnad til mine resultat finn Einarsson at *över* er eit ord som særleg gutane har ein relativt sterk tendens til å knyte til HAN. Han kommenterer dette alt i innleiinga til artikkelen sin, der han fortel at utgangspunktet for undersøkinga hans ligg langt tilbake i tida:

På den tiden roade jag barnen i min omgivning, och framför allt mig själv, med att låta dem sätta kön på olika enstaka ord. Reaktionerna på ordet *över* fick mig då t ex att fantisera om att t o m vissa prepositioner kanske kunde ha någon sorts genus. Under resonemang kring motiven för att barnen sammankopplat *över* och *han* visade det sig att de små, åtminstone några av dem, tänkte på en av våra vanligaste samlagsställningar som kännetecknas just av kombinationen *han* och *över*. Men *över* är ju ett ord som också har många andra bitoner av «dominans» i sin betydelse. (Einarsson 1988: 5)

Han har og denne teorien som forklaring på dei resultata han finn: «Det är möjligt att de (d.e. barna, min merknad) då associerar till männens större kroppsbyggnad.» (s. 26)

I mi undersøking derimot er *over* det mest «kjønnsnøytrale» av alle orda/uttrykka. Kvifor det er så stor skilnad for nett dette ordet, er det freistande å spekulere på. Er svenske småbarn meir seksualopplyste

Foto: Ann Eriksson, Mira/Samfoto

enn norske? Om det er tilfellet, verkar det likevel usannsynlig at det skal gje seg slike utslag som her. Ei anna forklaring kan vere at svarprosenten (for HO- eller HAN-svar) kan vere høgare hos Einarsson enn hos meg, altså at han har færre BEGGE eller VEIT IKKJE-svar. Er det slik, vil fordelinga av HO- og HAN-svara lettare bli signifikant «kjønnsvridd». I mi undersøking er svarprosenten for dette ordet 73,4. Hos Einarsson er han 79,3. Det kan tenkas at studentane mine har vore mildare når dei har freista presse barna til å svare anten HO eller HAN enn Einarssons intervjuarar. Men skilnaden i svarprosent er ikkje stor nok til at vi kan gå ut frå det.

I den svenske undersøkinga blei vidare ordet *bestämmer* først og fremst av gutane oppfatta som eit han-ord, ikkje av jentene. Det er og ein liten skilnad i høve til mine resultat.

Tabell 5

Allmennord

	HO	HAN	BEGGE	VEIT IKKJE
bråkar	45 (26,6%)	113 (66,9%)	8 (4,7%)	3 (1,8%)
skitten	32 (18,9%)	128 (75,7%)	7 (4,1%)	2 (1,2%)
inne	91 (53,8%)	58 (34,3%)	8 (4,7%)	12 (7,1%)
sutrar	100 (59,2%)	56 (33,1%)	6 (3,6%)	7 (4,1%)
møte	67 (39,6%)	80 (47,3%)	9 (5,3%)	13 (7,7%)
slåss	28 (16,6%)	130 (76,9%)	7 (4,1%)	4 (2,4%)
syng	126 (74,6%)	33 (19,5%)	5 (3,0%)	5 (3,0%)
liker småungar	120 (71,0%)	41 (24,3%)	5 (3,0%)	3 (1,8%)
ertar	49 (29,0%)	114 (67,5%)	2 (1,2%)	4 (2,4%)
er snill	123 (72,8%)	40 (23,7%)	4 (2,4%)	2 (1,2%)
plystrar	61 (36,1%)	96 (56,8%)	9 (5,3%)	3 (1,8%)

Det er eit overraskande resultat at skeivfordelinga er signifikant for alle orda, unntatt *møte*. *Plystrar* held seg innafor 4%-nivået, *inne* er signifikant innafor 5%-nivået; resten av orda har slik signifikans: $p < 0,01$.

For denne gruppa er det vanskeligare å jamføre med Einarssons resultat enn for dei andre tre. Somme av orda eg valde ut, er andre enn Einarssons. Men resultatata for eit og anna einskildsord er det mogeleg å jamføre. Hos Einarsson er *tycker om små barn*, *sjunger* og *gnäller* klare ho-ord (s. 20), medan *bråkar*, *smutsig* og *är rolig* er han-ord (s. 22). *Är rolig* har altså motsett svarresultat i høve til *er snill* i mi undersøking. Heilt identisk tyding har det svenske og det norske uttrykket heller ikkje.

Slåss og *ertar* er ikkje med i Einarssons undersøking. Det er ikkje forbausande at *slåss* er eit signifikant han-ord; litt meir påfallande er det at *ertar* er det. So det går fram av tabell b og c i Vedlegg 2, er det jentene meir enn gutane som tilskriv dette ordet «han-eigenskapar».

Einarsson har om lag same svarfordelinga for *smutsig* som eg har for *skitten*. Han kommenterer denne fordelinga slik:

Ordet *smutsig* kan av barnen ha kopplats til föreställningar om större rörlighet och fler utomhusaktiviteter, men kanske också till större ovarsomhet med t ex målarfärger vid inomhuslekar. Det står också som motsats till *ren*, *hygienisk*, *städad* som är tydliga inslag i kvinnorollsschablonen. (1981: 25)

Dette resonnementet forklarar sannsynligvis og svarfordelinga for *inne*, hos Einarsson *inomhus*.

At *møte* ikkje blir kopla til eitt av dei to kjønna, kan ved første blick synas merkeleg. Ein skulle kanskje vente at det blei sett på som ein han-aktivitet og dermed var eit han-ord. Ser vi nærmare på resultatata for dette ordet, finn vi at gutane har ein klar tendens til å sjå på det som eit han-ord (42 mot 24), og jentene ein svak tendens til å vurdere det som eit ho-ord (44 mot 37). Kvifor fordelinga er blitt slik, kan vi bare gisse om. I vaksenperspektiv høyrer *møte* til innafor same sfæren som t.d. *bestemme* og andre ord som assosierer til makt. For barnehagebarna er det like trulig at *møte* har noko med barnehagepersonalet å gjøre. Dei har støtt personalmøte, møte med studentar i praksis, dei kallar inn til foreldremøte o.l. Og barnehagepersonalet er stort

sett kvinner, som vi veit. Jf. Einarsson s. 29. Barna kan altså ha assosiert noko ulikt da dei fekk lese opp ordet, slik at gutane har lagt vekt på eitt bruksområde for ordet, jentene på eit anna.

Kjønsskilnader

I framstillinga ovafor har vi sett på svarfordelinga slik ho kjem fram når vi behandlar heile barnegruppa samla. No skal vi gå over til å undersøke om dei to kjønna oppfører seg likt når dei skal velje mellom svarorda HO og HAN.

For ein del av orda er det ingen signifikant skilnad mellom gutane og jentene. For andre ord derimot er det ein klar dominans av anten gute- eller jentesvar i den eine eller andre retninga. Nedafor nemner eg bare dei orda der kjønsskilnaden er signifikant. Det er signifikant skilnad på svara frå dei to kjønna når det gjeld orda *møte* og *plystrar*. Her dominerer han-svara hos gutane, men ikkje hos jentene. Dei eigenskapane som dei knytter til desse orda oppfattar altså gutane, men ikkje jentene, som han-eigenskapar. Tilsvarende knytter gutane *sutrar* til HO, signifikant meir enn jentene gjør det. Sameleis er det først og fremst jentene som oppfattar *bråkar* og *ertar* som han-ord. Dei eigenskapane jentene, signifikant oftare enn gutane, har ført til seg sjølve som kjønn, dvs. svart HO på, er *sit stille på skolen*, *leppestift*, *syng*, *hjelper frøken på skolen*, *snakke fint* og *er snill*.

Det mønsteret som stig fram av desse svara, ser om lag slik ut: Både gutane og jentene har ein tendens til å tilskrive det motsette kjønn ord som står for negative eigenskapar, og motsett knytter dei ord som har positive konnotasjonar til sitt eige kjønn. Den siste tendensen er særlig tydelig hos jentene.

Eit resultat som dette gjev grunnlag for mange spekulasjonar. Det vil eg avstå frå,

men bare nemne at vi her kanskje er i nærleiken av å kunne forstå noko av fenomenet kjønnsidentitet.

Aldersskilnader

Tendensen i materialet vurdert under eitt går ut på at kjønnsmarkeringa blir meir kjønnsstereotyp med aukande alder. Klare utslag for svara HO og HAN er det altså meir av mellom dei eldste barna enn mellom dei yngste. Dette er ein hovudtendens. Men bare for nokre få ord er det signifikant skilnad mellom aldersgruppene. Det gjeld: *dokke*, *kart*, *over*, *liten*, *inne*, *bestemme* og *liker småungar*. For *liten* og *liker småungar* var faktisk resultatet det motsette hos 4-5-åringane enn hos dei eldre barna. 14 av dei 30 4-5-åringane vurderte *liten* som eit han-ord, 12 som eit ho-ord. Sameleis er *liker småungar* han-ord for 16 av ungane og ho-ord for 12. Denne tendensen snur seg etter femårsalderen; orda får motsett markering seinare. Det er interessant å merke seg at ord som *over* og *inne* får klarare kjønnsmarkering med aukande alder. Merkeleg er det at ord med skoletilknytning som *sit stille på skolen*, *rekne*, *hjelper frøken på skolen* og *kan vente på tur* ikkje viser ei tilsvarende klar utvikling. Det einaste «skoleordet» der aldersskilnaden er signifikant, er *kart*.

Alder og kjønn

Det som no står att å undersøke, er om kjønnsfordelinga er den same for alle aldersgruppene, eller omvendt: om utviklinga med aukande alder er den same for gutane og jentene.

For ein del ord varierer kjønnsfordelinga sterkt i aldersgruppene, så sterkt at fordelinga blir signifikant. Det gjeld desse orda: *kart*, *skitten*, *syng*, *banneord*, *ertar* og *plystrar*. Skeivfordelinga går fram av tabellane nedafor. Her oppgjev eg bare den prosentdelen som dominerer.

Tabell 6

HAN-ord

	Samla gruppe	Gutar	Jenter	Samla gruppe			Jenter			Gutar		
				4-5	5-6	6-7	4-5	5-6	6-7	4-5	5-6	6-7
kart	70,4	66,2	73,9	53,5	69,2	77,0	47,4	80,8	80,9	63,6	57,7	72,5
skitten	75,7	68,8	81,5	66,7	75,0	77,3	52,6	80,8	93,6	90,9	69,2	62,5
banneord	79,3	70,1	87,0	76,7	76,9	81,6	78,9	88,5	89,4	72,7	65,4	72,5
ertar	67,5	55,8	77,2	43,3	69,2	74,7	57,9	80,8	83,0	18,2	57,7	65,0
plystrar	56,8	61,0	52,2	60,0	50,0	58,8	68,4	38,5	53,2	45,6	61,5	65,0

Tabell 7

HO-ord

	Samla gruppe	Gutar	Jenter	Samla gruppe			Jenter			Gutar		
				4-5	5-6	6-7	4-5	5-6	6-7	4-5	5-6	6-7
syng	74,6	67,5	80,4	63,3	76,9	77,0	73,7	88,5	78,7	45,6	65,4	75,-

Desse tabellane viser dei orda der svingningane er størst og utviklinga minst eintydig. Eit han-ord som *ertar* oppfattar gutane i 4-5-årsalderen klart som ho-ord (81,8%), men alt 5-6-åringane har komme til eit anna resultat, som blir forsterka av 6-7-åringane.

Dersom vi vil tru tala våre, ser jenter mellom 5 og 6 *plystre* som noko som har med ein ho-aktivitet å gjøre. Det same gjør gutane mellom 4 og 5. Seinare blir dette eit mykje klarare han-ord for gutane, men ikkje så tydelig for jentene. Kan dette resultatet komme av at det nettopp er i denne alderen særleg gutane bruker mykje tid på å lære seg kunsten å *plystre*? 4-5 år gamle gutar med ambisjonar om å *plystre* reint synes gjerne det ikkje er så vellukka, det dei presterer. Seinare går det visst betre, ser det ut til, om resonnementet mitt held.

At så mange som 93,6% av jentene mellom 5 og 6 vurderte *skitten* som han-ord, kjem neppe av at jenter blir utsette for overdriven oppseding til reinsemd. Eller kanskje det gjør det? Men når 90,9% av 4-5 år gamle gutar ser det sameleis, gjev dei sam-

stundes uttrykk for djup sjølvinnsett.

Det er særleg jentene mellom 5 og 7 år som oppfattar *kart* som eit han-ord. Dei heilt små barna gjev ikkje så klare svar, og prosenten svingar ein god del mellom gutane i dei ulike aldersgruppene. Slik er det og med *banneord*.

Det einaste ho-ordet med liknande svingande utvikling, er *syng*. Dei som klarast knyter dette ordet til HO, er jenter mellom 5 og 6, med 88,5%. Gutane har ein stigande tendens til å sjå på ordet som eit ho-ord, men jentene oppfattar det heile tida som sterkare ho-markert enn gutane.

Konklusjon

Ei feilkjelde ved dette arbeidet bør nemnas før vi trekker nokon konklusjon. Det gjeld tilhøvet mellom sexus og genus i substantiva i denne undersøkinga. All den tid *ho* og *han* blir brukte anaforsisk for feminine og maskuline substantiv i nordnorsk mål, er det ikkje usannsynlig at maskuline substantiv vil utløyse svarordet *han*, rett og slett fordi desse substantiva har maskulint

genus, og sameleis kan det tenkas at feminine substantiv automatisk vil utløyse pronomenet *ho*.

Av dei sju substantiva i ordlista er eitt feminint (dokke), to er maskuline (leppestift og lastebil); dei andre har nøytralt genus (kart, gevær, møte og banneord). Etter svara er *dokke* eit opplagt ho-ord, og stadfestar dermed at det må vere rett å ta dette atterhaldet. *Lastebil* like eins. Men *leppestift* viser stikk motsett tendens. Sjølv om ordet er eit hankjønnsord, er det det klarast markerte ho-ordet i heile undersøkinga. Det gjev indisium om at genus ikkje er så dominant som *sexus* ved denne undersøkinga.

Eg har i denne artikkelen freista sette mine resultat opp mot dei Einarsson kom fram til. Det har vonlig gått fram at resultatata frå dei to undersøkingane er påfallande like. Dei skilnadene som fins, er mest for bagatellar å rekne. Det gjev og signal om at resultatata er til å feste lit til.

Ein kan sjølv sagt ikkje utan vidare slutte frå svara til barna at dei er eller ikkje er påverka av herskande kjønnsrolleoppfatningar. Resultata må i alle fall først jamførast med det vi elles veit om barns kjønnsrolleutvikling.

Av det føregåande har det trulig gått fram at resultatata av undersøkinga heilt eintydig viser at alt frå fireårsalderen svarer barn på spørsmål som gjeld ho- versus han-tilknytning til ord og uttrykk, heilt i samsvar med dei kjønnsstereotypiane og -sjablonane vi kjenner frå samfunnet vårt, og at desse tendensane blir forsterka fram mot skolealderen.

Noko uventa resultat er dette ikkje. Alt frå småbarnsalderen er samhandlingssituasjonane for gutar og jentar vesensulike. Det ser ein lett når ein observerer barn i leik. Dette blir og stadfest av forsking. Sjå t.d. Berentzen 1980. Samstundes som barn lærer språk, blir dei sosialiserte inn i gjengse kjønnsrollemønster, delvis gjen-

nom sjølv språklæringa. Mellom anna derfor burde undersøkingar som den Einarsson har utforma, vere interessante også for lingvistar, særlig dei som arbeider med språk - og omgrepsutvikling hos barn.

Kva kan vi lære om språk?

Eg er no kommen fram til det tredje og siste punktet mitt: Kva har dette med språkforskning å gjøre? Før eg kan freiste å svare på dette spørsmålet, må eg først presentere og avklare nokre sentrale språkvitskaplege omgrep.

I tradisjonell strukturalistisk språkvitskap snakkar vi om *språklige teikn*. Eit ord er t.d. eit språklig teikn. Eit slikt språklig teikn har alltid ei innhaldsside og ei uttrykksside. Uttrykkssida er den samansettinga av språkllyder/bokstavar (når det er snakk om skriftlege teikn) som t.d. ordet består av. Språk = eit system der det er kopling mellom lydar, bokstavar og betyding. Ordet *kvinne* består av desse bokstavane i skrift. At det heiter kvinne på norsk og woman på engelsk, er vilkårlig. Innhaldssida derimot har med tilknytninga ordet har til verda, til røynda å gjøre. Ordet er sjølvforklarande: det innhaldet ordet har, er det ordet tyder. Kvinne tyder menneskeleg vesen, vaksen, hokjønn. Vi seier gjerne at innhaldssida *refererer til ein referent* i den ytre røynda. Det ordet refererer til reint bokstavelig er det vi kallar det denotative innhaldet i språkteiknet, ordets denotasjon. Men i tillegg gjev ord assosiasjonar som går utanom referenten, som av og til kan ha lite med referenten å gjøre. Det er eit slags tilleggsinnhald ord har, medtyding. Det blir kalla konnotasjonar, og vi snakkar såleis om konnotativt innhald i ord.

Det eg har undersøkt gjennom dette vesle eksperimentet, er altså konnotasjonar ved ei rekke norske ord. No har eg rett nok styrt

eller kontrollert assosiasjonane til informantane mine, og særlig derfor bør vi nok sjå med skepsis på dette eksperimentet. Vi må iallfall ikkje utan vidare tru at desse resultatane er bomsikre. På den andre sida skulle ein tru at det relativt store materialet, den tilsvarande svenske undersøkinga med liknande resultat, tyder på at dette iallfall kan seie oss noko om utvikling av kjønnsstereotypiar. Når vi får ei signifikant skeiv svarfordeling for eit ord, anten i ei eller i retning, må vi rekne med at ordet faktisk konnoterer HO eller HAN, iallfall for den aktuelle aldersgruppa.

Det er i ein slik samanheng at eg finn det interessant at det kan synas som om substantiv er sterkare sexus-markerte enn genus-markerte (jf. svarfordelinga for *leppetift*),¹⁰ at eit adverb som *inne* gjev signifikant sterkare ho-utslag enn han-utslag og at andre heilt «nøytrale» adjektiv og preposisjonar som *liten* og *over* viser ein tydelig tendens til å bli meir sexus-markerte for barna fram mot 7-årsalderen.

Mennesket lærer språk i samhandling med andre menneske. Det er gjennom sosiale opplevingar og røynslar at sambandet mellom innhalds- og uttrykkssida i språkteiknet blir etablert hos barnet. Samstundes som barnet gradvis lærer seg omgrepsinnhaldet i ordet (det denotative) i samsvar med vaksenspråket, tileignar det seg også alle konnotasjonane, alle «medtydingane». Ein språkteori som gjør krav på å vere fullstendig, må i semantikkdelen sin også femne om desse «medtydingane».

I eit utvida perspektiv reiser eit arbeid som dette viktige språkfilosofiske spørsmål, som:

Kva er referanse?

Er fenomenet referanse noko absolutt eller noko relativt?

Korleis oppstår konnotasjonar?

Korleis blir dei lærte?

Om referanse er noko relativt – om vi legg ulikt innhald i eit og same ord – korleis

kan det da ha seg at vi forstår kvarandre?

Eller kanskje eg heller skulle spørje: Kan vi i det heile tatt forstå kvarandre?

Tove Bull

førsteamanuensis

Institutt for språk og litteratur

Universitetet i Tromsø

(Inntil juni 89 gjesteforsker ved

University of East Anglia, School of

Modern Languages, Norwich, England.)

Kjelder

Berentzen, Sigurd: *Kjønnskontraster i barns lek, en analyse av forholdet mellom begrepsdannelse og samhandling*. Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Blakar, Rolv Mikkell: *Språk er makt*. Oslo 1973.

Blakar, Rolv Mikkell: «How sex roles are represented, reflected and conserved in the Norwegian Language». *Acte Sociologica* 1975, Vol. 18, s. 162-173.

Einarsson, Jan: *Bekönade ord i förskolan*. Språk och kön i skolan 7: 1981, Lunds Universitet, Institutionen för ämnesmetodik och ämnesteorier, Avdelingen för svenska.

Strømnes, Åsmund Lønning: *Fargenamn og referentdiskriminering i skolealderen*. Oslo 1968.

Testformular

Studentens navn: _____

Testinstruks: Du seier til barnet: No skal eg seie mange ord til deg, og du skal svare med *han* eller *ho*. Viss du tenker på ein *han* når du høyrer ordet, skal du seie *han*. Om du tenker på ei *ho*, skal du seie *ho*. (Begynn med namn som Lise, Kari, Per, Anne, Ole til barnet har skjønt systemet.)

Barnets fornamn og alder: _____

dokke	sutrar
kart	møte
sit stille på skolen	slåss
rekne	syng
gevær	hjelper frøken på skolen
over	kan vente på tur
liten	banneord
bråkar	snakke fint
leppetift	bestemme
skitten	liker småungar
snakkar høgt	ertar
inne	er snill
lastebil	plystrar

NAVF

“FORSKNING OM SEKSUELLE OVERGREP”

Forskningsmidler for 1990 og 91

Under Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning i NAVF er det satt i gang et Forskningsprogram om kvinnemishandling. Programmets formål er å utvikle kunnskap og kompetanse som er nødvendig for forståelse og løsning av seksuelle overgrep som samfunnsproblem. Programmet skal fremme grunnleggende teoriutvikling og relevant kunnskap for handling. Programmet varer frem til og med 1991.

Innenfor programområdet kan det bevilges midler til enkeltforskere, institusjoner og til forskningsprosjekter. Det kan videre søkes støtte til faglige reiser og kontaktevirsomhet. Det kan også gis støtte til formidling av forskning. Det gis ikke bevilgning til studentstipend.

Programnotat og nærmere opplysninger om forskningsprogrammet kan fås ved henvendelse til Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning ved Bjørn Skavlan.

Søknadsfrist 1. september 1989.

Søknaden skrives på NAVFs søknadsskjema og merkes “Forskningssprogram om kvinnemishandling” og sendes til Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning.

Norges allmennvitenskapelige forskningsråd

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning

Sandakervn. 99, 0483 Oslo 4. Tlf. (02) 15 70 12

Hva er relevant kunnskap?

Semiotikk og kjønn i tekstanalysen

Med utgangspunkt i sin doktoravhandling «Semiotikk og litterær analyse. Elsa Morante *La Storia*», viser mag. art. Drude von der Fehr at det er mulig ved hjelp av en semiotisk-retorisk analyse å påvise trekk ved den litterære kommunikasjon som vi kan kalle «kvinnelig». Hva slags kunnskap innebærer det kvinnelige, er spørsmål hun stiller seg. Hun viser også hvordan semiotikken kan gi analytikeren redskaper til å diskutere det kvinnelige fra en kunnskapsteoretisk vinkel.

Semiotikk betyr tegnlære. Det var den amerikanske filosofen Charles Sanders Peirce som i siste halvdel av forrige århundrede la grunnlaget for semiotikken. Hans tegnteori representerer et omfattende forsøk på å skape et kunnskapsteoretisk system på logisk og kommunikasjonsteoretisk grunnlag. Når et gigantisk klassifikasjonssystem som det Peirce utarbeidet har aktualitet i dag, over hundre år etter at det ble skapt, er det fordi hans klassifisering av kunnskap er underlagt en forståelse av hvorledes betydning oppstår og endrer seg i et dynamisk spill mellom det mulige og det faktiske.

Peirces semiotikk er en hyperteori. Med dette menes at teorien ikke er utarbeidet med det siktemål å løse problemer innen den enkelte disiplin eller innen det enkelte

vitenskapsområde. Skal semiotikken anvendes innen *en* disiplins problemområde, må man gå skritt for skritt til verks for å undersøke en mulig metodisk praksis og de mulige teoretiske implikasjoner anvendelsen kan ha.

Påvirkningsstrategi og modell-lesergruppe

I avhandlingen «Semiotikk og litterær analyse» er det foretatt en analyse av den italienske romanen *La Storia* fra 1974 (*Historien*, på norsk i 1976) ut fra tekstens retoriske strategi og den bruken teksten gjør av ulike genrekonvensjoner. På bakgrunn av dette kom det fram en type fortolkning som i store drag tilsvarer den samlede effekt av

de retoriske og genremessige virkemidlene i teksten. Vi kan si at enhver tekst legger de nødvendige betingelser for sin egen fortolkning.

En fortolkning involverer på sin side en fortolker. Denne fortolkeren blir mottaker i teksten i kraft av sine gruppetypiske trekk. Ikke engang det lyriske diktet kan være helt hermetisk i den forstand at det kan lykkes i å kommunisere med bare et menneske. I *La Storia* finner vi en klar intensjon i retning av å kommunisere med et udifferensiert massepublikum. Ved å legge vekt på denne siden av tekstens kommunikasjon foretar man en fortolkning av romanen. I *La Storia* representerer tekstens hovedkommunikasjon et sterkt engasjert anti-fascistisk og humanistisk budskap i den italienske kommunisten Antonio Gramscis ånd. Romanen har satt seg fore å gjøre seg til oppdrager og profet for folket. Mennesket, sier teksten, må strebe etter det utopiske gjennom det poetiske og profetiske ordet. Bare gjennom en slik streben kan mennesket overvinne historiens ødeleggende maktlogikk og ennå redde verden. Romanens strategi for å påvirke et (i første hånd italiensk) massepublikum skaper en type fortolkning som baserer seg på moralfilosofiske spørsmål.

Et annet trekk ved *La Storias* retoriske strategi underbygger og styrker romanens moralske protest og sterke vilje til å advare og vekke folkemassene til aktiv handling for å redde verden fra total ødeleggelse. Dette gjøres gjennom en påfallende fokusering på å vekke sterke følelser hos de potensielle leserne. Vi kunne si at *La Storia* «handler» om det å skape en sterk emosjonell effekt. Det er påfallende at romanen som henter sin konkrete handling fra Annen verdenskrig i Italia ikke gir leserne noen begrepsmessig forståelse av historien. Det gis overhodet ingen forklaring i teksten på hvorfor historien er fremstilt som den er; en evigvarende og skandaløs rekke av voldshandlinger. Det romanen

gjør er å kommunisere *hvorledes historien føles*. Romanen mener å kunne påvirke sine lesere til moralsk handling gjennom å sette dem i en slik situasjon at de kan føle hvorledes historien kjennes på kroppen. Det finnes mange kritiker-kommentarer som kan understøtte at den effekten teksten etterstreber ikke er behagelig, men tvert om kan føre til sterkt ubehag, akutte sorgreaksjoner og lignende. Mange har skrevet om hvorledes de brast i ukontrollert gråt under lesningen av romanen.

Det kvinnelige som leserposisjon

Det å fortolke *La Storia* på tekstens retoriske premisser er å sette seg i en bestemt posisjon. Gjennom sin påvirkningsstrategi tvinger teksten sine mulige lesere inn i en bestemt posisjon i forhold til det fortalte. Gjennom sin retoriske strategi har *La Storia* satt seg det fore å tvinge store deler av sitt massepublikum inn i en marginalposisjon i forhold til historien. Denne marginalposisjonen kan man lett definere som kvinnelig. Den representerer den samme sosio-historiske rolle som har vært kvinner til del i historiens løp. Lesningen medfører med andre ord det å sette seg i offerets posisjon i forhold til historiens nådeløse maktutfoldelse. Ikke rart at mange føler ubehag ved å lese teksten!

Det kvinnelige kan karakteriseres som en marginalposisjon, og de erfaringer og kunnskaper om verden som hører hjemme her vil nødvendigvis skille seg ad fra de som er sentrale i det kulturelle rom. I romanens sammenheng betyr dette at de kunnskaper/erfaringer om historien som teksten formidler, ikke kan være av samme art som de kunnskaper og erfaringer som danner

grunnlag for rådende definisjoner av historien. Det å befinne seg i en marginalposisjon betyr jo nettopp å befinne seg utenfor det begrepsmessige og faktiske maktgrunnlag.

Det kvinnelige som effekt

Det viser seg da at *La Storia* er et skjønnlitterært verk som ikke primært baserer sin kommunikasjon på å bli fortolket begrepsmessig. Det kvinnelige innebærer en type fortolkning som vi ut fra Peirces logiske kategorisering av alle tenkelig forekommende egenskaper, kan kalle for «annenhet». Annenhet representerer en bestemt type kunnskap om verden, nemlig den kunnskap som har med erfaring av livets praktiske sider å gjøre. Denne erfaringen eksisterer i bevisstheten som en følelsesmessig opplevelse av ren muskulær art som en anstrengelse eller en oppdagelse, eller for eksempel som varme eller kulde eller som følelsen av et plutselig støt. I denne kunnskapskategorien hører opplevelsen av kroppens signaler nødvendigvis hjemme. Den typen erfaring som hører hjemme innen annenheten som kategori, er ennå ikke blitt til mening eller betydning. Det betyr at den ennå ikke har fått tegnkarakter eller kan overføres til språk. I det øyeblikk denne erfaringen er blitt til språk; i det øyeblikk erfaringen gir seg utslag i ord, har den beveget seg over i tredjehetens kategori.

Tredjeheten representerer begrepenes verden og dermed også fortolkningens verden. Denne verden danner sentrum i vår kultur. Men innen *La Storias* kommunikasjonsstrategi utgjør den bare en bieffekt. Det ligger imidlertid i sakens natur at man i beskrivelsen av annenheten som kunnskapskategori, nødvendigvis må stille seg usolidarisk på makthavernes side som produsent av begrepsorientert erfaring og

kunnskap. Det å være en kvinnelig leser av *La Storia* vil si å avstå fra en fortolkning av teksten. Av dette følger at tekstanalytikerens posisjon aldri fullt ut kan være kvinnelig. En leserposisjon som i sterk grad hengir seg til tekstens retoriske strategi, vil imidlertid være mer kvinnelig enn andre.

Kvinneforskningen mangler tekstanalytiske redskap

Det viser seg at den semiotiske-retoriske analysen kan gi kvinneforskningen redskap til å løse problemer som hittil har virket uløselige. Det har vært gjort mange forsøk på å påvise «det kvinnelige» i litterære tekster og det mangler ikke teorier om forholdet mellom identitet og skriftspråk og om mulige «kvinnelige» avvik fra en mannsdominert symbolsk diskurs. Det er ganske bred enighet om hva det «kvinneliges innhold» kan sies å være. Kvinneforskningen har etter hvert lyktes i å påvise hvilke forestillinger, erfaringer, behov og verdier som formidles i mange tekster skrevet av kvinner og som man av den grunn har valgt å kalle «kvinnelige» (selv om tekster med samme type verdier og forestillinger også kan være skrevet av menn). Problemet har vært å påvise dette tekstanalytisk og ikke bare tematisk. Selv der hvor forutsetningene for arbeidet har vært teori på et høyt kompleksitetsnivå, har kvinneforskningens tekstanalytiske praksis i hovedsak vært tematisk orientert.

Det kvinnelige som konsensus

Mye energi er blitt brukt innen kvinneforskningen på å gjøre begrepet «kjønn» til et analytisk begrep, for på den måten å

kunne løse problemet. Går man denne veien havner man imidlertid raskt i motsetningen mellom sosialt og biologisk kjønn. Sosialt og biologisk kjønn kan fungere bra som innholdsmessige kategorier, men tilhører ulike vitenskapsområder og får vanskelig en analytisk funksjon utenfor disse. Innen humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning kan man løse dette problemet ved å integrere biologisk kjønn i det kunnskapsmateriale som utgjør det vi kaller sosialt kjønn. Sosialt kjønn blir da å regne som et kunnskapsmessig samlebegrep. Sosialt kjønn er basert på kunnskap om den eksisterende kjønnsbestemte atferd i et samfunn, kulturens samlede kunnskap om kjønn og et omfattende materiale av erfaringskunnskap, ervervet gjennom vitnemål (av psykoanalytisk eller annen karakter) om *opplevelse* av sosialt og biologisk kjønn. «Det kvinnelige» blir da simpelthen summen av de erfaringer, egenskaper og verdier som kvinner er blitt enige om å kalle «kvinnelige» og som utgjør konsensus på området. Denne konsensus må man vel i dag si er i ferd med å erstatte en tidligere konsensus basert på en annen sosial praksis og en annen kulturell kompetanse. Tidligere var det menns fortolkninger av sin erfaring med og opplevelse av kvinner og ikke kvinners erfaringer av seg selv og sin rolle som dannet grunnlaget for kunnskap om kvinner.

Selv om ting er i ferd med å endre seg når det gjelder hvilke kunnskaper som skal være med på å definere det kvinnelige, er det på ingen måte klart om den kunnskapen som det kvinnelige innebærer, er kvalitativt forskjellig fra tradisjonell mannlig kunnskap. Og hvis den er det, hvorledes skulle den da i tilfellet avvike fra det som vanligvis ansees som relevant kunnskap? Ennå finns det ingen vitenskap der kjønn utgjør et grunnleggende analytisk begrep. Til gjengjeld skrives det i stadig økende tempo kunnskapsteoretiske arbeider i postmoder-

nismens kjølevann, dvs. arbeider som prøver å redde «kjønn» som et overordnet begrep, samtidig med at en tradisjonell epistemologi kritiseres. (Se for eksempel *Sosiologi i dag*, Fürst, Elisabeth, red., 2/88.)

Interpretasjon er å ikke samarbeide med teksten

Vi vet nå at *La Storias* hovedkommunikasjon er rettet mot det å sette et massepublikum inn i kvinners offerposisjon i forhold til historien. Hensikten er å formidle *følelsen* av hvordan det er å være historiens utallige ofre. Romanens hovedkommunikasjon kunne vi kalle den intensjon, dens retoriske intensjon (det er ikke så godt å si om det har vært forfatterens intensjon!).

En semiotisk forståelse av hva mening er gjør det imidlertid nødvendig å se på den intensjonelle tekstmeningen som bare en del av tekstens potensielle mening. Det er med andre ord klart at romanen kan formidle andre typer kunnskap og erfaring enn den som vi har kalt kvinnelig og som består i å *føle* historien. Vi har jo allerede vært inne på at det å beskrive den retoriske strategien i form av en fortolkning, i seg selv betyr en kunnskapsmessig overskridelse av den kunnskapsorientering teksten streber etter.

Skal man fungere kritisk-analytisk i forhold til en litterær tekst, må man bevege seg over på interpretasjonens område (Dines Johansen 1979 : 141). Det å utføre en interpretasjon betyr å innføre en hyperteori. Semiotikken er en slik hyperteori. Det semiotikken gir er ikke et teoretisk inventar for å bestemme tekstlige innholdsstørrelser (konkrete handlingselementer), her trengs annet stoff, av sosialantropologisk, psykoanalytisk, sosiologisk, eller annen art. Det semiotikken gir oss er en måte å vurdere

teoretiseringen av handlingselementer og formelle elementer i teksten på, ut fra et kunnskapsteoretisk perspektiv.

Fortolker man *La Storia* ut fra en type religionshistorisk-antropologisk teori, kan man forstå hendelsene i boka som en form for rituell atferd basert på en kombinasjon av seksualitet og vold. Semiotikken bidrar ikke til selve fortolkningen, men gir kunnskap om hva slags utsagn om verden en slik fortolkning faktisk innebærer.

Ved hjelp av den semiotiske hyperteorien, kan vi avsløre fortolkningenes ontologiske status – deres værensutsegn. Da først befinner vi oss på interpretasjonens abstraksjonsnivå. En slik interpretasjon av teksten kan vi også kalle for postmoderne eller dekonstruksjonistisk uten at det dermed er sagt at disse begrepene er identiske.

Det faktum at interpretasjonen fører oss til det vi ut fra den amerikanske dekonstruksjonisten de Man, kunne kalle retorikkens epistemologi (se «DeManding Allegory», av Lars Erslev Andersen i *Tekst og Trope. Dekonstruksjon i Amerika*, 1988, red. Andersen og Hauge, Modtryk: Aarhus), er i seg selv interessant ut fra en generell tekstanalytisk interesse. Kanskje er innsikten likevel spesielt nyttig innen den før nevnte kunnskapsteoretiske diskusjonen i sporene av blant andre postmodernisten Lyotard.

Begjær og vold

Det er utrolig at verden ennå ikke har forstått hvor farlig det kan være for kvinner å bli seksuelt begjært! Ved hjelp av René Girards teori kan man i *La Storia* påvise et helt betydningslag. Dette betydningslaget forteller om den religiøse karakter seksuell vold mot kvinner ofte har. Voldsmannen

«elsker» sitt offer. Ved hjelp av drapet og den seksuelle mishandlingen «ordner» drapsmannen sin verden; han gjenskaper sin verden på rituell religiøs vis. Det finnes mange eksempler på dette i teksten; særlig typisk er tilfellet der småskurken Nello myrder det eneste menneske i verden som holdt av ham, Santina. Santinas kjærlighet hadde gjort verden uutholdelig for Nello – verden for Nello var nemlig et sted der alle hatet Nello. Dette var en verden Nello kunne forholde seg til. Noe annet representerte en truende frihet. Men den virkelige religiøse karakter får Nellos drap først sett i samfunnskollektivets perspektiv. De fungerer som lynavledere for de kollektive aggresjonene. I stedet for å angripe hverandre i hat, hater nå kollektivet morderen og alle blir tilfredse, unntatt offeret.

Romanen postulerer at dette voldelige begjæret egentlig er samfunnets kollektive begjær, og at det er menn som utfører voldshandlingene. Kvinner er ikke voldsutøvere i teksten.

Begjæret er karakteristisk for samfunnet, men det er også karakteristisk for individet. Ut fra en psykoanalytisk tankegang kan vi si at begjæret konstituerer det egenartede ved mennesket sett for eksempel i forholdet til dyret. Dyret har behov som kan tilfredsstilles, mennesket har et begjær som aldri kan tilfredsstilles og som danner grunnlag for identitet, for abstrakt tenkning og for kultur.

Hovedpersonen i *La Storia* er en kvinne. Det som først og fremst karakteriserer denne kvinnen (som representerer kvinners typiske offerposisjon i historien) er en total mangel på begjær. Ja, Ida er på sett og vis mer lik dyret, for eksempel hunden Bella, enn hun likner mannen i historien, hvis rolle det ser ut til å være, å utøve det kollektive voldsbegjær.

Ida representerer det kvinneliges erfaringer og kunnskaper. Hva betyr det da at det kvinnelige er fremstilt som begjærløst?

Det symbolske som kunnskapsteoretisk kategori

Ifølge Lacans psykoanalytiske teori, er begjæret en forutsetning for at kultur oppstår. Gjennom språket etableres de relasjonene som utgjør grunnlaget for enhver sosial organisering. Men i motsetningen til dyrets behov, fungerer det menneskelige begjær som en avvisning av objektet selv og behovstilfredsstillelsen. Et slikt kultursyn innebærer et meningsbegrep som er knyttet til adskillelse, til fravær eller til mangel. Den symbolske orden er kulturens værensort. Her råder tredjeheten som kategori. Kulturen er begrepslighet, selv om meningen ikke er naturlig forankret i begrepet som essens. Her dreier det seg om den rådende kunnskapsteoretiske kategorien; språktegnet har makten i verden. Men meningsbegrepet er knyttet til den voldelige adskillelsen, til den abstrakte selvbeaktning, til den dynamiske bevegelse i tid og rom.

Når Ida er uten begjær, så er det fordi hun er marginalisert i forhold til det kulturelle rom. Hun står utenfor det sentrum der betydning oppstår. Hun er simpelthen meningsløs; dvs. ikke med i den almenne produksjon av betydning.

Her ville fortolkningen ha sluttet, slik den gjør hos mange av de psykoanalytisk inspirerte kvinneteorikerne. I desperasjon over at deres egen virkelighetsopplevelse bokstavelig talt ikke har noen meningsberettigelse i kulturen, raser de mot de mannlige teoretikerne. Ofte har de ikke andre redskaper i kampen enn egne erfaringer og en effektiv kamp-retorikk (se for eksempel arbeider av Cixous og Irigaray). Men erfaringer som ikke har tegnstatus innen det symbolske rom, kan ikke integreres i kulturens kunnskapsteoretiske hegemoni.

Interpretasjonen gjør det imidlertid mulig å foreta ennå en analytisk manøver.

Er nærvær relevant kunnskap?

Gjennom hele romanen finner vi en fortellerteknisk strategi som understreker betydningen for mennesket av et omsorgsfullt nærvær. Fortellerinstansene spiller ut ulike roller som har med medlidenhet og omsorg å gjøre. Dette omsorgsfulle nærværet, kan man for eksempel ut fra moderne evolusjonsteori, tenke seg kan virke stimulerende på kvinners seksuelle reaksjoner. Kanskje er kvinners lystfølelse med andre ord knyttet til følelsen av nærhet og omsorg og dermed til en annens faktiske tilstedeværelse og ikke til avstand og selvspilling i objektet.

En slik umiddelbar nærværsopplevelse, kan med semiotikken, kategoriseres som førsthet. Førsthet er den umiddelbare følelse eller kvalitet. Den eksisterer som en egen ontologisk kategori, som riktignok ikke kan formidles. Når den er blitt formidlet i vår roman, er det gjennom annenheten som kan illudere førstheten gjennom sin opplevelseskarakter. Gjennom fortolkning gjør vi annenheten til tredjehet.

Ved hjelp av interpretasjonen kan vi imidlertid stadfeste at romanen *La Storia* gjennom sin retoriske strategi, har gjort en opplevelse av den erfaring og den kunnskap som hører hjemme i den umiddelbare følelse, tilgjengelig. Videre gjør interpretasjonen det mulig for oss å hevde at denne ikke-begrepsmessige, kvinnelige kunnskap, har like meget værenskarakter som den konseptuelle tredjeheten. Begge former for erfaring og kunnskap lever i det som til enhver tid blir betraktet som relevant kunnskap.

Hvis kvinner ønsker å definere seg selv

som kvinnelige, har de valget mellom to posisjoner, offerets eller den revolusjonæres. Lykkes revolusjonen, slik den allerede i noe monn har, vil det kvinnelige som erfaring og kunnskap være forandret til tegn, begrep og makt.

La Storia er på det kvinneliges side. I den verden romanen rommer har makten bare et ansikt. All makt er vold. Men det er sannsynlig at romanen ikke omfatter all tenkelig framtidig sannhet. Som tekstanalytikere, innlest i det kunnskapsteoretiske sentrum, kan kvinner arbeide for mulige framtidige kompromisser med det mannlige som kunnskap og erfaring.

Drude von der Fehr
mag. art.

Arnebråtveien 18 d
0376 Oslo 3

(Institutt for allmenn litteraturvitenskap,
postboks 1015 Blindern, 0315 Oslo 3)

Bibliografi

- Cixous, Hélène 1976, «The Laugh of the Medusa», *New French Feminisms?* Harvester, Brighton.
- de Man, Paul 1979, *Allegories of Reading*. Yale University Press, New Haven og London.
- Eco, Umberto 1979, *The Role of the Reader*. Indiana University Press, Bloomington og London.
- Girard, René 1977, *Violence and the Sacred*. The John Hopkins University Press, Maryland og London.
- Irigaray, Luce 1985, *This Sex which is not One*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Kristeva, Julia 1970, *Desire in Language*. Roudiez, Leon S., red., Columbia University Press, New York.
- Lacan, Jacques 1966, *Écrit*, édition du Seuil, Paris.
- Lyotard, Jean-Francois 1987, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester University Press, Manchester.
- Peirce, Charles S. 1931-66, *Collected Papers*. 8 vols. Hartshorne, Charles og Weiss, Paul, red., Belknap Press, Cambridge, Mass.
- Sosiologi i dag*. Fürst, Elisabeth, red., 2/1988.

Fins det en verden utenfor berget?

Kvinnebilder i noen norske romaner fra 1980-årene

Den nye kvinnetypen – hvilke idealer, motsetninger og problemer finner vi hos 1980-årenes litterære kvinnefigurer? Med utgangspunkt i noen norske romaner viser litteraturforskeren Åse Hiorth Lervik hvordan en del kvinnelige forfattere har funnet fram til andre kvinnetyper enn 70-årenes «frustrerte husmødre», «lykkelige nyskilte» og «målbevisste daghjemsaktivister». Men også 80-årenes kvinner er splittet mellom det positive og det negative – om enn på en annen måte. 80-tallets «kvinneromaner» tegner kompliserte og mangetydige bilder som kan virke virkelighetsfjerne og romme dyp pessimisme, men som også inneholder humor, fantasi og glimt av en poetisk utopi bortenfor virkeligheten.

1970-årene beriket litteraturen med en rekke kritiske skildringer av undertrykkelse i familie og samfunn: Fra oppvekst med dominerende far og kuert, dobbeltkommuniserende mor, til ekteskap med en mishandlende mann. Incest når forholdene var som verst. Etter elendighetsskildrin-

gene kom de typiske skilsmisseromanene som begrunnet oppbruddet fra den tradisjonelle kvinneverden, og bøkene om ensomme mødres problemer i velferdsstaten.

Så reiste det gamle spørsmålet seg om hva vi skal gjøre etterpå? Hvor gikk Nora da hun hadde smelt igjen døra etter seg? spurte

publikum for over hundre år siden. Hun havnet på kontor og led under ensformig og meningsløst arbeid, svarte Sigrid Undset noen tiår senere og anbefalte middelalderens stolte husfrue som det verdigste forbilde for en kvinnelig kvinne. Det er arbeid og ansvar som gir livet mening, ikke frihet.

For den feminist som tror at patriarkatet kan, bør og skal la seg nedkjempe, om ikke i morgen så i alle fall i løpet av de nærmeste tyve år, blir historiske romaner en dårlig tilflukt. Etter de dokumentariske skildringer av undertrykkelse må det komme utopiske romaner om friheten – for den saks skyld gjerne om frihetens problemer, om hvorvidt friheten er mulig, eller om frihetens forhold til ansvaret. Hvordan skal vi leve når lenkene er sprengt og alle komplekser analysert bort? Fins det en verden utenfor?

Omkring 1980 kan man i noen bøker se alternativene til patriarkatets kjernefamilie ta form av lesbiske parforhold, kvinnekollektiv eller idealisering av mor-barnforholdet som mulige utopiske løsninger. Men dette later ikke til å bli varige stasjoner.

For å skape forestillinger om det absolute brudd med eksisterende samlivsmønstre og kjønnsrelasjoner har en del forfattere satt seg ut over realismen. Dette er et skarpere brudd i Norge enn i andre lands litteratur, siden den realistiske tradisjon er så meget mer dominerende hos oss. Kvinnelige forfattere spesielt har helt opp til slutten av 1970-årene vært så opptatt av å rydde opp i hverdagsproblemene at realismen ble det mest nærliggende uttrykksregister, og for noen er det fremdeles slik. Fra det siste tiåret har vi noen markante kvinnelige modernister, med Cecilie Løveid og Karin Moe som de fremste. Og de har valgt modernismen på bekostning av publikum.

Best synes jeg forholdet mellom det som er og det som ikke er, blir belyst i noen romaner som beveger seg på grensen mel-

lom det realistiske og det modernistiske, mellom en observerbar virkelighet og tankeeksperimentet.

En utenfra-synsvinkel

Felles for en del bøker av norske kvinnelige forfattere i 1980-årene er at de prøver å anlegge en utenfra-synsvinkel. Lengst i denne retning går Bergljot Hobæk Haff, som lar årets (1989) roman *Den guddommelige tragedie* åpne med en samtale mellom Gud og erkeengelen Gabriel om tilstandene der nede på jorden. Andre gjør det litt mer indirekte.

Elin Brodins *Ulvinnen* fra 1986 presenterer hele vår nåtidige sivilisasjon gjennom et gammelt og velkjent motiv: barnet som er vokst opp blant ville dyr og så blir fanget og brakt tilbake til menneskene.

I motsetning til de fleste andre ulvebarn i historien og litteraturen var Julie to år gammel da hun kom bort fra familien, for liten til å huske noe bevisst, men stor nok til at noen grunnleggende menneskelige mønstre var preget i hjernen. Derfor er hun lettere mottakelig for menneskelig påvirkning enn andre villbarn da hun blir funnet, 16 år gammel. Etter en kort overgangsfase annamer hun forholdsvis raskt både atferd og språk. For i likhet med andre historier om ulvebarn handler også denne om hvorvidt og hvordan man kan bibringe naturbarnet kultur. Men her er ingen opplysningsoptimisme, perspektivet på kulturen er sterkt kritisk.

Julie er et menneske som må lære å bli menneske, bli medlem av samfunnet. Hun ser virkeligheten utenfra. Fra hennes naturstandpunkt er det i sannhet meget som sjokkerer ved vår verden, og Julies reaksjoner er «naturlige», dvs. elementært menneskelige og protesterende: urett skal ikke finnes, nød må lindres, ord og handlinger skal stemme overens.

De som lærer opp Julie er medarbeiderne på et forskningsinstitutt i India. Noen av dem har europeisk bakgrunn, og ut fra sine forskjellige erfaringer og forskjellige standpunkter kan de tilby Julie et representativt utvalg av forklaringer på årsakene til ulykke og elendighet. Enkeltvis gjør deres tolkninger krav på allmenngyldighet: religion, vitenskap, politikk. Til sammen demonstrerer de en lammende utilstrekkelighet som fører til aksept av tilstandene.

Det mannlige motstykke til Julie er fattiggutten Nazir, som er vokst opp i en menneskelig jungel, storbyslummen. Hans vei til kulturen er gått gjennom barneprostitusjon til å bli hjelpegutt på instituttet. Nazir er den eneste som prøver å omsette sin protest i handling. Han gir forsøksdyrene gift for å ende deres lidelser, men blir selv drept av en hund som går amok. Derved mister Julie sitt beste følelsesmessige holdepunkt i menneskeverdenen, for hun var på vei til å bli forelsket i Nazir.

Julie prøver å løse sitt dilemma ved å flykte tilbake til naturen, til ulvene. Det er selvfølgelig umulig: Dyrene vil ikke kjennes ved henne, og hun kan ikke lenger livnære seg av rått kjøtt, like lite som hun kan legge sin nyutviklede bevissthet bak seg. Å være menneske er en byrde hun må leve med. I siste kapittel har Julie tilpasset seg de meget siviliserte vilkår i sin engelske middelklassefamilie, og to ulveliknende hunder som lyster henne, blir erstatningen for natur.

En mer erfaren forfatter ville antakelig ha visst på forhånd at et så ambisiøst prosjekt som dette ikke har store sjanser for å lykkes som roman. Det ligger få episke muligheter i en revy over verdens elendighet, særlig når den som betrakter – eller lærer – i utgangspunktet er fri for medansvar. Det ligger heller ikke særlig store handlingsmuligheter i erkjennelsen av at nød og urett er altomfattende og av at alle tolkningsforsøk kommer til kort.

Utenfor ansvaret og utenfor kulturen

Marje i Karin Sveens *Utbryterdronninga* fra 1982 kommer også utenfra, hun kommer «rekende på ei fjøl» som en annen eventyrfigur, og må i likhet med Elin Brodins Julie tilegne seg den sosiale virkelighet, men i mindre målestokk og på et mer konkret plan. Der Julie fikk privatundervisning av spesialister, møter Marje opp på bygdeskolen for å lære hva hun mangler. Og i likhet med Julie virker Marje provoserende med sine naturlige og åpne reaksjoner. Det hun først og fremst får lære, er å bli mobbet.

Som voksen opptrer Marje på sirkus med utbryternummer. Det er ingen grenser for hvordan hun kan la seg låse inn i lenker og senke seg ned i vann og likevel komme fri. Men for tilskuerne blir hennes forestillinger bare en stedfortredende befrielse, ikke et eksempel til etterfølgelse. Hun vekker oppsikt, ikke innsikt, sier hun selv:

Gåten består ikke i hvordan jeg klarer å forsere buret, men i at ikke flere vet hvordan. Det kan hvem som helst tenke seg til og etterpå prøve ut. Dessuten må en ha et bur.

Også *Utbryterdronninga* ender pessimistisk, med at Marje søker seg bort fra menneskene. Hennes naturerstatning blir fuglespråk tatt opp på lydbånd. Og ettersom fugler tradisjonelt i litteraturen står for frihet og åndsflukt, virker det paradoksalt at deres språk fanges inn av teknikken og sperres inne i en kasset.

Både Elin Brodins Julie og Karin Sveens Marje står utenfor ansvaret og utenfor kulturen. De er også fri fra den sosiale arv som gjør kvinner til kvinner i vårt samfunn. Julies innføring foregår typisk nok på et institutt, ikke i en familie. Det gir god mening å spørre i hvilken grad disse to er

kvinner utover det rent biologiske. Ingen av forfatterne gjør noe forsøk på å lede sin hovedperson inn i et kvinneliv, verken biologisk eller sosialt. En enkelt samleieskildring i *Ulvinnen* og visse glimt av pubertetsnyfikenhet i *Utbryterdronninga* er ikke nok til å gi figurene en egentlig kjønnsdimensjon.

I begge bøker blir eksistensielle problemer fremstilt gjennom personer som har et «fritt» forhold til sitt eget kjønn – og til andre menneskelige relasjoner. Hva de demonstrerer, er ikke minst hvor umulig den enkeltes frihet blir i en verden der ingen andre er fri. Det blir kanskje også den virkning de gjør på leserne.

Forholdet mellom biologisk og sosialt kjønn – to kvinnetyper

Kvinnelivet, det biologiske så vel som det sosiale, og forholdet mellom biologisk og sosialt kjønn, er derimot et vesentlig motiv i de to neste bøkene jeg tar opp, Mari Osmundsens *Gode gjerninger* og Tove Ellefsens *Romarina*, begge fra 1984.

Karianne i *Gode gjerninger* har startet sitt kvinneliv med en opplevelse som ble et sterkt sammenstøt mellom biologi og samfunnsmakt. Som 15-åring forelsket hun seg dypt og voldsomt i en ung pakistansk gutt, med det resultat at hun fødte et barn før hun var 16. Barnefaren måtte avbryte sin skolegang i Norge og ble sendt hjem til Pakistan, og Karianne gikk med på å adoptere bort barnet. Dermed er også det viktigste følelsesmessige innhold i kvinnelivet frarøvet henne, og hun har reagert med å mobilisere sin styrke og hardhet. Hun er blitt en tøff jente som greier seg godt i tilværelsen fordi

hun reagerer aggressivt på utfordringer og ikke tillater seg selv å være svak.

Venninnen Rut inkarnerer de myke verdier og representerer altså en helt annen strategi i forhold til det å være kvinne i dag, snill, god og ettergivende. Hun er førskolelærer – et typisk omsorgsyrke – og bor i kollektiv. Da hun vikles inn i et trekantforhold, blir det hun som påtar seg skyld og flytter fra kollektivet til Karianne, slik at de en tid bor sammen.

Man kan også si at de to hovedpersonene representerer spaltningen av det kvinnelige i et moderne patriarkalsk samfunn.

Venninnene er satt inn i en overbevisende nåtidig virkelighet, bildene fra de forskjellige Oslo-miljøene er utpreget 1980-år. Men i personskildringen er det et par ikke-realistiske trekk. Karianne har en nisse som dukker opp i krisesituasjoner eller i livsfaser der kvinnelighet og samfunnsmakt kommer i konflikt. Figuren er lett å godta i en realistisk fremstilling fordi han er, dvs. kan oppfattes som, en fantasifigur hun har beholdt fra barndommen, eller en projeksjon av en indre røst. Det er lett å forestille seg at den gravide 15-åringen inngikk en pakt med sin nisse om at han skulle berge barnets liv mot å få «den skittengrå sjela hennes» i bytte, og at hun mer eller mindre trodde på paktens gyldighet. Vi kan alle oppdage rester av overtro eller magisk tankegang i mørke krokar av sinnet. Kariannes nisse er ikke en samvittighet i tradisjonell moralsk forstand, snarere er han en tjener for mørke makter som hun påkaller når hun ikke er villig til å underordne seg moralens bud. Men han er heller ikke entydig ond. Stadig advarer han Karianne om at hun kan komme til å angre dersom hun presser ham inn i en ny avtale. Hans slagord er at alle ting har sin pris.

Den uselviske Rut har en annen slags sprekk i sin virkelighet. Da situasjonen blir vanskelig i kollektivet, begynner hun å oppleve korte stunder av fravær. Også dette

er en konkret versjon av en velkjent psykisk realitet: Vi kan bli «borte». Ruts forsvinningsnumre er gjort virkelige i teksten ved at hun kommer tilbake til realitetene med håndfaste bevis på at hun har vært et annet sted, for eksempel våkner hun opp på Kariannes kjøkkengulv med mosedotter i hendene. Da hun kommer til psykiatrisk behandling etter noe som tolkes som et selvmordsforsøk, kan hun demonstrere for en lege at hun faktisk blir borte, det vil si hun er kommet så langt at hun til en viss grad selv kontrollerer sine tripper ut i en annen dimensjon. Det er det selvutslettende ved Ruts kvinnelighet som er synliggjort på denne måten.

Et vesentlig motiv i denne romanen er fremmedhat. Kariannes far, representanten for patriarkatet, kaller hennes barn et blandingsbarn og «en skamplett på dem alle sammen», og hun drømmer at faren dreper barnet. Det er derfor hun går med på å adoptere det bort.

Kariannes tredje store kjærlighetshistorie er med Daniel, et sigøynerbarn som er blitt adoptert av norske akademikere og er vokst opp med radikale, engasjerte vestkantforeldre. Både i forholdet til Daniel og i hans foreldrehjem møter Karianne en varme som får hennes forsvarsverker til å smelte. Det tar en brå slutt da de to en kveld blir overfalt av en guttegjeng som knuser bakhodet på Daniel. Kariannes sorg blir avvist av hans foreldre, i denne situasjonen har de nok med seg selv. Hun reagerer som før med å bli hard og kanalisere sin aggresjon i ønsket om hevn. Hun ettersporer de guttene som slo ihjel Daniel og skyter dem alle sammen. Ja faktisk skyter hun en ekstra, for det var fire som overfalt Daniel, og da hun kommer fram til gjengen, er de fem. Men hun resonnerer som så at den femte ville sikkert ha vært med på å slå dersom han hadde vært til stede den kvelden, så for sikkerhets skyld skyter hun ham også. I sin iver etter å utrydde ondt med

ondt overskrider hun enhver oppfatning av hva som kunne være en rimelig hevn.

Gode gjerninger ender med et klart virkelighetsbrudd: Karianne oppsøker sin venninne Rut og ber henne om hjelp til å unnfly politiet, og Rut lager et forsvinningsnummer for å bringe Karianne bort. Dermed er hun *borte*, og Rut greier ikke hente henne tilbake igjen.

I forhold til romanens overveiende realisme har denne slutten nesten like voldsom effekt som det femdobbelte drapet, selv om det urealistiske er grundig forberedt gjennom de sprekken i virkelighetsframstillingen som jeg har nevnt før. Vi tvinges til å prøve en tolkning: Skal det forstås slik at Karianne har plassert seg selv så langt utenfor samfunnets rammer at det ikke finnes noen vei tilbake til et normalt liv, ingen framtid for henne i denne virkelighet? Og hvor langt er ansvaret hennes eget, eller hvor langt er hun – som kvinne – et offer for et umenneskeliggjørende patriarki i demokratisk forkledning? Kunne vi tenke oss en annen løsning?

Tittelen henspiller ironisk på et Bjørnson-sitat: «De gode gjerninger redder verden», og handlingen demonstrerer i flere faser at den velmenende og velgjørende hjelperrolle ikke strekker til overfor trollets destruktive krefter. Men romanen stiller ikke noe i stedet. Det eneste som synes å være sikkert, er at verken Kariannes eller Ruts strategi for kvinnelighet gir et positivt resultat.

Liv og lære – den umulige kombinasjonen?

På handlingsplanet har Tove Ellefsens *Romarina* atskillig til felles med en tradisjonell utviklingsroman. I et tilnærmet kronologisk forløp følger fremstillingen hovedpersonen gjennom barndom, oppvekst, studietid, ekteskap med barn, skils-

misse og nytt samboerforhold, og det gjenomgående spørsmål er hvordan personligheten blir formet av familiearv og samfunnets omstendigheter. Miljøet er realistisk og gjenkjennelig: Romarina er barn under annen verdenskrig og studerer på Blindern under studentopprørets faner. Mange spredte episoder viser hvordan hennes kvinneidentitet formes som historisk og sosialt bestemt rolle ut fra disse forutsetningene: Hennes forhold til menn blir en balansegang mellom nye og gamle klisjeer, mellom den uttalte ideologi og de forventninger begge parter har, men ikke kan vedstå seg.

Likevel signaliserer allerede bruken av personnavn tydelig at krøniken ikke skal oppfattes så altfor troverdig: Mennene som vandrer ut og inn av hovedpersonens liv heter Randers, Romulus og Remi, datteren heter Roma, og hun selv og boken om henne har det roman-aktige navn Romarina.

Boken skiller seg fra 1970-årenes kvinne-romaner ved at den problematiserer kvinnefrigjøringen like meget som den tradisjonelle kvinneverollen, og like meget på et beretterteknisk plan som på handlingsplanet. Fremstillingen er lagt i munnen på «gruppa», det vil si den feministiske basisgruppe Romarina har vært med i, der hun hadde lovet å bidra til festskriftet i anledning 15-årsjubileet med en artikkel om «Barnet, arbeidet og kjærligheten i lys av den nye kvinnebevegelsens ideologi». Men Romarina forsvinner under særdeles mystiske omstendigheter, hun blir borte fra et fly på veien mellom Oslo og Stockholm, det vil i hennes tilfelle si mellom arbeidet og familien. I stedet for festskrift må gruppa skrive historien om Romarinas liv, hele tiden kommentert ut fra den kollektive feministiske bevissthet om hva en riktig ny kvinne burde ha gjort og tenkt og følt under de gitte vilkår. Romanen har undertittelen «Et forsvinningsnummer» og gir seg ut for å være en kombinasjon av etterlysning og

årsaksanalyse, og derved blir teksten drøftende. Om Romarinas innlemmelse i studentopprøret heter det for eksempel:

Vi har diskutert muligheten av at Romarina var et offer, og sånn kan man si at Romarina i likhet med mange andre var et *villig* offer, som gjerne tok imot ideologiene fordi det kaos de kom fra var uendelig og ikke til å bære. Struktureringen av virkeligheten i utsugere og utsugde var allerede *noe*, den gjorde verden håndterlig samtidig som klasseanalysen laget et skarpt skille mellom venner og fiender.

Det ligger en spesiell ironi i at også feminismen er en ideologi, som nesten like klart som marxist-leninismen strukturerer verden i undertrykkere og undertrykte og dermed trekker et nesten like skarpt skille mellom rett og galt. Men siden alt har sin pris, som nissen sa, skjer struktureringen ved en forenkling. Man velger å se bort fra alt som ikke stemmer med forklaringskategoriene.

Livet har ikke svart til teorien. Det var mange følelser som viste seg å stikke dypere enn bortforklaringene kunne nå. Da Romarina fikk barn, oppdaget hun for eksempel til sin forskrekkelse hvordan hun repeterte sin mors martyrfakter, enda de skulle være gjennomskuet og forlengst stemplet som reaksjonære. Selve Romarinas forsvinningsnummer er en motsigelse av den feministiske rettroenhet som prøver å forklare henne.

Selv om *Romarina* er en sprudlende morsom bok, er dens egentlige innhold et sammenbrudd på flere plan – personlig, ideologisk, språklig. Eller som den kollektive beretteren uttrykker det, språket er det eneste som blir tilbake:

Jo, vi sørger over henne. Hun ville så meget. Når det kom til stykket, ble det

ingenting av noe. Bare et stort tomrom. Stort nok til at vi kan fylle det med ord.

Det må være noe mer enn et tilfelle at både *Gode gjerninger* og *Romarina*, to av de beste romanene i norsk 1980-tallslitteratur, ender med at hovedpersonene simpelthen forsvinner ut av virkeligheten for godt fordi denne virkeligheten er blitt umulig. Deres forsøk på å orientere seg, definere problemene – for ikke å si løse dem – har vist seg totalt utilstrekkelige. Utveien blir å fornekte sin tilværelse.

Holdepunkter for friheten

Solveig Aareskjolds *Det indre tempel* fra 1987 åpner med en lyrisk-allegorisk skildring av at hovedpersonen Unn stiger opp av havet – altså at hun ankommer utenfra, som Julie i *Ulvinnen* og Marje i *Utbryterdronninga*. Men ganske snart viser det seg at dette likevel skal oppfattes som overtyren til en helt realistisk situasjon: Unn befinner seg på en badestrand på Kreta. Der kommer hun i snakk med en yngre gresk pike, og dette bekjentskapet er brukt til å presentere den nye kvinnetypen slik hun produseres i nordiske land i dag: selvstendig, frigjort, velutdannet og velorientert i alle retninger, men også en smule blasert og arrogant.

I likhet med Karin Sveens Marje har Unn et bein i det norske bygde-samfunnet, siden hun er vokst opp på en gard med hester på Vestlandet. Men hun studerer litteraturvitenskap ved Universitetet i Bergen, så det andre beinet er plantet i europeisk kulturarv fra antikken og oppover. Slik forener hun natur og kultur. Hodet befinner seg i 1980-årene. Unn tilhører en generasjon som ikke har hatt behov for å gjøre opprør mot den tradisjonelle familieform, siden familien greide den oppløsningen selv på moderne vis. Nå kan

hun betrakte foreldregenerasjonens lykkejag med et overbærende skuldertrekk. Enda mer nedlatende er hennes holdning overfor 1970-års generasjonens politiske engasjement og troen på at det går an å frelse verden ved å gå i demonstrasjonstog. 1980-årenes unge lever i postmodernismens tid. Unn vet alt og gjennomskuer alt, også seg selv. Livet er blitt et spill der alle er klar over at rollene veksler. Det er i denne forstand hun er utenfor det eksisterende samfunn: i kraft av sin desinteresse, sin intellektuelle og emosjonelle distanse.

Likefullt er også Unn på leting etter holdepunkter for sin frihet. Ikke for ingenting har hun valgt myter som emne for sin avhandling, et forsøk på å finne symbolske helhetstolkninger som kan vise seg gyldige. For hvor skal hjertet finne sin plass i postmodernismen? Eller hva skjer med den store friheten når den møter den store kjærligheten?

I denne romanen er det mannen som er offeret. Ved første øyekast er den unge tyskeren Abel like meget en representant for dessertgenerasjonen som Unn er selv, like lyshåret, vakker og gyllenstekt, like fri for bånd og moralske etterslep. Under denne overflaten befinner seg de fleste skader et kapitalistisk vesteuropeisk samfunn kan påføre sine barn. Ridderen viser seg å være en tigger bak rustningen. Likevel velger Unn kjærligheten – en kjærlighet som ved romanens slutt er kommet tydelig i motsetning både til friheten og til tryggheten.

Slutten gir rom for tolkninger, og personlig har jeg vanskeligheter både med å tyde den og med å godta den. Det skyldes nok dels at jeg ikke synes Abel-skikkelsen blir helt overbevisende. Men det spiller også inn at Unns valg her ikke unngår å få karakter av kvinnen som ofrer seg for mannen. Kanskje har forfatteren nettopp ønsket å vise kjærligheten som en flukt fra den angstskapende friheten inn i det emosjonelt

engasjerende forhold til et annet menneske der problemene blir mange og store nok, men mer konkrete. Men det er også mulig å ta henne på alvor, slik at det personlige engasjement lar seg bare realisere i kjærlighetsforholdet, som derved blir det eneste håp om redning.

Omriss av en ny kvinnetype

Om vi ut av de unge kvinnene i disse bøkene skal trekke opp omrisset av en ny kvinnetype, eller en ny mennesketype, blir det i alle fall et menneske som ligger uendelig langt fra det tradisjonelle kvinneidealet i menns litteratur – hva enten hun er den friske ungpiken eller den fristende femme fatale. Men det ligger nesten like langt fra de frustrerte husmødrene, de lykkelige nyskilte og de målbevisste daghjemsaktivistene i 1970-årenes litteratur.

Kanskje det viktigste fellestrekket ved disse unge kvinnene er deres bevegelse. De er så bevegelige at man kan kalle dem vandrere. Vandreren er en velkjent figur i europeisk litteratur fra Odyssevs til Peer Gynt, men han har alltid vært mann. Den unge mann reiste ut for å lære verden å kjenne gjennom egne erfaringer, den unge kvinnen satt hjemme og ventet. Hun skulle beskyttes, ikke utsettes for farlige eller fristende opplevelser.

De unge kvinnene i den nyeste litteraturen er i sannhet kommet ut av dukkehjemmets lune begrensinger, og det går neppe

noen vei tilbake dit. De er også bevegelige i en overført betydning: De er aktive, de handler, treffer valg, prøver å mestre selv de situasjoner de kommer opp i. De er subjekter. Og de befinner seg i stadig utvikling, de nyorienterer seg i forhold til mennesker og verdier. I den forstand er friheten blitt noe av en selvfølge.

Så langt er det positivt.

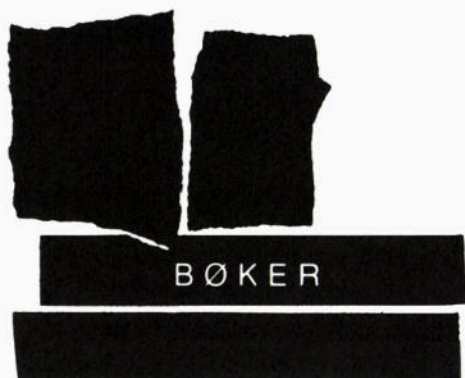
Men bøkene gir ingen fremtidsversjon, tegner ikke noe utopisk bilde av en tilværelse utenfor berget. Snarere er disse kvinnelige forfatternes kritikk mer omfattende enn tidligere generasjoners. Den gjelder hele vår sivilisasjon, ikke bare forholdet mellom kjønnene.

Romanene fremstiller også menn som offer. De unge mennene som hovedpersonene forelsker seg i – Nazir, Daniel, Abel – er påfallende nok alle adopterte, dvs. de er egentlig farløse individer og har ikke arvelodd i patriarkatet. Verken menn eller kvinner synes å kunne finne noe ståsted for sin kritikk utenfor det eksisterende. De leter fremdeles etter et innhold til sin frihet.

Den feministiske litteraturen i 1970-årene ga praktiske problemløsninger og positiv fremskrittstro – men enklere og etter min mening dårligere bøker. 1980-årsbøkene er mer spennende som litteratur, de tegner kompliserte og mangetydige bilder som ikke så lett lar seg oversette til virkelighet, enn si omsette i handling. Men deres pessimisme er dyp.

Åse Hiorth Lervik
professor

Institutt for språk og litteratur
Universitetet i Tromsø

Kroppen i Senfirserne

Ved Susanne Knudsen

Det er vist gået op for de fleste kvindeforskere, at signalerne har ændret sig. Fra postfeministiske positioner gøres ophævelser over 1970'ernes identitets- og essentialismetænkende kvindeforskning. Kvindelighed er ikke en kategori, højest en symbolsk position og iscenesættelse. Fra fasetænkende feminister gøres der op med al den ydre tilegnelse af selvstændighed, specielt kvinders ensidige tilegnelse af mandlighed. Indre psykisk søgning efter kvindelighed er et skridt videre, men ikke nok. Herfra hvor vi står i dag hedder det KROP OG BIOLOGI. I «Kroppen» mødes den nyeste «kvinde»forskning på tværs af fag. Det er «kroppen som skrift», «kroppen som billede» og «kroppen som tekst», der er genstand for fortolkninger. Koncentrationen om kroppen falder også fint i hak med nutidens økologiske bevidsthed og med kropsterapi.

Indrømmet – som gammel 1970'er-kvindeforsker har jeg ikke været meget for at indrømme biologien plads. Når jeg blev spurgt, om kvinders kropslige udtryk og muligheder ikke havde betydning, kom standardsvaret: Den synsvinkel er i århundrede blevet anvendt til at holde kvinder nede og til at blokere for ændringer i kvinders liv. Men i praksis gjorde jeg også noget andet. Samtidig med at jeg udviklede mig til et selvstændigt subjekt, der tog en uddannelse og optrådte i mine maskuline gevandter, færdedes jeg i Rødstrømpebevægelsen og omgav mig med kropslige kvinder. For mig er 1970'erne meget mere end 1980'erne forbundet med kvindefester, hvor vi dansede vildt, rørte ved hinanden og var temmelig bløde i kroppene. Når jeg tilfældigt mødtes med en af de mange kvinder, var det med kropslige knus – ikke noget med at stikke røven ud til hver vores sider,

sådan som en del kvindeforskere hilser hinanden i 1980'erne.

Altså kan jeg vælge at sige i dag: 1) der er ikke noget nyt i det nyeste, 2) det præsenterede nyeste læser skrifter og glemmer i bare oprør praksis, dagligdage, hvad vi gjorde i 1970'erne, 3) hvor ligger det nye, det anderledes fra 1970'ernes kropspraksis?

«Den tredie skønhed»

Den danske forfatter Kirsten Thorup skriver i romanen *Den yderste grænse* (1987) om Greenham-kvinderne: «De var hverken feminine eller maskuline. Men havde en tredie skønhed.» I en artikel om netop denne roman fremhæver den danske kvindeforsker Margrethe Andreassen de androgyne figurer i Kirsten Thorups forfatter-skab: Jonna, frk. Andersen, Anna m.fl. Selv om disse fiktive personer er mest genkendelige i de realistiske dele af romanerne, er Margrethe Andreassens ærinde at vise, hvordan de optræder som figurer, der dukker op og forsvinder. Det androgyne viser sig som spaltninger i teksten. De kan konkretiseres til de fiktive personers splittelser og voldsomme længsler efter helhed; men så vidt jeg kan læse denne artikel, er det vigtigere at vise, hvordan splittelser og spaltninger bliver udtryk for sublim skønhed. Hvad er så fascinerende for os læsere i Kirsten Thorups romaner? Det er, at hun forsøger at sætte sprog på vores androgyne længsler uden at gøre dem til bastante kategorier. I kunsten lader hun os ane. Læserne kan i krop og sjæl begynde at søge at bryde med enhedstænkning og arbejde med forskelle. Her bliver androgynitet noget ganske andet end den traditionelle lighedstænkning, hvor kvinden bliver menneske ved at have 50% kvindelighed og 50% mandlighed. Den bliver noget søgende «i en bevægelse væk fra kroppen og kønnet, men samtidig i en konstant dialog med kroppen og

kønnet», som Margrethe Andreassen skriver i bogen *Den tredie skønhed. Kvindeskroppe i forandring*.

Bogen er en samling af artikler af danske kvinder fra meget forskellige fagområder. Her findes mange spændende indlæg, der viser, at noget er i forandring i kvindeforskningen og i kvinders liv, kroppe og drømme. I forordet gør nogle af redaktørerne ikke mere ud af denne bog, end at den kan være «igang sættende» og kan belyse noget i sin «vorden».

Tre læger skriver om, hvordan kvinders biologi er blevet sygeliggjort i deres fag. Præ-menstruation, menstruation og klimakteriet er med til at gøre kvinder til «patienter». Om den psykoanalytiske litteratur skriver de, at den utgår fra «handicapbetragtningerne», fra pigens mangel. Flere interviewundersøgelser anvendes til at belyse, hvordan kvinder distancerer sig fra deres underliv. De kalder menstruation for «mine sager», «mit skidt» og «kommunister i lysthuset». Skribenterne kritiserer mænds dominans indenfor forskningen af biologien. De mener, at en ensidig fokusering på biologien er en forflygtigelse af livsforholdernes indflydelse. Karin Garde, Anne Køster og Birgit Petersson må siges at knytte sig til både den såkaldte elendighedsforskning og den historisk sociale konstruktionsforskning. De har rødder i 1970'ernes oprør og indlæg. Ganske vist forsøger de at fremdrage positive træk, f.eks. at nogle kvinder har det særlig fint, når de menstruerer og at klimakteriet for nogle kvinder afsætter energier. Men det dominerende indtryk for mig som læser er, at den er gal med synet på kvindens biologi, og at vi derfor stadig må have øjnene og ørerne med os overfor undertrykkelsesmekanismer, når vi nu skal videre med kroppen. Denne artikel og en artikel om forplantningsteknologi indrammer bogens sagprosa-indlæg. Begge er præget af i det nye at fastholde visse af de gamle indsigter.

Lene Kochs artikel om forplantningsteknologi er god som «afslutning». Er læseren ikke blevet overbevist af de foregående artiklers indslag for kvindekroppen og biologien, tror jeg, hun finder ud af, at det sgu er nødvendigt at finde sig et ståsted i kroppen, stillet overfor at teknologien kan overtage forplantningen. Den frigjorte kvinde kan nu få gennemtruffet den endelige adskillelse af seksualitet og forplantning. Vi kan få lov til at vælge, hvilket køn og hvilke egenskaber barnet skal have. Med kvindeforskerens historiske skepsis skriver Lene Koch: «Det er meget svært at tro, at hensynet til kvinders øgede valgmuligheder og børns sundhedstilstand skulle være et hovedmotiv til en så prestigefyldt og kostbar forskning, når man tænker på de mange samfundsmæssige områder, hvor der tages umådelig ringe hensyn til kvinder og børn.» Hun gør opmærksom på, at udviklingen kan føre til, at det nu ikke længere er kvinderne, der kan være sikre på at føde deres egne børn. Ægget kan være hentet fra andre kvinder. Derimod bliver manden mere sikker på, at sæden er hans, end han er i dagens måde at få børn på. Lene Koch maner ikke af den grund til at idealisere moderskab; men hun prikker huller i udviklingen.

Kroppe er det, der dukker op som tema i artikel efter artikel i denne bog. Anne Jerslev skriver om Madonna. Skribenten ser på, hvad der er i gang i et 1980'er-billede. Piger er vilde med Madonna, fremgår det af pluk fra interviews. Hun er frigjort i al sin kvindelighed. Hun spiller med kvindeligheden for at afprøve nye grænser. En gang var det den kropsligt velproportionerede, buttede kvinde, som Madonna iscenesatte. Senere blev det den kropstræned, maskuline kvinde, der trådte i forgrunden. Hun «er» bare postmoderne. Lone Toft Christensen skriver om Jane Fonda-gymnastikkens styrketræninger, og stiller den overfor en Helle Gotveds afspændingsgym-

nastik. Skribenten af artiklen foretrækker sidstnævnte, fordi den arbejder med «helhedsbevægelsen». Hun mener også, at kvinder og mænd skal arbejde med intuitionerne for at nå frem til «mere autentiske udtryk». Her er det så, jeg står af. Nyt er det hverken at skrive om helhed, om intuition eller om autencitet.

Kropsbilleder og kropssprog

Med til kroppens historie hører aborter. Det skrives der om i en artikel om mødrehjælpen, der i Danmark startede i slutningen af 1930'erne som et forsøg på at hjælpe kvinder til at blive mødre. For at få abort skulle kvinderne igennem flere tests, hvor de måtte diagnosticeres som syge. Det er en grusom historie, der medførte, at kvinder ved abort kom i psykiatriens sygejournaler. Og blev der til eventuel senere brug. Jeg må dog indrømme, at jeg havde lidt svært ved at se, hvorfor denne historie skulle med i denne bog. Artiklen starter med en case story, derefter «analyseres» denne case story med næsten enslydende ord som præsentationen. Så bliver mødrehjælpen skældt ud, uden at skribenten sætter dens oprettelse i forhold til den sociale kvindesituation i midten af det 20. århundrede. Dernæst præsenteres læseren for lidt Michel Foucault. Og jeg sukkede. Men efterhånden løste artiklen sig alligevel op – og de indledende manøvrer faldt på plads. Christina Kiaer får overbevist mig om nogle mekanismer i samtaler mellem sagkundskab og kvinden, som det er vigtigt at gennemskue. Hun sammenfatter således: «Selv om hun fortæller sin historie, og hendes krop bliver undersøgt, så er det hverken hende eller hendes krop som sagsjournalen

handler om. Den handler om et kvindebillede der er bygget op i skriften mellem et hold eksperter, for så at blive sat i forhold til nogle sociale omstændigheder.»

I en artikel gives en sociologisk fremstilling af kropsterapier i 1980'erne. ved hjælp af fortællinger og statistikker belyser Bjørg Bechgaard, hvem der opsøger hvilke terapiformer.

Flere artikler rejser indvendingen, at denne bog om krop og køn ikke altid er lige kropslig. I en afsluttende anmeldelse skriver Karen Klitgaard Povlsen om en anden bog (*Rå silke*, 1988), at den er «kropsnær, men ikke kropslig». Mest ambitiøs i forsøget på at finde en kropslig skrift er artiklen om Kirsten Thorups androgyne figur. Men Margrethe Andreassens forsøg på at give det ordløse ord uden at være for bastant medfører, at ordene bliver mere æteriske og ordløse end Kirsten Thorups smukke fremstillinger. Hertil kommer, at denne artikel er så infiltreret af Jacques Lacans teorier, at det ligner en internalisering. Den fører til klicheer og ordgas, og Kirsten Thorup er en anderledes bedre analytiker og

igangsætter. At skrive om sig selv, den anden og trekanten gør Kirsten Thorup meget bedre og meget mere fysisk og psykisk kropsligt end Margrethe Andreassen og Jacques Lacan.

Anne Klahn forsøger i sit bidrag til denne bog at give seks «rejser» i kvindekroppen. Hun starter ved de ydre kønskæber, går indenfor og breder de indre læber til side – så vi får øje på klitoris, æggeleder og ægestok indefra. Fint nok. Dog får jeg en vis kvalme, når skribenten for at tage på rejse må benytte en lygte med «det blødeste gummi» og må være «kærlig». Så er der mere barskhed og gå-på-mod i Kirsten Kleins fotografier af kvindekroppe som landskaber. Her er noget nært i det fjerne, noget blødt og alligevel furet og truende. Lys- og skyggevirkninger. Som med forskninger i kønnet, kroppen og biologien.

Linda Andersen m.fl.

Den tredje skønhed.

Kvindekroppe i forandring.

Aarhus Universitetsforlag 1989.

Med de kærligste hilsner

Ved Susanne Knudsen

«Da tænkte jeg, hvis jeg var fjernt fra dig, så ville jeg vel i brevene kunne åbenbare hele min naturs dybde for dig – og mig; og helt i dens uforstyrrede sandhed, som jeg måske endnu ikke kender den, og hvis jeg vil have, at du elsker mig, hvordan kan jeg så begynde det end med mit inderste selv – ellers har jeg slet ikke andet, – og fra den time af gik jeg efter mig, som efter en ånd, der ville lokke dig i nettet.»

En kvinde skriver til en kvinde i kærlige toner. Det er der ikke noget odiøst i. Afsenderens lokkende elskovstone virker måske en anelse fremmedartet på en nutidig læser. Hvad der blev lagt i ytringer i begyndelsen af 1800-tallet, hvor brevet er skrevet, er andre end i dag. Ordene skifter betydning. Bemærkelsesværdigt ved brevet er, at det er rettet til afsenderen selv. Det er brevets subjekt, som søger efter erkendelse. Hertil kræves en modtager, en lytter, der ikke blander sig. For å nå ned i dybderne er distancen nødvendig. Kvinders breve fra 1650 og op igennem et par århundreder bevægede sig mellem private affærer og literære, filosofiske, ja sågar politiske debatter. De var udadvendte i al deres indadvendthed. Formmæssigt kunne de balancere mellem impulsive indskud og en ordnende struktur. På den ene side havde brevene forbindelser til samtalen mellem to eller flere, sådan som de blandt andet formede sig i salonerne. De dannede på den

anden side en overgang til skriften, det litterære udtryk. Flere breve – ført af kvindehånd – blev til brevbøger, f.eks. det citerede brev af Bettina Brentano-von Arnim (1785-1857). Gradvist kom brevromaner. Fra vort århundrede er Karin Michaëlis (1872-1950) et dansk eksempel, fra Frankrig er der Colette (1873-1954).

Kvindeforskere har i de sidste femten år hyppigst anvendt kvinders breve som kilde-materiale i mentalitetshistoriske undersøgelser. Litteraturforskere har læst breve for at se på sammenhænge mellem levte liv og fiktionens bearbejdninger. Der har været meninger om, at breve er en speciel kvindelig udtryksform. Den passer til kvinders venindesnak, samtaler i de hjemlige sfærer og til kvinders blik for detaljer. Ja, den svarer til kvinders daglige liv, kvinder som forvaltere af familiens velbefindende.

Men brevet kan også betragtes som et sted og en måde, hvor kvinder tillod sig at fremkomme med meninger på skrift – først i de øvre lag i samfundet, i aristokratiet, senere i embedsborgereskabet og allersenest i mellemlaget. Breve kan dermed vise sig at være udtryk for kvinde-energier og igennem flere århundreder. De åbner for indsigt i, hvordan uforløste energier, splittelser og melankolier finder sig veje at komme til udtryk. Kvinders breve bliver til spændende læsning både i indhold og i eksperimenter med udtryk. Herom har Merete Stistrup Jensen, Bente Liebst og Karen Klitgaard Povlsen skrevet i *Hjertets breve*.

I bogen *Hjertets breve* vises en udvikling i kvinders breve fra 1650-1930. De tre forfattere af bogen knytter udviklingen sammen med salon- og samtalekulturer i tre lande: Frankrig, Tyskland og Danmark. Eksemplerne hentes de fra franske præcøser og franske kvindeforfattere samt fra tyske før-, midt- og postromantikere. Danske eksempler er der færre af.

Med denne stort anlagte historiske og geografiske sammenligning får bogens forfattere skrevet om forskellige udtryksmåder og om kvindelighedens forskellige udforminger i breve.

Præcøserne bliver fremhævet som sprogfornyere, og de fremstår som yderst selvstændige meningsdannere. De dominerede deres omgivelser, ikke mindst elskere og døtre, fremgår af flere uddrag af breve i denne bog. En af tidens brevskrivere var Marie de Sevigne (1626-96). Kun indirekte hørte hun til i de aristokratiske præcøseres salon-kredse. Hun var vist for uformel for de damer. Og tak for det, for det betød, at hendes brevstil blev løsnet fra præcøsernes formmani og antog en associativ rytme, der senere har inspireret bl.a. Virginia Woolf og Marcel Proust. Hun kan også siges at pege frem mod Germaine de Staël (1766-1817), George Sand (1804-1876) og Colette. Tre kvinder, der skulle blive forfattere og udvikle brevet til brevromaner. Disse kvinder viste nærmest androgyne karaktertræk i deres livsførsel, i deres syn på kvinder og i deres skrivemåde mellem indadvendt selvafklaring og udadvendt selvdistance i litterære bearbejdningsformer. Alt sammen pointer der står at læse i *Hjertets breve*.

Om romantikkens faser og deres betydninger for kvinders kvindelighed og skrivemåder synes det tyske materiale at være godt. Om Tyskland skrives, at «salonen i begyndelsen (er) intim og følelsesfuld, men med et udadvendt anarkistisk sus, der også gennemstrømmer brevlitteraturen.

Senere bliver salonen ... mere hjemlig, men dermed også mere lukket om sig selv. Den borgerlige oprørsånd er i fuld gang med at blive til Biedermeier. Tonen i brevlitteraturen er stadig intim og følsom, men nu også iblandet en moralsk tale.» Caroline Michaëlis-Böhme-Schlegel-Schelling (1763-1809) er repræsentant for Jenaromantikens hurtige omslag i en romantisk ideologi, der skulle fastlåse kvinden. Kvinden med de skiftende efternavne/ægteskaber brugte sit vilde liv til at argumentere for kvindens moderlige følsomhed. Hun skrev private breve, der fungerede som en fortsættelse af følsomme samtaler.

Hos Rahel Levin-Varnhagen von Ense (1771-1833) udviklede brevet sig fra den forlængede fortrolige samtale til brevet som erstatning for ikke-samtaler. Brevet betragtede hun som en kunstform, og hun anvendte det bl.a. og mere og mere til at gøre op med romantikkens kvindeideal. Enestående som brevskriver fremhæves Bettina Brentano-von Arnim. Hun skrev – i højromantikens ånd – processuelt, organisk cirkulerende og dyrkede inkonsekvenser.

Det danske materiale er speget og sparsomt præsenteret i denne bog. Portrætteret bliver Kamma Rahbek (1775-1829) og salon Bakkehuset. Her betones det religiøses betydning for kvinden. Længslen efter det himmelske sættes i relief af breve til brevennen, manden, der foretrak det jordiske. Fra Kamma Rahbeks breve hentes vist bogens titel. Hun skrev om «Hjertets Sprog», et sprog der hverken er skriftligt eller mundtligt, men står mellem linjerne og udtrykker afsenderens følelser. Med denne kvindefigur og denne salon er danselsen af den indelukkede, passive kvindeskikkelse sket: «Kamma Rahbek sidder anderledes stille og husmoderligt i sin stol, end den evindeligt omkringhoppende Bettina Brentano-von Arnim samtidig gør det i Berlin.» Omtalt bliver to andre danske

kvinder og deres saloner: Friederike Brun (1765-1835) med salon Sophienholm og Charlotte Schimmelmänn (1757-1816) med salon Sølyst. De er inspireret af de tyske saloners aristokratiske og embedsborger-skabelige tonearter – og er således forskellige fra Bakkehusets småborgerlige atmosfære.

Som der er sus over flere af disse brevskrivende kvinder, er der luft og ånd over præsentationer af kvinderne, deres liv og deres skrifter i denne bog, anno 1988. Specielt portrætteringer af de franske kvinder er fascinerende læsning. Merete Stistrup Jensen er en god fortæller, næsten for god. Det giver mig visse betænkeligheder ved troværdigheden af noget af det fremlagte. Jeg tror historikere vil have svært ved at goutere tilgangen til præsentationen af personer bag brevene. Som litteraturhistoriker har jeg det selv. Jeg er i tvivl om, hvor Merete Stistrup Jensen finder belæg til at skrive sine biografihistorier. Hvornår er det i brevene, og hvornår er det i sekundærlitteratur? Lad mig blot tage et enkelt eksempel. Om Germaine de Staël skrives, at «hendes kærlighedsforhold aldrig rigtig lykkedes», «at hun var besidderisk» og «Bag hendes besidderiske væsen lå imidlertid en voldsom følelse af mangel». Hvor pokker ved Merete Stistrup Jensen det fra? Fra analyse af hendes breve og brevromaner, fra samtidige mandsforfatters syn på hende eller fra senere fortolkninger? Lidt mere gennemskuelig og forsigtig omgang med materialet kunne være ønskeligt i sådanne præsentationer, der trods godt skrivearbejde har intentioner om at være videnskabelige. Mere velovervejet og med tekstlige belæg er Merete Stistrup Jensens analyser af udvalgte breves og brevromaners udtryksmåder.

Også Karen Klitgaard Povlsens portrætter af tyske kvinder er godt skrevet. Hun kan visse steder stilles de samme spørgs-

mål, som jeg har gjort mig ved Merete Stistrup Jensens fremstillinger. Men som held klarer Karen Klitgaard Povlsen at synliggøre, hvad hun bygger på. Det gør hun ved at integrere biografihistorie i analyser af brevgreners indhold og udformninger. Til den anden side er Bente Liebsts præsentation af Kamma Rahbeks breve. Her bliver dokumentationen så omfattende, at de fleste læsere vist vil springe de mange og lange citater og omstændelige fortolkninger over.

Bogen *Hjertets breve* må læses med forbehold. Der kunne have været rettet op på biografihistorierne, der dominerer ganske meget – og det på trods af bogens ærinde, der skulle være at se «verden ud fra brevs vilkår». Også en del normer lægges ned over materialet. De virker nærmest moralske og flere steder som hovsaden-skulle-vist-ikke-have-været-indsat-så-firkantet. I dagligstuen bliver samværsformer «infantiliserede». Med en vis Habermas-fiksering bliver kvindernes adfærd til noget mangelfuldt, intimsfære-begrænset, barnagtigt og overspændt. Hvad er det for en natur, der råder i bl.a. bogens forord: «Preciøserne var grundlæggere af brevgrenen i dens nye og stadig mere naturlige udforming»? Hvad er sandt i «en sand fremstilling af deres egen subjektivitet»? I et afsnit om «Kultur og kvindelighed» står at læse, at angsten mellem kvinde og mand resulterede i «maskuliniserede lesbiske kvinder».

Tager læseren et vist forbehold før start, er denne bog imidlertid budbringer af mange informationer, og den er flere steder god læsning. Læseren må selv trække fra og lægge til.

Merete Stistrup Jensen, Bente Leibst og Karen Klitgaard Povlsen: *Hjertets breve. Kvinders brevlitteratur i Danmark, Tyskland og Frankrig 1650-1930*. Aalborg Universitetscenter 1988.

LITTERATUR-

KOMMENTARER

Kvinnors liv och hälsa

Det første nummeret i 1989-årgangen av *Kvinnovetenskapligt tidskrift* inneholder fire helsefaglige artikler:

Den første heter *Hysterikan och psykopaten – om könsskillnader i psykiatrien*. Forfatter er *Jytte Willadsen*, overlege i psykiatri ved Københavns Amtssygehus Nordvang. Hun påpeker at det finnes tydelige sammenhenger mellom kjønn og psykiatrisk diagnose. Aggressive symptomer ses vanligst hos menn, mens f.eks. depresjoner først og fremst rammer kvinner. Den patriarkalske psykiatrien er seg ikke bevisst hva disse kjønnsforskjellene betyr. Kvinner – både som pasienter, pleiere og pasienters mødre – møtes av mangel på forståelse, hevder hun.

Neste artikkel er *Kvinnors symptom – lidandets och njutningens språk?* av *Marja-Liisa Honkasalo*, som disputerte i 1988 på en avhandling om kvinners sykdomssymptomer. Hun er ansatt ved Institutionen för folkhälsovetenskap, Helsingfors Universitet, og har for øvrig vært opptatt både med arbeidslivsforskning og kvinners alkoholvaner. I artikkelen fremholder hun at kvinner ofte bruker kroppslige symptomer som

meddelelsesmiddel når de vil fortelle om utilfredsstillende forhold både i arbeids- og privatlivet.

Tredje artikkel er skrevet av *Antoinette Hetzler*. Hun er dosent i rettssosiologi ved Rättssociologiska institutionen, Lunds Universitet, og har nylig fått programstøtte fra Delegationen för social forskning til langsiktig kunnskapsoppbygging innenfor området «Välfärdssamhälle, socialförsäkring och arbetsliv. Hennes artikkel i bladet heter *Kvinnor i arbetslivet – skaderisker och ersättningschanser*. Hun påviser at kvinners arbeidsskader vurderes anderledes enn menns. Det henger sammen med at kvinners arbeidsplasser har vært betraktet som mindre farlige, men i dag revurderes dette synet. Det innebærer at kvinners sjanser øker når det gjelder å oppnå rimelig erstatning ved arbeidsskader, i alle fall i Sverige.

Den siste artikkelen innenfor dette temafeltet heter *Kvinnors liv under fem decennier – livshistorier i medicinsk vetenskap* av *Kajsa Sundström-Feigenberg*, assisterende overlege ved Karolinska sjukhuset. Hun disputerte i 1987 på avhandlingen «När livet var som bäst. Kvinnor i Sundbyberg berättar om samlevnad, arbete och barn». I

artikkelen i dette nummeret av Kvinnevetenskapligt tidskrift legger hun vekt på et historisk-sosiologisk perspektiv på medisinsk forskning og stiller spørsmålet: Femti års kvinnehistorie med reproduksjon som tema – hva sier det om kvinners endrede kår i det svenske samfunnet?

I tillegg inneholder bladet en artikkel av *Lena Gemzöe* og medarbeidere. Den er kalt *Sex, genus och makt i antropologisk perspektiv*. Forfatterne setter lys på forholdet mellom genus og makt og fremholder at en overordnet teori om genus bør baseres på sammenlikninger mellom forskjellige samfunns genussystem. Studier av seksualitet og reproduksjon bør inngå som en sentral del i en slik teoridannelse, hevder de.

Forøvrig inneholder dette heftet et fyldig referat fra Salzburg-seminaret «Genus og humanistisk forskning».

Kvinnevetenskapligt tidskrift vol. 1/89
Kvinnors liv och hälsa

Kvinnemishandling

er et problem med store menneskelige og samfunnsmessige konsekvenser. Statistikken viser et økende antall anmeldelser av kvinnemishandling. Vold er et stort – ofte skjult – innslag i mange forhold og i mange familiers liv.

Både sosialarbeidere, politi, jurister og helsepersonell kommer stadig i kontakt med problemet. Disse yrkesgruppene har på ulike måter som oppgave å forsøke å løse de problemene som er årsak til og virkning av mishandling av kvinner.

I november 1988 arrangerte Delegationen för jämställdhetsforskning (JÄMFO) i Sverige en konferanse i Stockholm som tok opp temaet kvinnemishandling. Formålet var å få fram bidrag fra forskningen, men også å samle de erfaringer og den kunnskap

som finnes hos de som arbeider praktisk med problemet.

I alt 16 foredrag er samlet i den foreliggende rapporten fra konferansen, og foredragsholderne er representanter fra både Sverige, Danmark og Norge. Artiklene gir samlet et bilde av kvinnemishandling sett fra kvinnens, barnets, mannens og også en samfunnsmessig synsvinkel.

Den omfattende kunnskap og erfaring som blir presentert gjennom bidragene i rapporten må bli kjent og bør brukes av alle som kommer i berøring med kvinnemishandlingsproblemet.

Kvinnomisshandel

Rapport nr. 14, januar 1989
JÄMFO
Drottninggatan 6
S-11151 Stockholm

Omslagsillustrasjon til «Kvinnomisshandel». Ill. av Elisabet Englund.

Nordisk Sexologi

Tidsskriftet *Nordisk Sexologi* er et faglig debattforum for ny nordisk forskning innen sexologi. Tidsskriftet er rettet mot fagfolk, men rommer stoff av interesse også for andre.

Nummer 1/89 inneholder bl.a. en artikkel av den svenske psykoanalytiker Eva Basch-Kåhre kalt *Manligt och kvinnligt språk*. Forfatteren mener at forskjellen mellom menns og kvinners språk er resultatet av forskjellig psykisk utvikling, og at forskjellene oppstår allerede i fostertidens opplevelse av kjønnsorganene.

Nordisk Sexologi

Nr. 1/89

Dansk psykologisk forlag

Hans Knudsens plads 1 A

2100 København Ø

Nordisk kvinneliv og -helse i middelalderen

Boken er en artikkelsamling forfattet av 14 forskere i humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag. Fire av dem har stått for det redaksjonelle arbeidet. Forfatterne er hhv. danske, svenske og norske. Alle bidrag er skrevet på de respektives eget språk. Bak-erst finnes et sammendrag på engelsk av hver artikkel.

Verket ble til etter to symposier (Århus 1985 og Visby 1987) der flere av deltakerne fant hverandres stoff verdig til bearbeidelse og utgivelse i bokform. Med støtte fra Nordiska samarbetsnämnden för humanistisk forskning foreligger det nå i en bok på 211 tettskrevne sider. Det inngår i *Skriftserie från Centrum för kvinnohistorisk forskning vid Stockholms Universitet*.

Boken handler om forestillinger om elementære biologiske funksjoner, hvordan teoriene bak forestillingene ble avpasset til samfunnsforholdene, hvordan konsekvensene av dem ble håndtert i middelalderen og hvordan forestillingene har påvirket utviklingen inn i vår tid.

Kvinnors rosengård

Medeltidskvinnors liv och hälsa, lust och barnafödande

Föredrag från nordiska tvärvetenskapliga symposier Århus 1985 och Visby 1987

Gunneng H., Losman B., Møller

Knudsen B., Reinholdt H. (red.)

Klinisk psykologi – evaluering av et forskningsprogram

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning, RSF.

Utgangspunktet for NAVFs program for klinisk psykologisk forskning var en generell bekymring over den lave forskningsaktiviteten innen klinisk psykologi i Norge. Programmets mål har vært å styrke klinisk psykologisk forskning og gjennom dette å bidra til å øke rekrutteringen av kvalifiserte søkere til lærerstillinger i klinisk psykologi. I RSFs beslutning om å ta et så vidt omfattende faglig og økonomisk «løft» inngikk en del forskningspolitiske valg som la betingelser for hvordan programmet kunne arbeide for å nå sitt mål.

Utvalgets hovedkonklusjon er at målet er nådd. Det er i dag betydelig større forskningsaktivitet på det klinisk psykologiske området enn da programmet ble planlagt og kom i gang. Dette viser seg bl.a. i antall publikasjoner, i antall doktorgrader og i økningen i NAVFs bevilgninger til klinisk psykologiske forskningsprosjekter. Det har

videre skjedd en klar økning i antallet kvalifiserte søkere til lærerstillinger; det er nå mulig å besette ledige undervisningsstillinger med kvalifisert personale både på mellomstillings- og på professornivå. Ut fra de forutsetninger som var til stede da programmet ble satt i gang, må NAVFs initiativ anses som et vellykket forskningspolitisk tiltak.

Programmet har hatt en viktig signaleffekt ved at det har bidratt til å sette klinisk psykologisk forskning på dagsordenen. NAVF har samtidig ved sin tidsbegrensete innsats gjort det mulig for institusjonene å forberede seg på å ta over oppgaver på dette området – oppgaver som i utgangspunktet er institusjonenes eget ansvar, men som de av ulike grunner ikke hadde maktet å gjennomføre. En videreføring av NAVFs senter ved Universitetet i Oslo som et universitets-senter for klinisk psykologisk forskning kan bli eksempel på en slik samarbeidsprosess, der forskningsrådet er fødselshjelper og institusjonene følger opp med varige faglige ordninger. Doktorgradsprogrammet i psykologi ved Universitetet i Bergen fungerer på mange måter som en videreføring av virksomheten her; særlig i startfasen av dr.psychol.-programmet hadde NAVFs program stor betydning.

Det klinisk psykologiske programmet ble gjennomført med et sentralisert forskningsveilederopplegg i Oslo og en desentralisert stipendiat- og forskningsveiledning i Bergen. Det todelte opplegget har fungert godt etter sine forutsetninger og har gitt NAVF verdifulle og varierte erfaringer når det gjelder alternative stimulerings tiltak for forskerrekuttering og fagutvikling.

Klinisk psykologi – evaluering av et forskningsprogram

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning

NAVF

Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Forvaltningsansvar: Likestilling

På oppdrag fra Familie- og likestillingsavdelingen i Forbruker- og administrasjonsdepartementet (Fad) har Institutt for samfunnsforskning (ISF) utarbeidet rapporten *Forvaltningsansvar: Likestilling*. Utgangspunktet for dette oppdraget var at Fad i sin *Handlingsplan for likestilling* fra 1987 foreslo at det sentrale likestillingsapparatets organisering ble vurdert. Oppgaven for de tre kvinnelige forskerne ved ISF, Hege Skjeie, Brit Fougner Førde og Marit Lorentzen, har først og fremst vært å vurdere dette apparatets potensiale til å møte *framtidige* utfordringer.

I rapportens første del presenteres det som forfatterne anser å være de tre hovedutfordringene som den offentlige likestillingspolitikken står overfor i 1990-årene. Det dreier seg om lønnskonsekvensene av et kjønnssegregert arbeidsmarked, om problemene med å kombinere lønnsarbeid og omsorgsarbeid, og om fattigdomsproblemer blant kvinnelige trygdemottakere. Forfatterne understreker at denne fokuseringen på enkelte problemområder representerer et politisk valg, og at viljen til *politiske reformer* står sentralt i forbindelse med løsningen av disse problemene. Det offentlige likestillingsapparat kan bare i begrenset grad bidra til å realisere slike reformer. I framstillingen legges det vekt på å drøfte hvilke nye dilemmaer, tvetydigheter og avveiningssituasjoner som den offentlige likestillingspolitikken kan bli stilt overfor i årene framover.

I rapportens del 2 og del 3 gis en gjennomgang og drøfting av det etablerte likestillingsapparatets oppgaver og organisering. Likestillingsrådets oppgave er avgrenset til en rådgivnings- og opplysningsfunksjon. Likestillingsombudets virkefelt omfatter bare håndhevingen av likestillingslo-

ven. Forvaltningen både planlegger og iverksetter politiske vedtak, men også likestillingsarbeidet i sentralforvaltningen vil til enhver tid være avhengig av politisk klarering. Rapporten tar opp spørsmålet om hvordan det etablerte likestillingsapparatet konkret tolker sitt likestillingspolitiske ansvar, og hvordan det eventuelt kan settes bedre i stand til å bidra til å løse 1990-årenes problemkomplekser.

Hege Skjeie, Brit Fougner Førde og Marit Lorentzen:

Forvaltningsansvar: Likestilling

Det sentrale likestillingsapparatets oppgaver og organisering
ISF-rapport nr. 3, 1989

Muligheter og motstand: Rett person på rett sted

«Muligheter og motstand: Rett person på rett sted» heter en rapport fra Østlandsforskning og Oppland Distriktshøgskole utarbeidet av Beatrice Halsaa og Janneke van der Ros. Formålet med prosjektet var å sette søkelys på arbeidsvilkår og aktivitet i de kommunale likestillingsutvalgene.

Det ble sendt ut et spørreskjema til likestillingsutvalgene i alle landets kommuner. Svarprosenten var noe lav – 46% – og materialet har sannsynligvis en overvekt av aktive utvalg.

Noen av resultatene som rapporten viser til er bl.a. at gode arbeidsbetingelser innebærer framfor alt at utvalgets leder er motivert for arbeidet, og at kommunen følger opp med praktisk bistand i form av økonomisk støtte og saksbehandlervhjelp.

Videre viser det seg at kvinner arbeider mer for likestilling enn menn, men dersom kvinneandelen i utvalgene overstiger 60%, synker aktiviteten. – Det er flere motiverte blant ledere fra de sosialistiske partiene

enn fra de borgerlige, og høyere andel aktive utvalg blant de som har sosialistisk leder enn de som har en borgerlig. Likestillingsutvalg i spredtbygde strøk har dårligere arbeidsvilkår enn utvalg i bymessige eller mer sentrale strøk.

Mange utvalg er svært passive. 42% av de selvstendige utvalgene hadde hverken laget handlingsplan, årsmelding eller informasjonsmateriell. Mellom en femtedel og en fjerdedel av utvalgene er aktive. Det tema eller område som klart peker seg ut blant utvalgenes aktiviteter, er «kvinner og politikk». 62% av de selvstendige utvalgene har engasjert seg her.

De likestillingsutvalgene som er underlagt andre utvalg, eller formannskapet, er gjennomgående mindre aktive enn de selvstendige utvalgene. De synes å prioritere arbeidet med temaet «arbeidsforholdene i kommuneadministrasjonen» like høyt som «kvinner og politikk». Planleggingsspørsmål er det derimot få som har arbeidet med.

Forfatterne konkluderer med at de faktorene som framfor alt påvirker aktiviteten i likestillingsutvalgene, er styrbare og foranderlige. Det nytter å satse!

Beatrice Halsaa og Janneke van der Ros:
Muligheter og motstand: Rett person på rett sted

ODH Skriftserie nr. 81/89
ØF-Rapport nr. 9:1989

Høgskolestudier – det er spørsmålet

Det foreligger en rapport fra en undersøkelse om planer og påbegynte høgskolestudier for en gruppe elever som ble ferdige i den svenske gymnasieskolan på midten av 80-tallet.

I rapporten presenterer forfatterne hvordan utdanningssituasjonen er for en gruppe ungdommer et til to år etter avsluttet gymnasieskole. Gjennom en enkeltundersøkelse ser de på en gruppe ungdommer med gode karakterer som har fortsatt i høgskolesystemet. Her analyseres deres oppfatninger om studiene, nåværende sysselsetting og framtidige yrkesplaner. En fordypningsstudie av de samme ungdommenes utdanningssituasjon vil bli gjennomført fem år senere.

I rapporten legges det også fram data på hvordan ungdommene har opplevd sin gymnasieutdanning og deres innstilling til videre studier. Et viktig aspekt i undersøkelsen har vært om det finnes ulike oppfatninger mellom gutter og jenter og mellom ungdommer med ulik sosial bakgrunn.

Ingrid Jönsson og Göran Arnman:
Høgskolestudier – det er frågan
Arbetsrapport 1989:3
Universitets- och høgskoleämbetet
Box 45501, 104 30 Stockholm

Forskjeller mellom menn og kvinner med samme utdanning

Av nyutdannede kandidater som går til «kvinneyrker» møter ofte kvinnene større problemer enn mennene. Forskjellene mellom menn og kvinner når det gjelder arbeidsledighet eller mulighet for fast stilling, er trolig størst når arbeidsmarkedet er vanskelig. Dette kommer fram i rapporten «FIRE KVINNEYRKER OG ETT MANNSYRKE» som NAVFs utredningsinstitutt nylig har utgitt. «Kvinneyrkene» er

førskolelærere, allmennlærere, sosionomer og barnevernpedagoger. «Mannsyirket» er representert ved ingeniører.

Arbeidsmarkedssituasjonen for kvinneyrkene var langt bedre i 1986 og 1987 enn i 1985. I 1985 hadde kvinnene i kvinneyrkene høyere ledighet enn menn med samme utdanning, kvinnene hadde større vansker på arbeidsmarkedet og hadde sjeldnere faste stillinger enn mennene. Tilsvarende forskjeller var det ikke når arbeidsmarkedet for gruppene bedret seg.

Også omfanget av deltidsarbeid ble redusert når arbeidsmarkedet bedret seg. Av nyutdannede allmennlærere i 1985 arbeidet over 1/3 deltid. Selv om det var flere kvinner enn menn som arbeidet deltid, var det ikke omsorgsforpliktelser som var årsaken til deltidsarbeidet. Langt de fleste arbeidet deltid fordi full stilling ikke var mulig å få. I 1986, da arbeidsmarkedet for lærere bedret seg, var andelen som arbeidet deltid redusert til under 1/4. Tilsvarende tendenser var det blant førskolelærerne i årene 1985-1987.

Dette gir grunn til bekymring i tider med økende arbeidsledighet. Vil det blant personer med samme utdanning i større grad være kvinner enn menn som får vansker med å skaffe seg arbeid i samsvar med utdanningen, flere kvinner enn menn som tar deltidsstillinger uten at de egentlig ønsker det, og flere kvinner enn menn som får vikariater/midlertidige stillinger?

Rapporten tar også opp lønnsforholdene for de nyutdannede. Det var gjennomgående forskjeller i lønn mellom menn og kvinner med samme utdanning og arbeidstid. Det var lønnsforskjeller mellom menn og kvinner i offentlig sektor såvel som i privat sektor. Kvinner tjente som regel minst, både blant de som var utdannet til kvinneyrker og blant ingeniørene.

Dataene i rapporten er hentet fra Utredningsinstituttets årlige undersøkelser av arbeidsmarkedssituasjonen for ulike grup-

per av kandidater med høyere utdanning. Rapporten omhandler arbeidsmarkeds-situasjonen blant kvinner og menn for tre årskull av nyutdannede høgskolekandidater i årene 1984-1987.

Nærmere opplysninger kan en få ved å henvende seg til Liv Støren eller Per Olaf Aamodt, tlf. 55 67 00.

Fire kvinneyrker og et mannsyrke

Notat 4/89.

NAVFs utredningsinstitutt

Syssestetings- og inntektsforhold

Vurdering av statistikkgrunnlag

Industriøkonomisk Institutt v/Birgit Hele- ne Jevnaker og medarbeidere har utarbeidet en rapport der de redegjør for offentlig eller offentlig anvendte statistikkgrunnlag vedrørende data om sysselsetting, inntektsforhold og økonomisk likestilling. De konkluderer bl.a. med at det bør innhentes kjønnsfordelte persondata og at det bør presenteres like detaljert statistikk for begge kjønn. Det trengs også dypere analyser av årsaker til den manglende likestillingen mellom kvinner og menn mht. personlig økonomi og arbeidsforhold.

Videre anbefaler forfatterne at informasjonsbehovet både hos statistikkbrukerne og publikum dekkes bedre og mer leselig og at det årlig gis ut et «levekårsregnskap» fordelt på kvinner og menn og på husholdstyper.

Rapporten er utarbeidet på initiativ fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

Statistikk om økonomisk likestilling – datakilder og informasjonsbehov

Rapport nr. 104

Industriøkonomisk Institutt

The Past Before Us: Twenty Years of Feminism

Feminist Review No. 31, 1989 markerer med utgivelsen av dette jubileumsnummeret at det er 20 år siden kvinnes frigjøringsbevegelse begynte å gjøre seg gjeldende i Storbritannias offisielle politikk.

Det går fram av artiklene at kvinnefrigjøringen i likhet med alle andre frigjøringsbevegelser, har oppstått til forskjellige tider på forskjellige steder. Den enkelte bidragsyters synspunkter og perspektiver varierer sterkt.

Noen av artiklene er skrevet av «kvinneaktivist-generasjonen», feministen fra slutten av seksti- og begynnelsen av sytti-tallet. Andre innlegg presenterer kvinner som kjempet enkeltvis og på egen hånd for likestilling, lenge før dagens frigjøringsbevegelse var et faktum.

Her er også bidrag fra unge kvinner som er født på midten av 60-tallet og som har sin egen oppfatning av mange av de temaene som kvinnebevegelsen har satt på dagsorden. Det dreier seg om prevensjon, fri abort, likelønn, økonomisk uavhengighet osv. – goder og rettigheter som disse kvinnene er vokst opp med, og som de tar som en selvfølge.

Artikkelsamlingen gir med andre ord et variert bilde av to ti-år med kvinnefrigjøring. Det er også et faktum at flere av feministenes idéer og synspunkter fra denne perioden, er blitt en del av vår kulturs sunne fornuft. Men fortsatt er det mange av kvinnebevegelsens grunnleggende krav som ennå ikke er imøtekommet eller gjort gjeldende. Ved å ta utgangspunkt i utviklingen de to siste ti-år, håper redaksjonen i *Feminist Review* å vekke opp igjen den politiske bevissthet hos kvinner.

Forfatterne bidrar til dette ved å presentere forslag til fremtidige strategier for et feministisk samfunn; et samfunn som tar vare på alle, uten at det går på bekostning av hverken barn, kvinner eller menn.

Feminist Review, No. 31/Spring 1989
The Past Before Us: Twenty Years of Feminism. Special Issue

Women and the Military System

I tiden 22.-25. januar 1987, ble det arrangert en internasjonal konferanse i Finland under tittelen «Women and the Military System». Bak konferansen sto «The International Peace Bureau» i Geneve og Finlands «Peace Union». Deltakere var både fredsforskere og fredsaktivister fra hele verden, ca. 100 kvinner og ca. 10 menn. Foredrag og innlegg fra konferansen er samlet i boken *Women and the Military System*, redigert av Eva Isaksson.

Professor i historie, Barton Hacker fra Oregon State University, kommer i sitt innlegg inn på det faktum at kvinners aktive deltakelse i krig går flere hundre år tilbake. Det er ikke, som mange har trodd, et fenomen som først dukket opp under 1. verdenskrig. Allikevel er konferansens forskjellige innlegg i hovedsak konsentrert om kvinnes militære engasjement under 1. og 2. verdenskrig og utviklingen etter 1945.

For at kvinner i uniform skulle bli godtatt av samfunnet under 2. verdenskrig, var det nødvendig å forsikre at de ikke på noen måte ville bli en trussel overfor aksepterte og hevdvunne sosiale kjønnsroller.

Kvinnenes militære innsats under 2. verdenskrig varierte fra land til land. Russiske kvinner deltok i væpnet kamp, mens kanadiske kvinner i sine skreddersydde «feminine» uniformer befant seg langt fra krigsskueplassen. Jugoslaviske kvinnelige partisaner ble motivert til både å kjempe for et nytt sosialistisk Jugoslavia, og for et nytt samfunn der kvinners rettigheter ville bli respektert. Hundretusenvis av finske og skandinaviske kvinner ble rekruttert av Heimevernet til å ivareta kvinnes tradisjonelle og ideelle omsorgsfunksjoner.

Men uansett hvilke erfaringer disse kvinnene fikk som følge av krigen, ble de tvunget til å gi plass for mennene som kom tilbake fra fronten. Mennene gikk tilbake til sine gamle arbeidsplasser, og kvinnene hadde få andre muligheter enn å gå tilbake til hjemmet.

Kravet om et militærvesen er med på å forme den verden vi lever i. Økonomen Marion Anderson hevder i sitt innlegg at militær opprustning fører til et betydelig tap av arbeidsplasser for kvinner. I tillegg må kvinnene overta omsorgsfunksjoner (for barn, syke, gamle) som samfunnet ikke har råd til å ivareta pga. de militære budsjetter. Anderson sier videre at de svake grupper i samfunnet på denne måten blir fratatt grunnleggende behov for at vi skal kunne produsere våpen som vi ikke har råd eller anledning til å bruke.

Boken har et bilag med oversikt fra hele verden over kvinners deltakelse i sine respektive lands militære forsvar pr. i dag.

Eva Isaksson (ed.):

Women and the Military System

Proceedings of a symposium arranged by the International Peace Bureau and Peace Union of Finland

Harvester. Wheatsheaf 1988

Women and South-North Relations

Likestillingsrådet i Finland arrangerte i tiden 19.-20. februar 1988 et seminar om «Kvinner og Sør-Nord forbindelser».

Hensikten med seminaret var å ta opp sør-nord-forhold ut fra et kvinneperspektiv. Konferansen samlet ca. 200 deltakere fra hele verden, mange av disse var stipendiater fra den tredje verden.

Målet med konferansen var:

- å få utvidet kjennskap til sentrale spørsmål som er av betydning for kvinners situasjon i U-land, og som hittil har vært styrt av menn. Dette gjelder f.eks. handel, finans og økonomisk politikk.
- å finne fram til sammenhengen mellom disse spørsmålene og deres innvirkning på kvinner og kvinners utvikling.
- å innvirke på finske beslutninger når det gjelder bistandspolitikk og å øke våre

kunnskaper om internasjonale organisasjoner, spesielt FN-organisasjonenes politikk.

- å aktivisere større grupper av frivillige organisasjoner og innbyggere.
- å få i gang en diskusjon med våre søstre i syd, siden vi som kvinner må kunne forvente å ha mye til felles.

Temaet for konferansen er også av vesentlig betydning i europeisk sammenheng. Euro-parådet har nylig startet sin nord-syd kampanje, der kvinner er en av målgruppene.

De ansvarlige for konferansen håpet også at den ville gi som resultat ny og bedre forståelse for hverandres situasjon og mulighet til å dele våre erfaringer med andre.

Pirkko Kiviaho og Monica Böök (eds.):
Women and South-North Relations
Report on the Seminar in Helsinki 19.-20. februar 1988.

Series C: Working Papers 4/1988
Ministry of Social Affairs and Health,
Finland.

**KVINNEFORSKNING
I NORDEN
1988**

Katalog med presentasjoner av samtlige
nordiske kvinneforskningsmiljøer.
Foreligger nå også på engelsk.

Fås gratis ved henvendelse til
NAVFs sekretariat for kvinneforskning
eller Senter for kvinneforskning ved
Universitetet i Oslo

MØTER.SEMINARER

KONFERANSER

Ti år med kvinnelitteraturforskning – hvor står vi, hvor går vi? Tilbakeblikk og framtidsperspektiver

Nasjonalt seminar i
kvinnelitteraturforskning i
Tromsø 10.–12. februar 1989.

Siden 1978 har kvinnelitteraturforskere fra hele landet og til dels fra andre skandinaviske land nesten årvisst møttes til nasjonale arbeidsseminarer. Det begynte med et seminar i Vikersund i januar 1978, og siden har vi satt hverandre stevne bl.a. i Drøbak og på Norefjell, på Orkanger og i Fana. Prosjekter har blitt presentert, nye teorier diskutert og metoder prøvd ut. Fra en noe famlende og forsiktig start har hele miljøet etter hvert følt selvtilitten vokse etter som prosjekter har blitt fullført, avhandlinger forsvart og bøker utgitt. NAVF har hele tiden vært en viktig støttespiller i denne virksomheten med sine bevilgninger: Til årets seminar hadde RHF bevilget 35.000 og Kvinnesekretariatet 7.000.

Tiden var med andre ord overmoden for en markering av tiårsjubiléet til disse semi-

narene da Tromsø-miljøet påtok seg 1989-arrangementet. Selv om Tromsø-miljøet, med Åse Hiorth Lervik i spissen, var med helt fra begynnelsen i planleggingen og det praktiske arbeidet med dem, har alle seminarne hittil blitt holdt i Sør-Norge. Siden det ikke var blitt arrangert noe seminar i 1988, bestemte Tromsø-miljøet seg derfor for å benytte anledningen til å markere årets seminar som et jubileum. Dette gjorde vi først og fremst ved å åpne oss mot utenverdenen: For første gang ble arrangementet lagt til et universitet og ikke til et avsidesliggende pensjonat. Videre var størstedelen av programmet åpent for alle interesserte, og noen av forelesningene, slik som åpningsforedraget til *Åse Hiorth Lervik* («Ti år med kvinnelitteraturforskning – en statusrapport») og *Toril Moi* («Kvinnelitteraturforskningen i dag – noen grunnleggende teori- og metodeproblemer») samlet da også mange tilhørere i tillegg til de 33 påmeldte deltakerne.

Men det største trekkplasteret for allmennheten var selvsagt *Märta Tikkanen*, forfatteren av *Århundradets kärlekssaga*, som i 1979 ble tildelt den alternative litteraturprisen «Nordiske kvinners litteraturpris» etter initiativ av 1979-seminaret i kvinnelitteraturforskning, som ble holdt i

Drøbak. «Drøbak-kvinnene» har hele tiden siden hatt en spesiell plass i Märta Tikkanens hjerte, og det var derfor ikke nei i hennes munn da vi bad henne om å komme til Tromsø. «Tikkanen-kvelden» samlet fullt hus i det største auditoriet i de nye universitetslokalene i Tromsø og var i høy grad med på å markere det som foregikk på Universitetet i disse dagene i lokalmiljøet. Det samme gjorde den bokutstillingen som vi i arrangementskomitéen for anledningen hadde satt sammen og stilte ut i Universitetsbibliotekets lokaler. Hovedstammen i utstillingen var publikasjoner laget i det norske (og til dels nordiske) kvinnelitteraturforskningsmiljøet det siste tiåret. På denne måten fikk vi en overbevisende demonstrasjon av den store bredden og energien innenfor det litteraturvitenskapelige kvinneforskningsmiljøet i Norge og Norden.

Jubileumsseminarets motto var «Ti år med kvinnelitteraturforskning – hvor står vi, hvor går vi? Tilbakeblikk og framtidsperspektiver». Med utgangspunkt i dette ble det lagt vekt på å ta opp temaer som har stått sentralt i kvinnelitteraturforskningsmiljøet det siste tiåret, slik som litteraturhistorieskriving, genre- og periodebegreper, men også å se dem i forhold til nye spørsmål og vinklinger som dukker opp. Lørdag formiddags presentasjon av og paneldebatt om de nye kvinnelitteraturhistoriene, som nå er under utgivelse, gav da også et imponerende inntrykk av aktive og kreative kvinneforskere innenfor to forskjellige prosjekter: *Jorunn Hareide* og *Irene Iversen* fra den norske, og *Rakel*

Christina Granaas og *Anne Birgitte Rønning* fra den nordiske arbeider med til dels vidt forskjellige problemstillinger og opplegg. Men *kvinneperspektivet* har de felles!

En jubileumsfeiring har selvsagt også en sosial, eller festlig, side: Intet tiårsjubileum med respekt for seg selv kan gå av stabelen uten taler – takke- eller mimre-sådanne – sanger og andre markeringer. Vi feiret oss sjøl med en skikkelig festmiddag på en av Tromsøs mange trivelige restauranter, «Brankos», lørdag kveld, med nydelig jugoslavisk mat og mange og spirituelle taler, dikt og sanger, samt gaveoverrekkelser. Spesielt må fremheves *Nancy Colemans* sang, som kombinerte et historisk tilbakeblikk med vidd og (litt!) poesi, og *Birgitta Holms* modernistiske leilighetsdikt, inspirert av programmet, forsamlingen – og naturen!

Oppsummeringen av seminaret viste at det er et sterkt og unisont ønske blant kvinnelitteraturforskerne om å holde fast på den faglige og sosiale kontakten som disse seminarene gir. Den faglige selvtilliten har økt betraktelig siden slutten av 70-åra, og miljøet av kvinnelitteraturforskerne er fortsatt i løsarbeiderstillinger, på prosjektmidler eller som stipendiater, og mye av kvinneforskningen drives fortsatt i utkanten av universitetsmiljøene. Etter hvert har det vist seg å være behov for å dele opp seminarer eller deler av dem ut fra spesialområder eller -interesser. Men det var enighet om at dette ikke må gå på bekostning av den tverrfaglige kontakten som disse seminarer har skapt.

Gerd Bjørhovde

KOMMER

International federation for research in women's history/federation inter- national pour la recherche de l'histoire des femmes

Madrid 27. august-
3. september 1990

Call for papers to be presented at the 17th International Conference of Historical Sciences. Discussions between members of the interim board of IFWRH/FIRFH has resulted in a decision to present a one-day-programme on the theme «Changes in women's life cycles in a socio-economic and political perspective». Papers should focus on possible economic, social and political reasons for and implications of changes in central events in women's life cycles. What such changes meant to women in different social groups, should be a cent-

ral component. At the conference in 1990 papers will be presented in five sections, grouped around the following five phases in women's life cycles: 1. Childhood and adolescence. 2. From single to married status. 3. Becoming a mother. 4. Single woman, divorced/widowed woman. 5. Old age. We are particularly receptive to proposals treating these various topics in non-Western countries. Proposals of papers should contain an abstract of no more than one page, indicating contents of papers and suggesting in which of the five sectors the paper should preferably be grouped. A short curriculum vitae for the person who proposes the paper is also needed. Proposals must be sent before *October 1st 1989* to Professor Ida Blom, Department of History, University of Bergen, 5000 Bergen, Norway. With a copy to: Professor Karen Offen, Institute for Research on Women and Gender, Serra House, Stanford University, Stanford, California 94305-8640, USA.

Metodevalg og metodeproblemer i forskning om kvinners helse og sykdom

2. norske seminar i medisinsk kvinneforskning
Sanner Turisthotell, Hadeland
9.-11. november 1989

Norsk Selskap for Allmennmedisin og NAVFs sekretariat for kvinneforskning inviterer til forskningskurs og seminar. Både mannlige og kvinnelige leger er velkommen.

Kurset er godkjent i forhold til spesialitetsutdanningen i allmennmedisin, gynekologi og psykiatri. Utgifter kan søkes refundert av Lægeforeningens fonds.

Kurskomité: Åsa Rytter Evensen, Sidsel Graff-Iversen, Berit Heløe.

Påmelding til forskningsleder Berit Heløe, NAVF, Sandakervn. 99, 0483 Oslo 4.

Kursavgift kr 2.500 betales samtidig inn på postgirokonto 0823 0 44 05 82.

Abstracts for frie foredrag sendes kommunelege Sidsel Graff-Iversen, Bryn Helsecenter, 1349 Rykkinn innen 1.10.89.

Program

Torsdag 9. november:

Metodevalg i skjæringspunktet mellom fagtradisjoner

14.30-16.30	Prof., dr.med. Astrid Nøklebye Heiberg og forskningsleder, dr.odont. Berit Heløe: Begrepskompatibilitet i tverrfaglig forskning
17.00-18.00	Lege Marit Rosenberg: Et prosjekt i skjæringspunktet mellom gynekologi og historie
19.00	MIDDAG
20.30	Ass.overlege, dr.med. Rannveig Nordhagen: «Da jeg oppdaget Australia» (kåseri)

Fredag 10. november:

Metoder belyst ved prosjekter

9.00-11.00	Førsteamanuensis Kirsti Malterud: Metodeutvikling. Hvorfor og hvordan?
11.45-12.45	Overlege, dr.med. Monika Østensen: Svangerskap og revmatisk sykdom
13.00-15.00	LUNSI
15.00-16.00	Markedsdirektør Sigrid Helle Berg: Kontrollerte kliniske forsøk/multisenterundersøkelser.
16.30-17.30	NAVF-stipendiat Anne Eskild: Epidemiologisk metode belyst ved AIDS-relaterte prosjekter.
19.00:	MIDDAG
20.30:	Uformell samtale med foredragsholderne.

Lørdag 11. november

9.00-11.00	Frie foredrag
11.00-11.30	KAFFE - rydding av rom
11.30-12.30	Monika Østensen: Kvinnelig forsker i manns miljø
12.45-13.00:	Forskningsleder, dr.odont. Berit Heløe: Veier videre - hvordan rekruttere flere kvinner til forskning?

LITT AV

HVERT

«Kvinneforskningsmaraton» i Tromsø

1. juni 1989

Nettverk for kvinner i forskning ved Universitetet i Tromsø arrangerer «Kvinneforskningsmaraton» 1. juni i Verdensteateret i Tromsø – en kjempemønstring av 36 av Universitetets kvinnelige forskere. Arrangementet varer fra kl 9.00 til kl 21.00 og er sammensatt av 20 minutters lange innlegg/miniforelesninger.

I månedsskiftet mai/juni skal Tromsø

være vertskommune for den tredje landskonferansen for kommunale likestillingsutvalg og kvinnelige forskere i Tromsø vil i den forbindelse lage en stormønstring av det kvinner i forskning arbeider med.

Foredragene spenner fra «Filosofi og feminisme – eller omvendt» til «Haneskjellsamfunnets sørgelige historie» og fra «Fiskerikvinner i nord og sør: Likheter og forskjeller» til «Ionosfæreforskning med EISCAT».

Nytt om kvinneforskning jubler over initiativet.

Lykke til!

Kvinnelige stipendiater i miljøforskning

Nasjonal komité for miljøvernforskning, NAVF, lyste i vår ut en rekke stipendiatstillinger øremerket for kvinner. Stipendiatene lønnes av Miljøverndepartementet. Disse kvinnene fikk stipend:

Eli Gjengedal, UNIT

Ann Norderhaug, Norsk institutt for naturforskning

Eva Kambestad, UiB

Olaug Janne Kjønås, Norsk institutt for skogforskning

Eir Ragna Grytli, UNIT

Wenche Marie Olsen, Rikshospitalet

Mobilitet av metall ved forsuring

Betydningen av biotopfragmentering for slátteengers artssammensetning og dynamikk

Ørret og stingsild-prosjektet i Lille Lungegårdsvann, Bergen

Avsetning, omdanning og lekkasje av nitrogen i et skogøkosystem med gran (PICEA ABIES)

Strandstedet Sunndalsøra – en bebyggelseshistorisk undersøkelse av et eldre trehusmiljø på Nordmøre

Virkninger av ultraviolette stråler etter in vivo eksponering

PUBLIKASJONER

Bøker

Øystein Gullvåg Holter:

Menn

Aschehoug forlag, Oslo 1989

Den tredje skønhed.

Kvindekroppe i forandring.

Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 1989.

Werner Richter, Liisa Husu, Arnaud Marks (red.):

The Changing Role of Women in Society.

A Documentation of Current Research 1984-1987. Akademie-Verlag, Berlin 1989.

Else Viestad:

Kjønn og ideologi.

En studie av kvinnesynet hos Locke,

Hume, Rousseau og Kant.

Solum Forlag A/S, Oslo 1989.

Tidsskrifter

Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 1/1989.

Kvinnovetenskaplig tidsskrift, nr. 1/1989.

ACCA, Aktuell kvinnolitteratur och Kultur, nr. 1/1989.

SIGNS. Journal of Women in Culture and Society. Volume 14, No. 2. The University of Chicago Press, Winter 1989.

Feminist Review, No. 31 Spring 1989. Special Issue: «The Past Before Us. Twenty Years of Feminism».

Women of Europe, No. 57 – November/December 1988.

Nordisk Sexologi, nr. 1/1989. Dansk Psykologisk Forlag.

Materialisten, nr. 1/1989.

Utposten. Blad for allmenn- og samfunnsmedisin, nr. 3/1989.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

«Humanistiske Data», nr. 1-2/1989. NAVFs EDB-senter for humanistisk forskning, Univ. i Bergen.

«Kvinnomisshandel». Rapport från en konferens 14-15 november 1988. Jämfo-rapport nr. 14, Stockholm, januar 1989.

Hege Skjeie, Brit Fougner Førde, Marit Lorentzen: «Forvaltningsansvar: Likestilling», ISF-rapport 1989:3.

Beatrice Halsaa, Janneke van der Ros: «Muligheter og motstand: Rett person på rett sted». Søkelys på arbeidsvilkår og aktivitet i de kommunale likestillings-utvalgene. ODH Skriftserie nr. 81/89, ØF-rapport nr. 9:1989.

Prosjektkatalog 1989, Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF).

«Klinisk psykologi – evaluering av et forskningsprogram». Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning, NAVF, Oslo, mars 1989.

Birgit Helene Jevnaker m.fl.: «Statistikk om økonomisk likestilling – datakilder og informasjonsbehov». Rapport nr. 104, Industriøkonomisk institutt, Bergen 1988.

Årsberetning 1988. Industriøkonomisk institutt, Bergen 1989.

Werner Christie Mathisen: «Norsk fiskeriforskning på 80-tallet». Arbeidsbetingelser, tendenser og utfordringer. NAVFs utredningsinstitutt, notat 1/1989.

Einar Ødegård: «Randsonelinstitusjoner – en oversikt». NAVFs utredningsinstitutt, notat 2/1989.

«Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen 1987». Kandidater fra

universiteter og høyskoler. NAVFs utredningsinstitutt, notat 3/1989.

«Fire kvinneyrker og ett mannsyrke». En undersøkelse av arbeidsmarkeds-situasjonen blant kvinner og menn for tre årskull nyutdannede høyskolekandidater. NAVFs utredningsinstitutt, notat 4/1989.

Prosjektkatalog 1989. Rådet for naturvitenskapelig forskning, NAVF, Oslo 1989.

«Forskning for likestilling». Seminar-rapport fra høstkonferanse 24.-25. november 1988. Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS), Oslo januar 1989.

Ingrid Jönsson, Göran Arnman: «Högskolestudier – det är frågan». UHÅ/FoU-rapport 1989:3.

Hedda Gunneng m.fl.: «Kvinnors rosengård. Medeltidskvinnors liv och hälsa, lust och barnafödande». Skriftserie fra Centrum för kvinnoforskning vid Stockholms Universitet, Nr. 1/1989.

Årsmelding 1988. Institutt for samfunnsforskning, Oslo, februar 1989.

Knut H. Sørensen: «Gender and Technological R&D: A Challenge to Social Studies of Technology». STS-Working Paper No. 9/88. Senter for teknologi og samfunn, Universitetet i Trondheim.

Kvinnohistoriska samlingarna, Göteborgs Universitetsbibliotek: «Ny litteratur om kvinnor», en bibliografi. 1989:1.

Institutt for samfunnsforskning. Sammendragsserie nr. 1/1989.

EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:
Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:
Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/85:
NAVFs støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen. Oppgaver og organisering etter 1986. *Opptrykk.*

Arbeidsnotat nr. 3/86:
Framtidas Norge – på kvinners vilkår?
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/87:
1. norske seminar i medisinsk kvinneforskning.

Arbeidsnotat nr. 1/88:
Rekruttering av kvinner til forskning innen informasjonsteknologi og informatikk. Rapport fra arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 3/88:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 4/88:
Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 5/88:
Kvinner i forskning, medisin, naturvitenskap og teknologi. Personoversikt. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 6/88:
Rekruttering av kvinner til forskning innen matematikk og fysikk. Rapport fra arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 1/89:
Makt og medvirkning.
Kvinneperspektiver i forskning om
ledelse, organisasjon og styring (LOS).
Rapport fra en konferanse.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.
Av Mie Berg.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia –
inntrengere i en mannskultur?* 1988.
Kr 85,-

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg
Aase Sørensen, Gro Hanne Aas:
*På kvinners vis – med kvinners råd. Nye
perspektiver på forskningspolitikken.*
1988. Kr 85,-.

Informasjonshefter
Generell del
Medisinske fag
Realfag

Humanistiske fag
Samfunnsfag
(Oppgi fagområde ved bestilling.)

*Brosjyre om NAVFs sekretariat for kvinne-
forskning på engelsk.* Brosjyren sier litt om
kvinneforskning i Norge, om Sekretariatet
og om NAVFs arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i
utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforsk-
ning og kvinnestudier ved universitetene.
Høvikodden, mars 1986. *Rapport.*

Informasjonsbrosjyre for medisinerne
fra Sekretariatet, utarbeidet i samarbeid
med Rådet for medisinsk forskning
(RMF), NAVF. Innhold:

- oversikt over RMFs stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforsknings-
sekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk
forskning.

*Informasjonsbrosjyren Kvinner og
forskning. Naturvitenskap og teknologi*

Samtlige publikasjoner kan fås ved henven-
delse til NAVFs sekretariat for kvinne-
forskning.

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen, Gro Hanne Aas:

På kvinners vis - med kvinners råd Nye perspektiver på forskningspolitikken

Boka ser med kvinneøyne på den forskningspolitiske utviklingen i Norge og er en kritisk gjennomgang av de prioriteringer som er foretatt. De åtte innsatsområdene settes i fokus. Slik de utformes i dag kommer de etter forfatterne mening i liten grad den kvinnelige del av befolkningen til gode. I boka skisseres mulige omformuleringer, omprioriteringer og tilleggsområder, og den trekker spesielt fram kvinneforskningen som et område å trekke lærdom av. Den kan gi nye impulser, faglig og organisatorisk.

Forfatterne stiller også spørsmål ved forskningsverdenens egentlige vilje til forandring. Drastiske tiltak må settes i verk om vi skal oppnå hva alle synes å være formelt enige om: et forskningssystem og en forskning som tjener alle grupper i samfunnet.

Boka koster kr. 85,- og fås kjøpt ved henvendelse til
NAVFs sekretariat for kvinneforskning

NAVF

Program for grunnleggjande humanistisk kvinneforskning

Rådet for humanistisk forskning (RHF) starta i 1989 opp eit forskingsprogram om grunnleggjande humanistisk kvinneforskning. I det høvet blir det lyst ut forprosjektmidlar for perioden 01.01.-31.03.90. Støtte til forprosjekt kan vera i form av utdanningsstipend, amanuensis/forskar NAVF-stipend eller vikarstipend. Stipend kan søkjast av forskarar og rekruttar til å førebu arbeidet med prosjekt som dei seinare vil søkje støtte til under hovuddelen av programmet. Midlar til slike prosjekt vil bli lyste ut våren 1990.

Programmet skal fremje utviklinga av teori og metode innanfor kvinneforskninga i dei humanistiske faga. Aktuelle prosjekt bør difor ta opp det teoretiske og tverrfaglege grunnlaget i kvinneforskninga allment eller metodar som er særigne for dei ein-skilde faga. Kartlegging av dei kulturelle uttrykka til kvinner og av kjønnsstrukturar i kultur, religion og sosiale tilhøve kan inngå dersom teori eller metode blir gjort til eit sentralt felt. Reine empiriske studiar fell utanfor programmet.

Det er arbeidd ut eit notat om programmet. Notatet kan ein få tilsendt ved å vende seg til administrasjonen i RHF.
Kontaktperson: Ingeborg Kongslien.

Støtte til eit forprosjekt gjev ikkje fortrinnsrett til støtte for hovudprosjektet. Alle søknader om midlar under hovuddelen av programmet blir vurderte på fritt grunnlag.

Søknad skal skrivast på NAVFs søknadsskjema og skal merkjast "Humanistisk kvinneforskning".
Søknadsfristen er 1.oktober 1989.

Noregs allmennvitskaplege forskingsråd

Rådet for humanistisk forskning
Sandakervn. 99, 0483 Oslo 4. Tlf. (02) 15 70 12

NAVF

Program for grunnleggende kvinneforskning

RSF startet i 1989 et forskningsprogram for grunnleggende kvinneforskning. Programperioden løper fram til utgangen av 1993. Programmet skal styrke rekruttering og langsiktig kompetanseoppbygging innen kvinneforskningen. Det skal skje ved å gi forskere muligheter til teoretisk og metodisk fordypning, faglig samarbeid over miljøgrensene og internasjonale kontakter.

For 1989-90 kan det søkes om midler til:

1. Forskerstipend
(vanligvis inntil 18 måneders varighet).
2. Miljøutvikling
Reise- og oppholdsutgifter til arbeidsgruppemøter-, seminarserier, konferanser m.m.
3. Internasjonalisering
Støtte til utenlandsopphold for norske forskere og til opphold for utenlandske gjesteforskere her i landet.

For nærmere informasjon henvises det til programnotatet for forskningsprogrammet som kan fås ved henvendelse til Ragnar Lie i RSF (tlf. 15 70 12). Søknader sendes "Grunnleggende kvinneforskning", NAVF/RSF på NAVFs søknadsskjema.

Søknadsfrist: 1. august 1989.

Norges allmennvitenskapelige forskningsråd

Råd for samfunnsvitenskapelig forskning

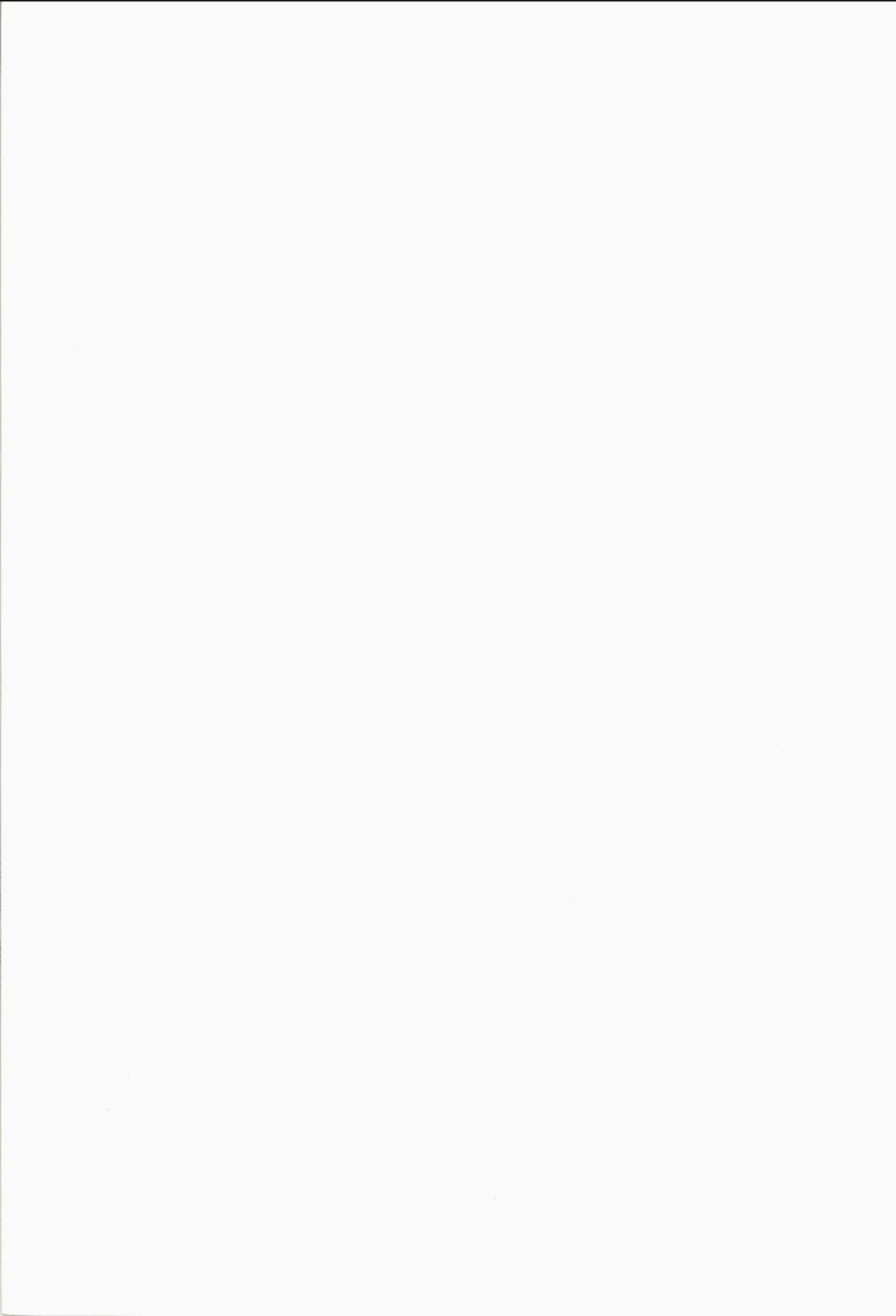
Sandakervn. 99, 0483 Oslo 4. Tlf. (02) 15 70 12

Tidligere temanummer av Nytt om kvinneforskning

- 4/85: Kvinners utviklingsmuligheter. Kr 35,-
- 5/86: Kvinner i ledelse - til hvilken pris? Kr 35,-
- 1/87: Ufrivillig barnløshet - det vanskelige tema. Kr 35,-
- 3/87: Kvinner i helsevesenet: Leger - pasienter - ledere. Kr 35,-
- 4/87: Nye bilder - ny virkelighet: Utviklingstrekk i samfunns-
vitenskapelig kvinneforskning. Kr 35,-
- 5/87: Fra skattkammeret: Om kunnskapsproduksjon, litteratur,
studenter og jubileum. Kr 35,-
- 1/88: Teologi, religionsvitenskap: Kvinners plass i tradisjons-
formidlingen. Kr 35,-
- 2/88: Brundtland-kommisjonens rapport - en feministisk kritikk. Kr 35,-
- 3/88: En mer kvinnerettet bistand - forskning som grunnlag. Kr 35,-
- 4/88: Kvinner i primærnæringene - reindrift, fiskeri og landbruk. Kr 40,-
- 5/88: Teknologi: Flere kvinner - en annerledes vitenskap? Kr 35,-
- 1/89: Forskningspolitisk debatt og kvinneforskningens framtid. Kr. 35,-
- Øvrige numre er utsolgt!

Bestilles fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning,
Sandakervn. 99, 0483 Oslo 4. Tlf.: (02)15 70 12

BIDRAGSYTERE

Tove Bull, førsteamanuensis, Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, Postboks 1090, 9001 Tromsø. Tlf. (083) 81 688.

Drude von der Fehr, mag.art., Institutt for allmenn litteraturvitenskap, Postboks 1015 Blindern, 0315 Oslo 3. Tlf. (02) 45 62 27/28.

Susanne Knudsen, førstelektor, Terrasserne 147, 4000 Roskilde, Danmark. Tlf. (02) 35 66 98.

Åse Hiorth Lervik, professor, Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, Postboks 1090, 9001 Tromsø. Tlf. (083) 81 688.

Lise Opdahl, amanuensis, Engelsk institutt, Universitetet i Bergen, Sydneshpl. 9, 5000 Bergen. Tlf. (05) 21 23 72.

Toril Swan, førsteamanuensis, Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, Postboks 1090, 9001 Tromsø. Tlf. (083) 81 688.

23341
640
DOKUMENTASJONSTJENESTEN
FOR LITT. OM KVINNER
MØHLENPRISBAKKEN 1
5006 BERGEN
001

Returadresse:
NAVFs sekretariat
for kvinneforskning
Sandakerveien 99
0483 OSLO 4

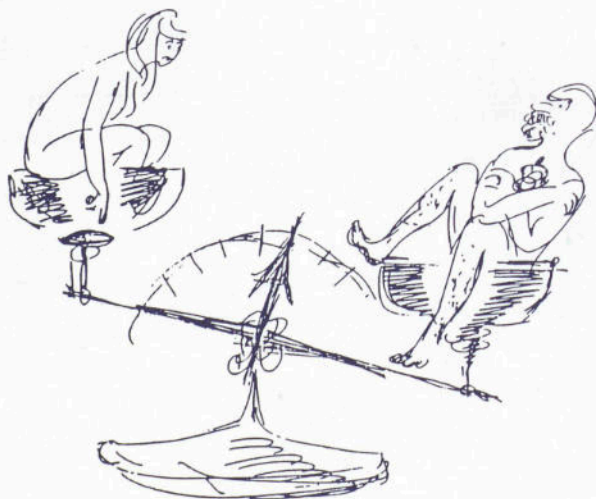
Makt og medvirkning

Kvinneperspektiver i forskning om ledelse, organisasjon
og styring (LOS)

Rapport fra en konferanse

Arbeidsnotat 1/89

NAVFs sekretariat for kvinneforskning

Nytt om kvinneforskning nr. 2/89